T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRK ROMANINDA 12 EYLÜL DARBESİNİN YARATTIĞI YENİ İNSAN TİPİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET MURAT MIZRAK

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRK ROMANINDA 12 EYLÜL DARBESİNİN YARATTIĞI YENİ İNSAN TİPİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET MURAT MIZRAK

Danışman: Prof. Dr. MEHMET GÜNEŞ

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **II**
ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VI**
GİRİŞ **1**
1.1. Tanzimat'tan 12 Eylül Darbesine Kadar Yaratılan Yeni İnsan Tipleri 2
1.2. 12 Eylül Darbesinin Yarattığı Yeni İnsan Tipi 9
2. 1980 SONRASI TÜRK ROMANINDA 12 EYLÜL DARBESİNİN YARATTIĞI YENİ İNSAN TİPİ **17**
2.1. Değer Yargıları Yozlaşmış Yeni İnsan tipi 17
2.1.1. Sınıf Atlama Çabası 18
2.1.2. Statü Kaygısı ve Kariyer Hırsı 25
2.1.3. Eski Değer Yargılarına Ait Kavramların Değersizleşmesi 27
2.2. Tüketim Toplumuna Uyumlu Yeni İnsan Tipi 28
2.2.1. 1980 Sonrası Oluşan Tüketim Toplumu 30
2.3. Depolitize Edilmiş Yeni İnsan Tipi 36
2.3.1. Depolitizasyon Süreçlerinin Etkisi 38
2.3.2. Depolitizasyona Rağmen İnsanın Olduğu Yerde Umut Hep Vardır . 47
2.3.3. Depolitizasyonun Bir Sonucu Olarak Apolitik ve Bencil Bir Yaşam 49
2.4. Yabancılaşmış Yeni İnsan Tipi 53
2.4.1. Sevginin Gücüyle Hayata Tutunmak 54
2.4.2. Toplumdan Uzaklaşmak 57
2.4.3. Toplumdan Uzaklaşmak ve Ötesi: İntihar 68
SONUÇ **83**
KAYNAKÇA **88**

ÖN SÖZ

Darbeler iktisadi ve/veya siyasi krizlerin sonucu gerçekleşmekte, ülke içinde yaşanan kaos ortamı ise darbelere zemin hazırlamakta ve toplum düzeyinde bu darbelerin olumlanmasını sağlamaktadır. Bu olumlanma, yani toplumsal kabul sağlandıktan sonra gerekli altyapı-üstyapı değişikliği yapılmakta, bu değişikliklerin ardından yeni bir insan yaratılmaktadır. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen darbeye de bu açıdan bakmak ve her darbe gibi bu darbeyi de tam anlamıyla anlamak için darbe sonrası gerçekleşen altyapı-üstyapı değişikliklerine odaklanmak gerekmektedir. Çünkü herhangi bir darbeden sonra oluşan yeni insan tipinin yeşermesini sağlayan en önemli etken -Marksist açıdan- altyapı-üstyapı değişikliğidir.

12 Eylül'de, 24 Ocak Kararları da denilen neoliberal iktisat politikalarını uygulama amacıyla askeri bir darbe gerçekleşmiştir. Sermaye sınıfının temsilcisi askeri yönetim tarafından iktisadi anlamda neoliberal politikalar güdülürken üstyapı kurumları da bu iktisadi düzene uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Gerek iktisadi altyapıda gerekse de üstyapı kurumlarında gerçekleşen değişimlerden insan doğal olarak etkilenmiş, değişip dönüşmüştür. Bu tezin yazılma amacı, 12 Eylül'deki değişimlerin insan üzerindeki etkisini araştırmak, bu insanın ne şekilde değişip dönüştüğünü gözlemlemektir.

Sosyolojik bir okuma olan bu çalışmayla ilgili önsözde değinilmesi gereken iki husus vardır. Birinci husus, bu çalışmanın farklılığına dairdir: Türkiye tarihinde yoğun toplumsal değişimlere sahne olan 12 Eylül, edebiyattan sosyolojiye, tarihten iktisada kadar çeşitli sosyal bilim alanlarının ilgisini çekmiş, bu konuda araştırmalar yapılmıştır. Edebiyat alanında bu konuya şu örnekler verilebilir: Birincisi Hanife Özer'in tematik bir çalışması olan "*12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Romanına Yansıması*" adlı doktora tezi ve ikincisi Mehmet Özger'in belirli kavramlara yoğunlaştığı "*12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne ve İktidar Kavramlarının İncelenmesi*" adlı doktora tezidir. Bu tezlerin içeriğine bakıldığında yer yer de olsa 1980 sonrası toplumsal değişime değindikleri yerler mevcuttur. Ancak bu çalışmanın farklılığı şudur ki tez, salt 1980 sonrası toplumsal değişime odaklanmakta, 1980 öncesi ve sonrasının insanı karşılaştırılmakta ve bu insanın yaratımında iktisadi altyapının ve buna bağlı olarak üstyapı kurumlarının değişiminin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Yani bu tez toplumsal değişime odaklanırken bu değişimi Marksist teoriye göre açıklamaktadır. Değinilmesi gereken ikinci husus ise çalışmaya esas oluşturan romanlar hakkındadır: Romanların çoğu 12 Eylül'e değinmekle birlikte bu

romanlar salt 12 Eylül romanlarıyla sınırlı olmayıp asıl odak noktasının 1980 öncesi ve sonrası toplumsal yaşamın karşılaştırması olup bu karşılaştırmaya uygun romanlar seçildiğini belirtmek gerekmektedir.

Yüksek lisans tezinin yazım sürecinde emeklerini benden esirgemeyen, herhangi bir sorumda hızlı ve yapıcı çözümler sunan ve bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Güneş'e ve ayrıca her yönden hep yanımda olduğunu hissettiğim eşim Şehriban'a, annem Zeliha'ya, babam Eyüp Sabri'ye ve kardeşlerim Mustafa, Ömer ve Yusuf'a teşekkür eder, minnetlerimi sunarım.

ÖZET

Tezin birinci bölümü olan giriş kısmında öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilerek Marksizm'in altyapı-üstyapı ilişkisi açıklanmış ve ardından bu kavramsal çerçeve doğrultusunda teze tarihsel bir arka plan oluşturmak gayesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen iktisadi ve siyasi değişimlerin sonucunda yaratılan yeni insan tiplerine değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmaya esas oluşturan romanlar incelenmiş, incelenen bu romanlar baz alınarak 1980 sonrası gerçekleşen alt yapısal ve üst yapısal değişimlere bağlı olarak değer yargıları yozlaşmış, tüketim alışkanlıkları değişmiş, politikadan uzaklaşmış ve dahası yabancılaşmış yeni insan tiplerine odaklanılmıştır. Üçüncü bölüm olan sonuç kısmında ise çalışmaya esas oluşturan romanlar çerçevesinde bir çıkarımda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, darbe, 12 Eylül Darbesi, 1980 Sonrası Türk Romanı, Yeni İnsan Tipi, Değer Yargıları, Tüketim Toplumu, Depolitizasyon, Yabancılaşma.

ABSTRACT

In the first part of the thesis, the introduction, the relationship between Marxism's substructure-superstructure is explained by drawing a conceptual framework and then, in line with this conceptual framework, the new human types created as a result of the economic and political changes in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey are mentioned in order to create a historical background for the thesis. In the second part, the novels that form the basis of the study are analyzed, and based on these novels, the focus is on new types of people whose value judgments have been corrupted, whose consumption habits have changed, who have distanced themselves from politics and who have become alienated due to the substructural and superstructural changes that took place after 1980. In the third part, the conclusion, a conclusion is made within the framework of the novels that form the basis of the study.

Key words: 12 September, coup, 12 September Coup, Turkish Novel after 1980, New Human Type, Value Judgments, Consumption Society, Depolitization, Alienation.

KISALTMALAR

bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri
Dr.	Doktor
Prof.	Profesör

GİRİŞ

Değişen toplumsal koşullar kendi insan tiplerini yaratmaktadır. Yani toplumsal koşulların değişimi, o toplumdaki günlük yaşam pratiklerinden toplumsal değer yargılarına, tüketim ilişkilerinden politikaya bakışa, kısacası hayatı algılayış biçimlerinin tümüne kadar birçok şeyi ve kişiyi etkilemekte, değiştirip dönüştürmekte, yeni bir insan meydana getirmektedir.

1980 öncesi ve sonrası yaşamı karşılaştırmak ve 1980 sonrası oluşan yeni insanın Türk romanına yansımalarını araştırmak için yazılan bu tez, iktisadi alt yapının ve bu iktisadi alt yapının belirlediği üst yapı kurumlarının değişiminin, insanı nasıl etkilediği, onu ne şekilde değiştirip dönüştürdüğü üzerine kuruludur.

Marksizm'in temel felsefelerinden biri olan tarihsel materyalizme göre insan toplumsal bir varlıktır.[1] Bu bağlamda tarihsel materyalizm, Hegel'in diyalektiğinin tam karşıtı olarak insanın tarihselliğini belirleyen şeyin kendi bilinci olmayıp bu bilinci belirleyen şeyin insanın toplumsallığı olduğu tezine dayanmaktadır.[2] Bu insanın bilincini, yaşama bakış açısını, değer yargılarını ve davranış biçimlerini belirleyen şey olan toplumsallığı, temelde üretim ilişkilerine, yani iktisadi alt yapıya bağlıdır. İşte bu iktisadi alt yapının değişimi ideoloji, hukuk, eğitim, din, kültür ve sanat gibi üst yapı kurumlarını da etkilemekte, onu değiştirip dönüştürmektedir. Toplumsal bir varlık olan insanın üzerinde temel belirleyici etken iktisadi alt yapıdır, ancak burada şunun da belirtilmesi gerekir ki tarihsel süreç içerisinde zafer kazanan egemen sınıfın oluşturduğu üst yapı kurumları da tarihin seyrini ve bu seyir içerisinde insanın kendisini de etkileyebilmekte, onu değiştirip dönüştürebilmektedir.[3] Hatta bazı koşullarda üst yapı kurumlarının insan

---

[1] "Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır." bk. Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s.25.

2 Marx, kendi tarihsel materyalizm diyalektiğinin Hegel'in diyalektiğinden farkını şöyle açıklar: "Benim diyalektik yöntemim, temelinde, Hegelci diyalektik yöntemden yalnızca farklı değil, onun doğrudan karşıtıdır. Hegel için, idea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin demiurgosudur. Bendeyse, tam tersine, düşünsel olan (das ideelle), maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir." bk. Karl Marx, *Kapital-1.Cilt*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.28-29.

[3] "Ekonomik durum temeldir, ancak üstyapının çeşitli öğeleri -sınıf savaşımının politik biçimleri ile bunun sonuçları, yani: başarılı bir çarpışmadan sonra, zaferi kazanan sınıfın oluşturduğu anayasalar vb. hukuksal biçimler ve hatta, bu gerçek savaşımların bunlara katılanların beyinlerinde uyandırdığı yansımalar, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel

üzerindeki etkisi iktisadi alt yapının etkisinden çok daha baskın hale gelebilmektedir. Ancak Marksizm'e göre unutulmaması gereken şey, üst yapı kurumlarının görece özerkliği söz konusu olsa da son tahlilde üst yapıyı belirleyen şey de iktisadi alt yapıdır.

1.1. Tanzimat'tan 12 Eylül Darbesine Kadar Yaratılan Yeni İnsan Tipleri

Türkiye tarihinde birçok toplumsal değişim yaşanmış ve bu değişimlerle birlikte yeni insan tipleri meydana gelmiştir. Bu yeni insanın ilk değişimini görmek için tarihte biraz geçmişe, yaklaşık iki asır öncesine, yani Tanzimat Dönemine gitmek gereklidir. Yüz yıllar boyu durağan bir toplum yapısı sergileyen Osmanlı İmparatorluğu, ilk olarak on sekizinci yüzyıldaki Lale Devrinde, ancak yoğun biçimde on dokuzuncu yüzyılda değişip dönüşmeye başlamıştır. Bunun sebebi Tanzimat Dönemiyle birlikte ortaya çıkan Batılılaşma çabalarıdır. Batılılaşmanın nedeni malumdur. İmparatorluk için eski ihtişamlı günler tarihin tozlu sayfalarında kalmıştır. Var olan üretim ilişkileri ise çağa ayak uyduramamaktadır. Batı, Sanayi Devrimini yaşamakta ve endüstriyelleşmiş sanayisiyle gittikçe zenginleşmekteyken Osmanlı İmparatorluğu tarıma dayalı ilkel üretim biçimine sahip bir şekilde yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Koşullar göz önüne alındığında çağa ayak uyduramayan bir iktisadi alt yapıya ve üst yapı kurumlarına sahip olan imparatorluğun tek bir çaresi vardır: Yüzünü Batı'ya dönmek.[4]

Batılılaşma çabaları kaçınılmazdır.[5] Batının kapitalist düzenine entegre olma çabalarıyla iktisadi alt yapı ve bu iktisadi alt yapının zorunlu kıldığı eğitim, hukuk ve ordu yapısı gibi birçok üst yapı kurumu değişime uğramıştır. Toplum, bu Batılılaşma çabalarından doğal olarak etkilenmiş ve tüm bunlar yeni bir insanı doğurmuştur. Bir süre sonra ise imparatorluğun kurtuluşuna çareler aramak zorunda kalan bu insanın Türkçülük,

görüşler ve bunların bir dogmalar sistemi halinde gelişmeleri- de tarihsel savaşımların gidişi üzerinde etkilerini gösterirler ve birçok hallerde bunların biçimlerinin belirlenmesinde baskın bir rol oynarlar. Bütün bu öğeler arasında karşılıklı bir etkileşim vardır." bk. Karl Marx – Friedrich Engels, *Seçme Mektuplar*, çev. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996, s.101-103.

[4] "Tanzimat Osmanlı Devleti'nin son yüzyılını şekillendiren bir zaman dilimi olmuştur. Bu dönemde kapitalist iktisadi sistemle olan yakınlaşma temel bir belirleyici niteliğindedir. Osmanlı'nın sisteme bir çevre ülke olarak katılma süreci idari reformları şekillendirmiştir." bk. Sinan Sunar, "Tanzimat Dönemi İktisat-Yönetim İlişkisinin İdari Reform Siyasetine Yansımaları: Hukuk, Maliye ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, VIII/2, (2022), s.190.

[5] Tanzimat dönemindeki Batılılaşma, yenileşme çabaları imparatorluğun ayakta kalabilmesinin tek çaresi olarak görüldü. Geçmişte dünyanın en büyük imparatorluğu olan Osmanlı, 18.yüzyılla birlikte toprak kayıpları vermeye başlamıştı. Ve Jale Parla'nın da belirttiği gibi bu "yenileşme görüntüsünün arkasında uğursuz bir yenilmişlik ve yabancılaşma duygusu yatıyordu." bk. Jale Parla, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.10.

Batıcılık, Osmanlıcılık ya da İslamcılık gibi -hepsi de batılılaşmanın ürünü olan- düşüncelerle bu kurtuluşa dair önerileri olacaktır.[6]

Osmanlı İmparatorluğundaki zorunlu batılılaşma sürecinin doğurduğu yeni insan tipi tarihsel olarak fazlasıyla önem arz etmektedir. Çünkü imparatorluğun başkenti olan İstanbul'un seküler eğitim kurumlarında eğitim görenler, batılılaşmadan yana, milliyetçi düşüncelerle birlikte gelecekte kurulacak olan Cumhuriyet Türkiye'sinin çağa uygun iktisadi ve siyasi ideolojisini belirleyecek ve bu ideolojiye bağlı kurucu kadrolar işte bu batılılaşma süreci içinde doğacaktır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk siyasi ve bürokratik kadroları da bu seküler eğitim kurumlarından eğitim görerek tarih sahnesine çıkacaktır.

Yüzlerce yıl boyunca durağan bir toplumsal yapı sergileyen ve batılılaşmanın başlangıcı sayılan Tanzimat Döneminden itibaren değişen toplumun içinden doğan yeni insan tipinin Türk Edebiyatına yansımaları Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ömer Seyfettin ve Halide Edip Adıvar gibi yazarların romanlarında görülebilmektedir.

Yirminci yüzyılın başı çok uluslu İmparatorlukların çöktüğü, modern ulus devletlerin oluştuğu bir dönemdir. Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı Yaşanmış, 1923'te ise modern bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve batılılaşmadan yana, milliyetçi bir ideolojiye sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları bu ideolojik kimlik çerçevesinde yeni bir insan yaratmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki yeni insan tipinin yaratımı süreci çerçevesinde ilk olarak şunu belirtmek gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren dayandığı üretim ilişkisi kapitalist üretim ilişkisidir. Kapitalist üretim ilişkilerinde ise burjuva sınıfının oluşumu gerekmektedir. Bu burjuva sınıfının oluşumu için Osmanlı'nın son döneminden itibaren azınlık ve yabancılardan Müslüman-Türklere geçen sermaye değişimi[7] ve ardından 1923'te İzmir İktisat Kongresi olarak da bilinen Birinci Türkiye

[6] "Osmanlı toplumunda III. Selim'in başlattığı yeniliklerin II. Mahmud tarafından daha katı ve kararlı şekilde yürütülmesiyle, ülkenin kapıları batıya açılmış oldu. Devletin öncelikle askeri, idari ve mali alanlarda yaptığı değişikliklerle, merkezi idarenin güçlenmesi ve otoritesinin ülkenin her yerinde hakim kılınması isteniyordu. Ancak açılan kapıdan sadece askeri, idari ve mali alandaki kurum ve fikirler gelmiyordu. Özellikle Avrupa'da köklü değişikliklerin ateşini körükleyen Fransız İhtilali'nin devrimci fikirlerine ilgi fazlaydı." bk. Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.54.

[7] "Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine damgasını vuran İttihat ve Terakki'ye göre Osmanlı'nın Batı karşısındaki gerilemesinin nedeni, Osmanlı'da bir "milli burjuvazi" sınıfının olmaması şeklinde açıklanmış ve çözüm olarak da böyle bir Müslüman-Türk sınıfın yetiştirilmesi birinci öncelik olarak kabul edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için izlenecek yol, azınlık ve yabancıların elinde olan ticaret ve sanayinin bunlardan alınarak Müslüman-Türklere verilmesi şeklinde belirlenmiştir. Bu genel kabuller doğrultusunda İttihat ve Terakki'nin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda ve

İktisat Kongresi[8] kararlarıyla iktisadi olarak uygulanmaya çalışılan milli bir burjuvazi yaratılmak istenmesi, bu kararların iç ve dış nedenlerden dolayı uygulanamayışı ile birlikte bunun yaratılması için devletçi ekonomi politikalarına geçiş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının milli bir kimlik etrafında şekillendirmek istediği yeni insan tipinin oluşum süreçlerinde iktisadi alt yapının dayandığı temeldir. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıdaki üretim ilişkilerine uyum sağlama sürecinin devamı niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi alt yapısının kapitalistleşme süreci, Osmanlı'nın son döneminde bir kurtuluş reçetesi olarak görülen Türkçülük ideolojisinin de etkisiyle milli bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışmıştır.

Hukuksal olarak gerek Atatürk İlkeleri çerçevesinde yapılan 1921 Anayasası[9] ve 1924 Anayasası[10] değişiklikleri ve gerekse de Atatürk inkılapları[11] çerçevesinde yapılan kanun değişiklikleri, Cumhuriyet Türkiye'sindeki modern Türk kimliğinin ve bu kimliğe sahip yeni insan tipinin yaratım süreciyle ilgilidir.

Atatürk ilkelerine dayanan, Batılılaşmadan yana modern bir ulus kimliğine sahip yeni insan tipinin yaratımı sürecinde hukuk haricinde üzerinde durulması gereken diğer önemli üst yapı kurumu hiç şüphesiz eğitim kurumlardır. Nihayetinde eğitim kurumları

Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisi ile yavaş yavaş bir "milli burjuva" tipi ortaya çıkmaya başlamış ve belli bir sermaye birikimi oluşmuştur. Gerek İttihat ve Terakki ve gerekse Cumhuriyet döneminde milli burjuvazinin gelişmesinde azınlıkların göç etmesinin önemli bir payı olmuş ve bunlardan boşalan alanlar Müslüman-Türk tüccar ve eşraflar tarafından doldurulmuştur." bk. Zekeriya Demir, "Türkiye'de Milli Burjuvazinin Oluşturulmasına Yönelik olarak Yapılan Çalışmalar (1923-1946)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, XVII/1, (2022), s.112.

[8] "Birinci Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat 1923'te İzmir'de yapıldı. Özel sektör öncelikli bir ekonomik modelin uygulanması kararı alındı. Ancak yeterli sermayenin olmayışı, yetişmiş, kalifiye insanların yokluğu ya da azlığı kongrede alınan kararları aslında fiilen işlevsiz hale getirmişti. 1929'da başlayıp kısa sürede Türkiye'yi de etkileyen "Dünya Ekonomik Krizi" ise kongrede alınan kararları uygulamadan kaldırmış; devletçi, planlamacı bir ekonomik modelin benimsenmesine yol açmıştı." bk. Mehmet Kayıran, Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, II/5, (2019), s.28.

[9] "En kısa anayasamız olarak, bir geçiş anayasası niteliğiyle kısa ve öz olarak hazırlanmakla birlikte, siyasal yaşamda büyük bir değişimi gerçekleştirerek, kendisinden sonra gelen anayasaları etkilemiştir. 1921 Anayasası'ndan bu yana ulusal egemenlik ilkesi, tüm diğer anayasaların değişmez ilkesi olmuştur. Bu anayasanın geçirdiği en önemli değişiklikler cumhuriyetin ilanı sırasında yapılmıştır. 1921 Anayasası'nın 1. maddesine: "Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir." cümlesi eklenmiştir." bk. Müzehher Yamaç, "Türkiye Devletinin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXII/TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, (2022), s.215.

[10] 1924 Anayasasında Atatürk İlkeleri açısından yapılan en önemli değişiklik 1928'de ve 1937'de laiklik ilkesi çerçevesinde yapılan değişikliklerdir. "1924 Anayasası'nda yapılan ilk önemli değişiklik 10 Nisan 1928 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu ve tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktidarda olduğu bu dönemde yapılan değişikliklerle 2. madde "Türkiye Devletinin dini, Din'i İslâmdır; Resmi dili Türkçe'dir, makarrı Ankara şehridir." şeklinde iken, "Türkiye Devleti'nin resmi Dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir." olarak yeniden düzenlenmiştir. Aynı madde 5 Şubat 1937'de tekrar değiştirilerek, "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır. Resmi Dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir." haline getirilmiştir." bk. Fatih Özkul, "Anayasalarımızda Laiklik İlkesi", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, (2014), s.287.

[11] Atatürk İnkılapları için bk. "Atatürk Ansiklopedisi", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-devrimleri/ [Erişim Tarihi: 22.01.2024].

denilen mekanlar belli bir ideolojinin aşılandığı, o ideolojiye uygun, kalıplaşmış insan modellerinin yetiştirildiği mekanlardır.

Türkiye Cumhuriyeti için yeni insan tipinin yaratımında eğitim de oldukça önemli bir role sahiptir. Bu eğitim her şeyden önce milli bir eğitimdir. Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu kimliğine karşı tek uluslu bir kimliğe dayanan yapısıyla Türkiye Cumhuriyeti, milli eğitim süreciyle yaratılan gençliğe resmi ideolojinin korunmasıyla ilgili vazifeler yüklemiş, o ideolojinin muhafaza ve müdafaa edilmesini öğütlemiştir. Batılılaşmış, modern ulus kimliğine sahip yeni insan oluşturmayı hedefleyen milli eğitim, oluşturmak istediği yeni insana olumlu vasıflar ve yüce değerler atfetmeyi de ihmal etmemiştir. Ayrıca olumlu vasıflara ve yüce değerlere sahip yeni insanın dili ve tarihiyle ilgili yeni bir yazıma da ihtiyaç duymuştur. Örnek vermek gerekirse bu eğitim kurumlarında 'Türk Tarih Tezi'[12] ve 'Güneş Dil Teorisi'[13] gibi resmi söylemlerin ulus yaratım yazımlarıyla modern ulus gençliği yaratılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu tür tez ve teorilerin bilimsel anlamda gerçeklikle bağdaşıp bağdaşmadığı hususu bir tarafa bırakılırsa üzerinde durulması gereken başka bir nokta, bunların ulus yaratım süreçlerindeki duygusal ve kimliksel karşılığıdır. Çünkü kadim bir ulusa sahip olduğunu, tüm ulusların ve dillerin kendi ulusundan, dilinden geldiğini düşünmek, rasyonel olgulardan öte duygusal bir tatmin ve bütüncül bir ulusal kimlik yaratmaktadır.

Modern bir ulus devlet yapısına sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisi olan Atatürk ilke ve inkılaplarının oluşturduğu, Batı değerlerine sahip ve ulusal bir bilince erişmiş yeni insan tipinin Türk Edebiyatına en yoğun olarak yansıdığı tarihler hiç şüphesiz Atatürk Dönemi olarak da bilinen 1923-1938 yılları arasıdır. Bu dönemin yeni

[12] Atatürk önderliğinde Türk tarihiyle ilgili bir dizi araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar, tüm ulusların kökenin Türklerden geldiğini öne sürmektedir. "Yapılan araştırmalara göre, insanın yeryüzünde ilk çıkışı son jeolojik (Antropozoik) zamanda olmuştur. İnsanın ilk çıkışını açıklayan "monogenizm" ve "poligenizm" adlı iki teori vardır. Bunlardan monogenizme göre, insan ilkönce bir bölgede meydana gelmiş ve diğer bölgelere buradan dağılmıştır. Poligenizme göre ise, insan aynı anda çok sayıda bölgede birden meydana gelmiştir. Doğal bir varlık olan insanın, belli bir ortamın hazır olmasıyla meydana gelmesi akla daha yakındır. Ancak insanların her yerde aynı tarzda hayat yaşadıklarını iddia etmek oldukça zordur. Bu nedenle insanlığın ilk doğuş yeri tek olarak kabul edilmese de insanlığın kültür beşiği tek merkez olarak kabul edilebilir. O merkez de Orta Asya'dır." bk. Ersoy Taşdemirci, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1582 [Erişim Tarihi: 12.01.2024].

[13] "Güneş Dil Teorisi, dünyadaki bütün dillerin kelime köklerinde Türkçe köklerin bulunduğunu iddia eden bir "*köken dil*" teorisidir. Teori, ilk insanın belli homurtu ve ünlemlerle totem olarak gördüğü güneşe ad vermesiyle ilk dilin ortaya çıktığını savunmaktadır. İlk insan bu sesi, fizyolojisine bağlı olarak zorlanmadan çıkarabildiği a sesini uzatarak "ağ" sesine dönüştürmesiyle çıkarabilmiştir. Böylelikle bu ağ sesi dilin anlamlı ilk birimi olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ağ sesi insanın güneşe verdiği ilk isimdir ve zamana bağlı olarak bu ses yeni seslerin ve bu seslere bağlı yeni anlamların türemesiyle gelişerek dünyadaki dilleri oluşturmuştur. Teoriye göre bu ilk sesi çıkarıp güneşe ad veren insan Orta Asya menşeli Türk'tür." bk. M. Emin Yıldızlı, "Türk Dil Devriminin Önemli Basamaklarından Güneş Dil Teorisi Üzerine Sorular ve Cevaplar", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3327 [Erişim Tarihi: 12.01.2024].

insan tipi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin gibi yazarların romanlarında görülebilmektedir.

1950'ler sınıfsal çelişkilerin yoğunlaşacağı dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı yaşanmış ve ardından Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen "Marshall Planı"[14] çerçevesinde aldığı yardımlarla batı kapitalist ülkelerin yanında olmayı seçmiştir. Marshall planıyla bu dönemde tarımda makineleşmeye geçilmiş, kırsal alanlar kapitalizmle tanışmıştır. Bu arada kırsal alanlara kapitalizmin gelişinin en büyük sembolü hiç şüphesiz ki traktördür. Traktörün ve diğer tarımsal makinelerin gelmesi topraksız köylünün işini elinden aldığı için köyden kente göçler başlamıştır.[15] Kentlerde bu topraksız köylülerin herhangi bir sermayesi olmadığından yapabileceği tek şey vardır: Emeğini satarak çalışmak. İşte, böylelikle sanayinin olduğu büyük kentlerde işçi sınıfı doğmuştur. Göç eden bu insanlar büyük kentlere yeni bir hayat için gelmiştir ancak hayal kırıklığına uğramaları çok uzun sürmeyecektir. "Kırdan kente, daha iyi iş bulabilmek ve daha iyi bir yaşama kavuşmak hayaliyle göç eden kesimin çoğunluğu, hayallerine kavuşmak şöyle dursun, köylerdeki hayatlarını arayacak duruma gelmişler, gecekondu olarak bilinen yoksulluk yuvalarında yaşamak ve düşük gelirli işlerde olumsuz koşullar altında"[16] çalışmak ve yaşamlarını bu şekilde sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Kentin çeperlerindeki gecekondularında iktisadi sorunlarla boğuşan insanların yaşam koşulları, sınıfsal çelişkileri günden güne derinleştirmektedir. 1950'lerden itibaren metropollerin çeperlerinde oluşmaya başlayan işçi sınıfının sınıfsal çelişkileriyle birlikte bir süre sonra kentin fabrikalarında, atölyelerinde ve burjuva mahallelerin evlerinde çalışan işçilerin sesleri yükselmeye başlayacak, bu sesler sendikal örgütlenmeyle birlikte gün geçtikçe toplumsal bir isyana dönüşecektir. İşte, toplumsal içeriği ağır basan bu isyan, 1960 sonrası iktisadi alt yapının ve üst yapı kurumlarının değişimiyle mümkün

[14] "II Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Sovyetler Birliği ve Amerika dünyada iki süper güç pozisyonuna gelmiştir. Böylece dünya siyasi tarihinde Soğuk Savaş dönemi (1947-1991) olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. ABD siyasi alanda rakibi olan Sovyetlerin, Komünizm ideolojisini dünyaya yayma politikasını engellemek için pek çok girişimde bulunmuştur. ABD'nin bu girişimlerinin başında Truman Doktrini (1947) doğrultusunda hayata geçirilen Marshall Planı (1948) yer almaktadır." bk. İsmail Cem Ay, "Marshall "Yardımları": Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri*", Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* II/1, (2021), s.53.

[15] "Kapitalizmin gelişmesi, tarım alanında, toprakların belli ellerde toplanmasına yol açarken, bir yandan da küçük tarım üreticilerinin mülksüzleşip tarım işçileri durumuna gelmesi ya da kentlere göç etmesi sonucunu doğurur." bk. Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.358.

[16] Cansu Kaymal, "Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk*"*, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, V/15, (2017), s. 1517.

olacak olup 1960-1980 dönemleri arasında yoğun bir şekilde görülecek ve sınıfsal bir başkaldırıya neden olacaktır.

1960-1980 arasındaki yeni insan tipi, cumhuriyetin ilk yıllarındaki bağımsızlık, anti-emperyalizm gibi değerlerin etrafında şekillenen ve ulusal kimlik eksenli insan tipinden farklı olarak -bu değerleri de içinde barındırmasına karşın- daha çok sınıfsal nitelikli ve daha enternasyonal bir içeriğe sahiptir. 1950'lerden itibaren sanayinin olduğu büyük kentlerde işçi sınıfı kitleler halinde oluşmaya başlar. Böylelikle Demokrat Parti tarafından desteklenen tarıma ve ticarete dayalı burjuvazinin yerini sanayi burjuvazisinin oluşumuna bırakma gerekliliğinden doğan 27 Mayıs Darbesi[17] olur ve 1960'tan itibaren dış pazarın etkisini azaltmak ve içi pazarı korumak için sosyal politikaları içinde barındıran ithal ikameci ekonomik modele geçilir. Bunlar sınıfsal bilince sahip insan tipinin iktisadi anlamda sebepleridir. Bu iktisadi değişime bağlı olarak 27 Mayıs Darbesini yapan askeri yönetim tarafından 1961 Anayasa değişikliği yapılır.

> "1961 Anayasası, haklar ve ödevler bakımından, özgürlüğü temel, sınırlamayı ise istisna olarak alan bir Anayasa. Hakların sınırlandırılmasında da ana ilke, sınırlamanın "Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ve ancak yasa ile" olabilmesidir. Yasalar bir temel hakkı, rastgele bir nedene dayanarak değil, Anayasada belirtilen nedenlerle sınırlayabilecekti. Fakat yasa, yine Anayasaya göre, temel hak ve özgürlüklerin "öz"üne dokunamazdı. Böylece, Türk Anayasa hukuku sistemine yeni bir kavram getirilmekteydi: sınırlamalar sırasında hiç dokunulmaması, mutlaka korunması gereken bir 'öz'"[18]

1961'deki bu Anayasa değişikliğiyle beraber işçiye ve memura sendikal haklar verilir, üniversitelere ve diğer bazı kamu kurumlarına özerklik tanınır, çoğulcu demokrasiye geçilir.

Bir yandan hem iktisadi anlamda sanayi burjuvazisinin oluşması için yapılan 27 Mayıs Darbesi ve 1960'lardan itibaren dış pazarın etkisini azaltıp iç pazarı korumak için sosyal politikaları içeren ithal ikameci iktisadi modele geçiş, diğer yandan ise iktisadi alt yapıya bağlı olarak 1961 Anayasasının sendikal örgütlenmeye, kamu kurumlarının özerkliğine izin veren değişimleri ile beraber işçiler, köylüler ve öğrenciler sınıf temelli sorunlarını dile getirmeye ve sınıfsal anlamda politikleşmeye başlar. Politikleşen bu

[17] 27 Mayıs Darbesi "hem ulusal hem de uluslar arası dinamiklerdeki gelişmelerin ışığında güçlenen sanayi burjuvazisinin, hükümetin iktisadi ve mali politikalarını kendi kesimsel çıkarlarını doğrultusunda yönlendirebilme arzusuyla, Demokrat Parti'nin konjonktürdeki gelişmelere rağmen, temel politikalarında ısrarla tarım ve ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin kesimsel çıkarlarına öncelik tanıması konusundaki ısrarlı tutumu arasındaki çelişkiye dayanmaktadır." bk. Pınar Kaya Özçelik, "1960 Darbesi'nin Ekonomi Politiği", *Mülkiye Dergisi*, XXXIV/267, (2010), s.142.

[18] Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.68.

insan, kent meydanlarında mitingler, fabrikalarda grevler, üniversitede işgal ve boykotlar, köylerde ise toprak işgalleri gerçekleştirir. Artık onun bağımsızlık, özgürlük, sınıfsal eşitlik gibi toplumsal idealleri, varılması gereken sınıfsal anlamda ütopyaları, uğruna ölünebilecek ulusal inançlardan ziyade enternasyonal inançları ve kimlikleri vardır.

1969 yılı ile birlikte, "kırsal alanların bir kesiminde toprak işgalleri dönemi olur. İşgaller, topraksız köylünün yoğunlaştığı bölgelere özgüdür."[19] Köylerde topraksız köylünün toprak işgalleri olurken kentlerde grevler, direnişler sürmektedir. 1970'te on binlerce işçinin katıldığı 16 Haziran işçi direnişi meydana gelir. Bu ve benzeri işçi direnişleri emek-sermaye savaşımını alevlendirmekte ve bu da sermaye sınıfını korkutmaktadır.[20] Ancak şunu da belirtmek gerekir ki işçi ve köylülerden ziyade asıl eylemlilik "68 kuşağı" da denilen üniversite gençliğindedir. "Üniversite gençliği, üniversite reformu talebi doğrultusunda harekete geçmiş ve ilk kez 12 Ocak 1968'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) işgali ile başlayan eylemler zamanla bütün üniversitelere yayılmıştır."[21]

İşçi, köylü ve öğrencilerin sınıfsal içerikli politik eylemliliği 12 Mart Muhtırasını hazırlayan en büyük etkenlerdir. Ancak bunlarla birlikte 12 Mart Muhtırasına meşruiyet kazandıracak ve bu muhtıraya zemin hazırlayacak bir neden daha vardır: Bazı politik yapıların silahlı örgütlere dönüşmesi.[22]

12 Mart 1971'de asker yine devreye girer ve 12 Mart Muhtırası gerçekleşir. Ardından bir dizi anayasa değişikliğine gidilir.

> "1971-1973 arasındaki "temel haklar ve ödevler alanındaki değişiklikler, Anayasanın özgürlükler düzenini alt üst edici niteliktedir. Kısaca söylemek gerekirse, daha önceki özgürlükler düzeninin temel ilkesi "serbestlik"ken, değişikliklerden sonra "sınırlılık" asıl olmaktadır."[23]

---

[19] Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, s. 404-405.

[20] "16 Haziran işçi direnişinin sermaye sınıfını korkutmasının sebepleri için şunlar söylenilebilir: "Önce, 16 Haziran, sendika özgürlüğünü kısıtlamanın, işçi sınıfını birtakım yasal saptırmalarla demokratik ortamda sınırlamanın ya da onun gelişimini engellemenin, onu yanıltmanın çok zor olduğunu gösterir. 16 Haziran'ın ikinci özelliği, işçinin birleşme ve birlikte hareket etme yeteneğini kanıtlamasıdır." bk. Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, s. 405.

[21] Mehmet Koca, "68 Öğrenci Olayları ve üniversitelerde Politik Şiddet", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, VIII/1, (2018), s.95.

[22] 1970'te Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) ve Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından THKPC (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) adlı gerilla örgütleri kuruldu. "Ne ki halkın destek vermediği, halktan kopuk bu devrimci gençlerin şehir gerillası romantik bir küçük burjuva girişimiydi. Gerçi yiğitçe, özveriyle, inanarak çarpıştılar ama ne işçi sınıfına ne de halka dayanan bu hareketin kendi yanlıştı ve yenilgiyle sonuçlanmaya mahkumdu." bk. Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.13.

[23] Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, s.77.

İktisadi alt yapının değişmediği 12 Mart Darbesinin ardından 1971-1973 arası gerçekleşen anayasa değişiklikleri 1961 Anayasasının özgürlükçü tavrına karşı yapılır ve bu değişikliklerle beraber anayasada daha güvenlikçi bir dil hakim kılınır. Bu dönemde, 1960 sonrası gittikçe sınıfsal bilinci artan yeni insanına karşı cezaevlerinde gözaltılar, işkenceler, idamlar gerçekleşir. Bu baskılar ve insan hakları ihlalleri bariz bir şekilde gösterir ki bu muhtıranın yapılmasının asıl nedeni, sınıfsal anlamda politikleşen yeni insanın eylemliliğidir. Ancak hukuki bir üst yapı kurumu olan 1961 Anayasasının görece özgürlükçü yapısı ve sendikal örgütlenmeye izin veren maddeleri 1971-1973 arası yapılan değişikliklerle zedelense de 1960 sonrası oluşan yeni insan tipi sınıf bilincini korur. Bunun en büyük sebeplerinden biri, bir üst yapı kurumu olan hukukun değişimine karşın iktisadi alt yapının değişmemesidir.

1950'lerden itibaren büyük sanayi kentlerinde doğan ve 1960-1980 arası işçi sınıfının sınıf mücadelesinde gelişen yeni insan tipinin Türk Edebiyatına yansımaları Erol Toy, Orhan Kemal, Reşat Enis Aygen ve Sevgi Soysal gibi yazarların romanlarında görülebilmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki 1960-1980 arası gelişen işçi sınıfının sınıfsal mücadelesinden oluşan yeni insan tipi 1980 yılında gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesiyle tamamen alt üst olacaktır.

1.2. 12 Eylül Darbesinin Yarattığı Yeni İnsan Tipi

1980 öncesi yaşanan olaylara, yaratılan koşullara, tırmanan ya da tırmandırılan kaosa, ardından iktisadi değişimin miladi olan 24 Ocak Kararlarına[24] ve son olarak 12 Eylül sonrası yaşanılanlara bakmak, bu konulara kısa da olsa değinmek 12 Eylül'ü anlamak için önemlidir. Çünkü 12 Eylül'ün yarattığı insan tipi, filizlendiği kökünü bu tarihi olgulardan almaktadır.

12 Eylül'ün toplum tarafından olumlanmasının en önemli sebebi 12 Eylül öncesi yaratılan koşullar, tırmanan ya da tırmandırılan kaostur. 1971 Muhtırası sonrası 1973 ile birlikte seçimlerle gelen sivil yönetimler (koalisyon hükümetleri) tekrar başa geçmiştir. Ancak bilhassa 70'lerin ortalarından itibaren yaşanan ideolojik kutuplaşma ve bundan

[24] "12 Eylül Askeri Darbesi öncesinde dünya kapitalizmi uzun süren bir iktisadi durgunluk yaşamaktaydı ve Türkiye ekonomisi derin bir iktisadi ve politik kriz içindeydi. Türkiye'nin krizi aslında 1960'ların başından itibaren uygulamakta olan kapitalist ithal ikameci büyüme modelinin, en azından Türkiye'deki versiyonunun, bir kriziydi ve kendisini döviz krizi biçiminde gösteriyordu. Krizden çıkış için IMF-DB kaynaklı istikrar tedbirleri ve yapısal uyum programları (24 Ocak Kararları) uygulanmıştır. 24 Ocak Kararları Türkiye'yi hızla küreselleşen kapitalizme - emperyalizme yeni ve daha sağlam bir biçimde eklemlemeyi hedefleyen kararlardır." bk. Mustafa Durmuş, "12 Eylül Darbesinin Ekonomi Politiği", *Memleket Siyaset Yönetim*, VI/15, (2011), s.132.

dolayı sağ ve sol ideolojiye sahip kişiler arasında ya da o kişilerin kendi içlerinde yaşanan cinayetler had safhaya ulaşmış, şiddet olayları gitgide tırmanmış, Alevi nüfusun büyük bir çoğunluğunun göç etmesine neden olacak olan Sivas, Maraş ve Çorum olayları gibi mezhepsel katliamlar yaşanmıştır. Ve ayrıca sivil koalisyon hükümetleri ithal ikameci iktisadi modelin getirdiği ekonomik dar boğaza bir çözüm üretememiştir. Yaşanılan bunca şeyden sonra 12 Eylül'ün ayak sesleri gelmeye başlamış ve bu yaşanılanlardan dolayı toplum da bu darbeyi bekler hale gelmiştir.

12 Eylül'ü anlamak için sadece 1980 öncesi yaşanan olaylara bakmak ve bu yaşananlardan dolayı 'toplumsal kargaşa sürecini engellemek için darbe yapılmıştır' gibi bir çıkarımda bulunmak eksik olmasının ötesinde yanıltıcıdır. Bu yaşanan toplumsal kargaşa süreci sadece darbenin toplum tarafından olumlanmasını sağlamaktadır. 12 Eylül darbesini gerçek manada anlamak için darbeden aylar öncesine, 24 Ocak 1980 tarihinde Demirel hükümeti tarafından çıkarılan 24 Ocak Kararlarına bakmak gerekir. Çünkü 12 Eylül askeri darbesi sadece zor kullanarak ülke yönetimini ele geçiren ve bu yolla var olan ideolojik, sosyolojik ve kültürel yapıyı korumaya çalışan klasik bir darbe değil, bunlardan çok daha ötesidir. Bu darbe, toplumun yaşam biçimini, değer yargılarını, tüketim alışkanlıklarını, politik tavrını, kısacası hayatı algılayış biçimlerinin tümünü değiştirmeyi amaçlayan bir darbedir. İktisadi yapıyı değiştirmeyi amaçlayan 24 Ocak kararları da bu açıyla düşünülmeli ve bu kararlar 12 Eylül ile birlikte değerlendirilmelidir.

24 Ocak kararları genel itibariyle neoliberal politika kararlarıdır. Bu kararlar "1960'lı yıllarda benimsenen ithal ikameci, iç pazarı esas alan, korumacı ve popülist ekonomi politikaları yerine açıkça sermaye çıkarlarını esas alan, sosyal hakları ve kamunun ekonomiye müdahalesini reddeden, ihracatı, dışa açılmayı esas alan yeni liberal ekonomi politikalarının başlangıcıdır."[25] İhraç ikame politika kararları da denen bu 24 Ocak kararlarıyla birlikte işçinin ücretlerini ezmek, sendikal örgütlenmeleri yok etmek, sermayeden yana politika gütmek amaçlanmıştır. Ancak şöyle bir nokta vardır ki bu politika kararlarını uygulamaya geçirebilecek bir yönetim gereklidir. Bilhassa sınıfsal bilince ulaşmış politik halk kitlelerinin Tariş direnişi gibi eylemlilikleri hala devam etmekte, işçi sendikaları güçlü bir şekilde örgütlenmektedir. Bu sebepler "Parlamenter sistem içinde bu düzenlemenin gerçekleştirilmesinin önünü tıkamıştır."[26] 24 Ocak

[25] Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi, "12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti", https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/D%C4%B0SK-AR-12-Eyl%C3%BCl-RAPOR-SON.pdf [Erişim Tarihi: 26.08.2023].

[26] Pınar Kaya Özçelik, "12 Eylül'ü Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LXVI/01, (2011), s.74.

kararlarını uygulayabilecek ve zora başvurabilecek bir iktidarın varlığı gereklidir. İşte, sivil hükümetlerin uygulamaya geçiremediği bu kararları, yani ekonomik alt yapı dönüşümünü 24 Ocak kararlarının uygulayıcısı olan 12 Eylül başarır.

1960-1980 arası alevlenen sınıf savaşımının kazananı sermaye sınıfı olur ve bu sermaye sınıfının temsilcileri tarafından 12 Eylül 1980'de askeri bir darbe gerçekleşir.

> "12 Eylül 1980'de beş generalden oluşan ve Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adı verilen cunta bir askeri darbe ile ülke yönetimine el koydu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun emir komuta zinciri içinde darbe yaparak ülke tarihinin en karanlık dönemini başlattılar."[27]

Darbeden iki yıl sonra askeri yönetim tarafından Türkiye'nin en otoriter ve özgürlükleri en kısıtlayıcı anayasası olan 1982 Anayasası yapılır.

> "12 Eylül 1980 Darbesi Türkiye'de siyasi iktidarı, demokratik devletin temel işlevinin bireylerin hak ve özgürlüklerinin sağlanması olduğu anlayışından tamamen uzaklaştırmıştır. Anti-demokratik koşullarda hazırlanan Anayasa; otoriteyi yücelten, iktidar karşısında hukuku ve özgürlükleri geri plana iten bir mantık üzerine oturtulmuştur."[28]

12 Eylül dönemi, iktisadi olarak neoliberalizme geçişle beraber 1982'deki anayasa değişikliğiyle ve bunların yanı başında yaşanan baskılarla, cezaevlerindeki işkencelerden ve yargısız infazlardan kaynaklanan insan hakları ihlalleriyle, sanat ve kültür alanlarında dergilerin, kitapların ve filmlerin yasaklanmasıyla, siyasi partilerin ve sendikaların kapatılmasıyla, birçok insanın çeşitli siyasi sebeplerle vatandaşlıktan çıkarılmasıyla veya yurtdışına kaçmak zorunda kalmasıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinin belki de en büyük kırılmalarına, değişimlerine sahne olmuştur. Aslında 12 Mart darbesi de korkunç bir baskı rejimi uygulamasına karşın iktisadi anlamda değişime gitmediği ve 1960'lardan itibaren uygulanan ithal ikameci ekonomik yapıyı sürdürdüğü için "toplumu sindirmekten öte kalıcı bir etki"[29] bırakamamıştır. 12 Eylül'ün amacı ise yalnızca "toplumu yıldırmak değil, aynı zamanda topluma yeni değerler içeren bir dünya görüşü"[30] aşılamaktır. İşte, 12 Eylül bunu başarmış, aşılanan yeni dünya görüşüyle birlikte yaratılan

---

[27] Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi, "12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti", https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/D%C4%B0SK-AR-12-Eyl%C3%BCl-RAPOR-SON.pdf [Erişim Tarihi: 26.08.2023].

[28] Sevtap Yokuş, "Özgürlükler Bağlamında 12Eylül Anayasası'nın Evrimi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, XXXVII/2, (2020), s.3.

[29] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.49.

[30] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, s.49.

yeni insan tipinde toplumsal değerlerde yozlaşmaya, tüketim alışkanlıklarının değişip tüketim toplumuna evrilmesine, toplumcu yapısının yitip politik olarak karşı gelişin yok olmasına ve hatta daha ötesi yabancılaşma durumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yozlaşmış değer yargılarına sahip toplumu daha iyi anlamak için eski toplumsal değer yargılarına bakmakta fayda vardır. Eski toplumsal değer yargılarıyla ilgili Şerif Mardin, zenginliğin hoş görülmediği toplumu, bu toplumun dayanışmayı ve paylaşmayı önceleyen insan tipini Osmanlı İmparatorluğunun yaşam biçiminden örnek vererek şöyle açıklamaktadır: "Osmanlılarda en eski zamanlardan beri "ülüş" olarak bilinen bir toplumsal değer vardır. Bunu kısaca şöyle ifade edebiliriz: toplum içinde beliren zenginlikler bir kişide toplanmamalıdır. Bunların bir dereceye kadar topluma dağıtılması"[31] gerekmektedir. İktisadi alt yapıya bağlı bu gibi eski değer yargılarıyla ilgili Şerif Mardin'den alıntılanan anekdotu destekler mahiyette ata sözleri de mevcuttur. Komşusu açken tok yatamayacağını, komşusunun külüne muhtaç olduğunu ve birlikten kuvvet doğduğunu düşünen eski insan tipi, kendi değer yargılarını ata sözlerine dönüşmüştür. Daha fazla uzatılabilir bu gibi cümleler ancak işin özü şudur: Eskinin toplumsal değer yargılarını gösteren cümleler bize birliği, dayanışmayı, paylaşmayı, eşitliği ve zorlukların üstesinden birlikte gelmeyi öğütlemektedir. Dayanışma ve paylaşmayı önceleyen toplumsal değer yargılarının oluşabilmesinin en büyük nedeni tabi ki o çağdaki iktisadi ve siyasi düzendir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitale dayanmayan ve toprağa bağlı üretim biçimi olduğundan dolayı bu değer yargılarının toplumun ata sözlerine kadar sirayet etmesi gayet doğaldır. Çünkü herhangi bir toplumsal değer yargısını iktisadi ve siyasi koşullardan ayrı düşünmek olanaksızdır.

Eski değer yargılarının çağdaş hali 1960-1980 arası da sürmektedir. Dayanışmayı, paylaşmayı, eşitliği önceleyen ve servet birikimi karşıtı insan tipinin sınıf atlama, kariyer ve statü gibi kavramlara bakış açısı 12 Eylül sonrası oluşacak insan tipinden farklıdır. Grevlerle, mitinglerle ve yürüyüşlerle kendi tahayyülündeki bir dünyanın hayaliyle yaşayan, sokaklarda, alanlarda bu dünyanın idealini, ütopyasını aşılamaya çalışan 1960-1980 arası insan tipinin oluşumunu hem sosyal politikalar barındıran ithal ikameci iktisadi alt yapı ve hem de buna bağlı olarak 1961 Anayasasının görece özgürlükçü ve çoğulcu yapısının toplumsal örgütlenmelerin oluşmasına uygun oluşu etkilemiştir. Ancak 12 Eylül Darbesi sonrası bu İnsan, önceki kuşakların kendi kadar başkalarını da

[31] Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.115.

düşündüğü, zenginliğin hoş görülmediği, dayanışma ve paylaşmanın önemsendiği toplumsal değer yargılarını küçümsemiş ve yerine sınıf atlamayı, kariyeri ve statüyü saygınlık göstergesi olarak görmüştür.

12 Eylül sonrası yaratılan insan tipine bakıldığında bu insan tipinin başka bir özelliği tüketim toplumuna uyum sağlamasıdır. Bu dönemde, neoliberalizm dönemi öncesi iktisadi düzenlerde var olan ürettiği kadarını tüketen ve kendi kendine yeten bir toplumun aksine tüketen, tükettikçe var olabilen bir tüketim toplumuyla karşılaşılmaktadır. 1980 sonrası dönemin yeni insanı, komşusu aç olsa da tok yatabilmektedir. O yeni insan ki komşusunun külüne muhtaç olma düşüncesini terk etmiş, bir an önce komşusunun külünden daha yeni bir kül sahibi olma, daha yüksek bir kül modelini edinme düşüncesini edinmiştir. Yani artık onun komşuları "tüketim için yarışılan rakipler haline"[32] gelmiştir. Ancak burada bir noktayı vurgulamak gerekir ki birey, salt herhangi bir ürün aldı diye, bu onu tüketim toplumuna uyumlu bir birey yapmaya yetmez. Sonuçta insanlar tüm çağlarda ve ekonomik düzenlerde kendi ihtiyaçları için bir şeyler tüketmiş, gerekli olan şeyleri almıştır. Yani "tüketim toplumu tek başına ürünler tüketmemizle açıklanamaz. Artık insan ihtiyacına denk düşen bir nesneyi tüketmekten ziyade bizzat tüketimin kendisini bir ihtiyaç haline getirmiştir."[33] Ayrıca tüketimin kendisinin bir ihtiyaç haline gelebilmesi için o ürünün bireyde bir imaj da yaratması gereklidir. Bu durum şöyle açıklanabilir: "tüketilen şey kişiye bir ihtiyaç hissi yaratmaktan çok ona yüklenen anlamla ilişkilendirilerek tüketime sunulduğu için, birey o ürünü ihtiyacı olmasa da satın alabilmektedir. Çünkü o nesne kendi kullanım alanının dışında bireye bir kimlik de kazandırmaktadır."[34] Günlük hayattan buna nasıl örnekler verilebilir? Şöyle ki: "Türk tıraş kremi pazarının neredeyse yarısını elinde bulunduran firmanın, yılda bilmem kaç milyon tüp tüketilen tıraş kremini kullanarak örneğin. Şu bankaya para yatırarak, bu arabayı gazlayarak, falanca deodorantı, filanca blucini alarak"[35] birey, belirli bir kimlik edindiğini düşünür.

Hayatına yeni bir anlam katan yeni insanın izlediği reklamlar, sokakta gördüğü billboardlar, kısacası onun gözünü çevirdiği her yer bu yeni anlama, manaya hizmet

[32] Filiz Aydoğan, "Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII/2, (2009), s.211.

[33] Olkan Senemoğlu, "Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz*", İnsan ve İnsan*, IV/12, (2017), s.83.

[34] Olkan Senemoğlu, "Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz*"*, s.83.

[35] Can Kozanoğlu, *Cilâlı İmaj Devri*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.124.

etmektedir. Teşhir edilen ürünün işlevi önemli değildir. Önemli olan şey, o metanın nasıl sunulduğu ve nasıl bir imaj yarattığıdır. Yaratılan bu imajlarda reklam endüstrisi çoğunlukla üst sınıfların yaşam biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını çağrıştıran cümleler kurmaktadır. Örneğin bir araba, beyaz eşya, mücevher ya da bir emlak reklamında, o tüketim nesnesi alındığı vakit insanı daha üst sınıflardan hissettirecek semboller, çağrışımlar kullanılmakta ve böylelikle kendisini farklı, özel, ayrıcalıklı hisseden insan, hayatına bu şekilde de bir anlam kazandırmaktadır.

İşte 12 Eylül sonrası oluşan tüketim toplumu böyle bir toplumdur. Tüketim toplumuna uyum sağlamış olan yeni insan, bir başkasıyla tüketim nesneleri üzerinden yarış yapar hale gelmiş ve reklamlarda gördüğü tüketim nesnelerinin kendine saygınlık kattığını düşünmüştür. Geçmiş üretim ilişkilerinde kendi kendine yeten ve yetinen, ihtiyacı kadar tüketen biriyken halihazırda kullandığı ev eşyalarına, bindiği arabaya ve oturduğu eve tapar hale gelmiştir.

12 Eylül sonrası oluşan bir diğer insan tipi depolitize edilmiş insan tipidir. İnsanlar, dünya tarihi boyunca tüm kara parçalarında sömürgecilere karşı bağımsızlık ve egemen sınıflara karşı sınıf mücadeleleri vermiş, sokakları, alanları doldurup seslerini yükseltmişlerdir. Bu mücadelelerin hepsi, var olan düzenden kurtulma isteklerinden, bu düzeni değiştirmeye olan inançlarından kaynaklıdır ve politik bir duruş gerektirir. Ancak 12 Eylül'de bunun tam tersi yaşanmıştır. Bu dönemde insanlar politikadan umudunu kesmiş, var olan düzeni değiştirme inançlarını yitirmiş, sokaklardan ve alanlardan çekilmiştir. Yeni düzene uyum sağlamaya çabalayan bu insan, nihayetinde depolitize olmuştur.

Tarihsel olarak Tanzimat döneminden 1980'e kadar bakıldığında politik insanın toplumsal idealleri ve idealleri olan insanın var olan düzeni değiştirme isteği ve inancı görülür. Toplumsal ideali olan bu insan, Tanzimat döneminde Batılılaşma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan düşünce akımlarında, yani Batıcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla ile birlikte oluşur. Politiktir bu insan; gerçekleştirmek istediği toplumsal idealleri vardır. Yine Batılılaşmanın bir devamı olan Cumhuriyet Türkiye'sinde bir yandan uluslaşma, diğer yandan çağdaşlaşma çabası içinde olan insanla karşılaşılır. Bu insan da politiktir. 1950'ler ile birlikte köyden kente göç eden insan 1960'ların ikinci yarısından itibaren sınıfsal temelli politikleşmeye, cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulusal anlamda ideallerden ziyade enternasyonal anlamda idealler edinmeye, o idealler uğruna sokaklara, alanlara inmeye başlar. 1980'lere gelindiğinde ise politik olan insana karşı tam

bir savaş açılır. Bu dönemde cezaevlerinde gözaltılar, işkenceler, idamlar, yargısız infazlar, yani fazlasıyla insan hakları ihlalleri yaşanır, birçok insan vatandaşlıktan çıkarılır, yurtdışına siyasi göçler yaşanır, siyasi partiler, gazeteler, dernekler, sendikalar kapanır, politik kitaplar, dergiler, filmler yasaklanır ve imha edilir, medya susturulur, eğitim kurumlarının içi boşaltılır, kısacası baskıyla ve şiddetle politik olan her şey hayatın her alanından silinmeye çalışılır.

Politik olan her şeyin hayatın her alanından silinmesiyle geride kala kala depolitize edilmiş bir insan tipi kalmıştır. 12 Eylül sonrası bu depolitize edilmiş yeni insan tipi siyasetten olabildiğince uzaklaştırılmış ve nihayetinde toplumsal sorunlarla ilgilenmez olmuş, herhangi bir toplumsal soruna tepkisiz kalmıştır.[36] Bu durum tam da 12 Eylül'ün istediği bir durumdur. Çünkü 24 Ocak Kararlarının uygulayıcısı olan 12 Eylül zihniyeti tarafından hayata geçirilen sermaye yanlısı politikalar sürecinde neoliberalizmin halk kitleleri tarafından benimsenmesi, bu halk kitlelerinin düzene dair hayallerle yeni düzene rıza göstermesi ve böylelikle politikadan uzaklaşması depolitizasyon süreci için bir gerekliliktir.

1980 sonrası korkunç bir baskı rejimi sürmekte ancak bu baskı rejiminin yanı başında rıza üretimi de sağlanmaktadır. Böylelikle insanlar ıslah edilmekte, eskinin isyan eden, başkaldıran insanı, düzenin yarattığı pasif, depolitize edilmiş, yani "normal" olan insanına dönüşmektedir. Tüm bunlara rağmen herhangi biri "normal"in dışına çıkarsa bu insan için de halihazırda mekanlar mevcuttur: Metris, Mamak, Diyarbakır, Ulucanlar ve daha başka nice cezaevleri. Normalin dışına çıkıp "anormal" olan politize insan, bu cezaevi süreçlerinde ehlileştirilmeye, depolitize edilmeye çalışılmaktadır.

12 Eylül sonrası oluşan gerek siyasal gerekse de hukuksal[37] otoriterleşmenin depolitizasyona etkisine bakıldığında görülecek şey şudur: Depolitizasyon, iktisadi alt yapının değişimine bağlı olmakla birlikte 1960-1980 arası gittikçe alevlenen sınıf savaşımını kazanan egemen siyasi gücün uyguladığı politikaların, yani iktisadi alt yapının oluşum gerekliliğine bağlı olarak gerçekleşen otoriter üst yapı kurumlarının sonucudur.

---

[36] "12 Eylül'ün "anarşi ortamından" etkilenmiş, arkadaşlarının ölümlerine şahit olmuş '70'lerin gençleri ana-baba olduklarında yaşadıkları korku dolu günlerin hatıratıyla çocuklarına "en azından okul bitene kadar" siyasetten uzak durmalarını sıkı sıkıya tembihlediler. 1980-90'larda yetişen gençliğin siyasetle ilk tanışmaları ironik olarak çoğunlukla ailelerinin siyasete bulaşmamaları gerektiğini söylemesi üzerinden aslında 'siyasetle tanışılmaması gerektiği prensibiyle' oldu." bk. Samet İnanır, "Bildiğimiz Gençliğin Sonu", https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-196-agustos-2005/2380/bildigimiz-gencligin-sonu/4816 [Erişim Tarihi: 25.08.2023].

[37] Depolitizasyon sürecine neden olan bir başka etken ise 1982 Anayasasıdır. "1961 Anayasası toplumsal grupların politikaya ilgilerini özendirirken, 1982 Anayasası depolitizasyonu ve siyasetten uzaklaştırmayı amaçlamıştır." bk. Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.262.

12 Eylül'ün yarattığı yeni insan tipi olarak değinilmesi gereken son bir nokta da yabancılaşmış yeni insan tipidir. Buradaki yabancılaşma, insanın halihazırdaki topluma, o toplumun yaşam biçimine, tüketim alışkanlıklarına, politikadan uzak oluşuna ve değer yargılarına yabancılaşma halidir.

Yabancılaşmış yeni insan tipiyle diğer insan tipleri arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Değer yargıları yozlaşmış yeni insan, geçmişin değer yargıları yerine sınıf atlama, statü ve kariyer gibi yeni değer yargıları ikame etmiştir. Tüketim toplumuna uyum sağlayan insan, herhangi bir metayı tüketerek kendini var etmekte ve düzenle uyum içinde yaşamaktadır. Depolitizasyona uğramış olan insan, düzene uyumlu ve bir nevi düzenin askerleri haline gelmiştir. Yabancılaşmış insan ise yeni değer yargılarıyla, sunulan yeni anlamlarla uyuşmamaktadır. Ancak gelgelelim bu düzeni değiştirmeye olan inancını, yeni bir dünya hayalini yitirmiş, topluma ve o toplumun değerlerine, tüketim alışkanlıklarına ve politikadan uzaklaşma haline yabancılaşmıştır.

Geçmişte toplumcu bir dünya hayaliyle yola çıkmış, hayatı, tıpkı öte dünyada cennet olduğuna inanan bir dindar gibi yaşamış ve bu hayatta kuracağı o cennet uğruna savaşımda bulunmuş inançlı insanının artık tutunacak bir dalı kalmamış, yani artık yeniyle uyuşamadığı gibi eskiyle de bağını koparmıştır. Ve bazen hayatta yapılacak şey ya toplumsal yaşamdan uzaklaşmak, inzivaya çekilmek ya da daha ötesi, yani intihar etmektir. Bu yabancılaşmadan kurtuluşun ise tek bir çaresi vardır. Bu çare halihazırdaki zamana ve topluma yabancılaşmış olan insanın karşısına hayatı tekrar anlamlı kıldıracak bir şeyin ya da bir kişinin çıkması ve yabancılaşmış insanın o şeye ya da kişiye sevgiyle bağlanması, adeta ona tutunarak hayatta kalmasıdır. Ancak bazen bu sevgi de yetmemektedir.

1980 sonrası oluşan yeni insanın Türk romanlarındaki yansımaları Ayşegül Devecioğlu, Mehmet Eroğlu, Tahsin Yücel, Gürsel Korat, Atilla Keskin, Öner Yağcı, Hüsnü Arkan, Oya Baydar, Şöhret Baltaş, Halim Bahadır, Süheyla Acar ve Hikmet Temel Akarsu gibi yazarların romanlarında görülebilmektedir. Romanların inceleneceği bir sonraki bölüm olan "1980 Sonrası Türk Romanında 12 Eylül Darbesinin Yarattığı Yeni İnsan Tipi" adlı bölümde bu yazarların romanları mevcuttur.

2. 1980 SONRASI TÜRK ROMANINDA 12 EYLÜL DARBESİNİN YARATTIĞI YENİ İNSAN TİPİ

2.1. Değer Yargıları Yozlaşmış Yeni İnsan tipi

Değer yargıları kişiye göre değişmekle birlikte herhangi bir dönemde bir toplumun belirli bir şeye karşı ahlaki, etik davranış biçimleri, bir kavrama, bir değere karşı bakış açıları o toplumun toplumsal değer yargılarını belirler. Yozlaşma ise toplumun o şeye karşı ahlaki, etik davranış biçimlerini, bir kavrama, bir değere karşı bakış açısını kökten değiştirmesi, o şeye karşı olumlu ya da olumsuz tavrının ters yüz olmasıdır.

Toplumsal bir varlık olan insanın değer yargılarının oluşumu temelde toplumsal koşullara bağlıdır. Toplumsal koşulların değişimiyle birlikte değer yargılarına bakış açısı da değiştirmektedir. Böylelikle önceden olumsuzlanan bir şey yeni değer yargılarının edinimiyle birlikte olumlanabilmektedir. 1980 sonrası oluşan sınıf atlama çabası, kariyer düşünceleri ve statü kaygısı gibi değer yargılarının olumlanması toplumsal koşulların bu değişiminden kaynaklanmaktadır.

Yaşanan her toplumsal değişim doğal olarak değer yargılarını da değiştirmektedir. 12 Eylül Darbesiyle birlikte gelen iktisadi alt yapının değişimi ve dönüşümü yozlaşmış, toplumsal değer yargılarını yitirmiş yeni bir insan tipinin oluşmasına neden olmaktadır. Eskiden hor görülen, aşağılanan birçok kavram o insanın zihninde artık olumsuz bir çağrışım olarak değil olumlu bir çağrışım yapmaktadır. Toplumsal adaleti, hakkaniyeti, biz olma duygusunu yitiren, yani eski değer yargılarını terk edip statü kaygısı, kariyer düşünceleri ve sınıf atlama çabası edinen değer yargıları yozlaşmış yeni insan tipi, eski değerlerin yerine beni önceleyen, eğer kendine faydası dokunacaksa adaletsizliğin taraftarı olan, sınıf atlamak için her yolu mübah sayan ve kısa yoldan köşe dönmek isteyen birini ikame etmiştir. Ve bunların doğal bir sonucu olarak da değer yargılarında yozlaşma baş göstermiştir.

"Değer Yargıları Yozlaşmış Yeni İnsan Tipi" adlı bu bölümde Hikmet Temel Akarsu'nun "*Alelâdelik Çağı*" ve "*Yeniklerin Aşkı*" romanları, Hüsnü Arkan'ın "*Hırsız ve Burjuva*" romanı, Atilla Keskin'in "*Çiçekler Susunca*" romanı, Gürsel Korat'ın "*Ay Şarkısı*" romanı, Halim Bahadır'ın "*Tuzağa Düşen Masumiyet*" romanı ve Şöhret Baltaş'ın "*Koşarken Yavaşlar Gibi*" romanı incelenecektir.

2.1.1. Sınıf Atlama Çabası

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp Kuşak üst başlığı altında toplanan dört ciltlik roman serisinin ilki olan *Alelâdelik Çağı*[38] adlı romanı, İstanbul'un kentleşme serüveni, kamu kurumlarındaki çürümüşlük, emeğe karşı sermayenin tutumu ve sınıf atlama gibi hususlar üzerinden 1980 sonrası oluşan toplumun ve bu toplumun bir nevi yansıması olan Liman adlı ana kahramanın yozlaşmış değer yargılarını işlemektedir.

Romanda olayların geçtiği yer İstanbul'un bir ilçesi olan Zeytinburnu'dur. Kent kültürünün yozlaşmasını yansıtan bu ilçe, kutsal kitaplarını ellerine alıp caminin yolunu tutmuş kızlarıyla, sokaklarda Doğan model otomobilleri kullanan delikanlılarıyla, "Almancı milyonerleriyle, kaçak inşaat müteahhitleriyle, dünya piyasalarına konfeksiyon ürünleri ihraç eden büyük firmaların fason işlerini yapan binlerce kırdı kaçtı atölyesiyle, Balkan göçmenleriyle, lümpenleriyle, serserileriyle, işçileriyle, işsizleriyle, minibüsleriyle, Marlboro kültürüyle, lahmacun ve ocak başı muhabbetleriyle"[39] köyden kente göçlerden sonra oluşmuş diğer birçok ilçe gibi tipik bir gettodur.

1950'ler sonrası köyden kente göçlerle birlikte başlayan İstanbul şehrinin değişim süreci 1980'lerden sonra çok daha yoğun olmuş ve İstanbul'un kent kültürü gittikçe yozlaşıp yok olmuştur. Kent kültürünün yok olduğu ve yerini taşra kültürüne bıraktığı bir dönemde geçen roman, kentin bu değişiminin yanında toplumun da değişimini gözler önüne sermektedir.

Liman ve onun arkadaşları gecekondu bölgesi olan Zeytinburnu'nda mühendislik bürosu açmıştır. Dönemin hükümeti tarafından çıkarılan kanun gereği gecekondu mahallelerinin sakinleri, oturdukları evlerin tapularını alabilmek için bu mühendislik bürolarına başvuru yapmaktadır.

Gecekondulardaki tapu meselelerinin halledilmesi için yetki verilen mühendislik bürolarının gayri resmi görevlerine bakıldığında yozlaşmış değerlerin ilk örneği tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir. Bu "görevler" şunlardır:

> "Yüz binlerce projesiz, ruhsatsız, kaçak yapının; hazine arazileri, ortak tapular ya da başkalarının tapuları üzerine rastgele yapılmış, umursanmadan kondurulmuş

[38] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000.
[39] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, s.33.

gecekonduların, kümesten biraz daha gelişkin insan barınaklarının ölçünlerinin yapılarak mevcut durumların çıkarılması ve normal bir binaymış gibi ruhsat ve tapu verilmesi…"[40]

Yukarıda görevleri belirtilen mühendislik büroları, bu görevleri yerine getirirken uymaları gereken bazı "usuller"e tabidir. Ancak bu usuller, akla ilk gelen şey olan kanuni usuller değildir. Yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmek, yani tapu meselelerini halledebilmek için asıl önemli olan, kanun ne gerektirdiyse ona göre hareket etmek değil, belediyenin imar müdürlüğüne, müteahhitlere, partililere, belediye başkanı ve onun akrabalarına rüşvet vermek, para yedirmektir.

Sadece belediye gibi kamu kurumlarında değil, akla gelebilecek tüm kamu kurumlarında yoz ilişkiler, kokuşmuşluk ve aleladelik söz konusudur. Mühendislik bürosuna telefon bağlatmak bile adamını bulup ona gerektiği kadar rüşvet vermeye bağlıdır. Eğer adamını bulup gerektiği kadar rüşvet verilmezse telefon bağlatmak için ne kadar başvuru yapılırsa yapılsın sonuç alınamayacağı aşikardır. Liman, büro arkadaşı Bedri'nin, bu işin usulünü bilmeyerek acemice davrandığını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Aslında bu işin tarifesi otuz bin liraymış. Fakat Bedri hep işi yapamayacak bir alt seviyedeki adamlarla kontakt kuruyormuş, o adamlar da işi ne de olsa yapamayacakları için vaat verip, piyasanın üçte birine yapacaklarını söyleyip bizimkinin on bin lirasını alıyorlarmış. Sonra da iş için parmaklarını bile kıpırdatmıyorlarmış. Oysa bu iş için en azından şef seviyesine kadar çıkarak rüşvet vermek gerekiyormuş."[41]

1980 sonrası yaratılan toplumun yoz ilişkilerine kısa sürede alışan Liman, aynı zamanda sermaye düzeninin kurallarını da içselleştirmeye başlamıştır. Mühendislik bürosundan eline para geçmeye başlayınca büroya eleman almaya başlayan Liman, çok geçmeden ucuz iş gücü olarak mühendislik fakültelerindeki öğrencileri çalıştırmayı, onların emeklerini sömürmeyi öğrenmiştir.

Zengin olmak, bir an önce sınıf atlamak hayaliyle yanında çalıştırdığı mühendisleri iliklerine kadar sömürmeyi öğrenen ve hatta daha ileri gidip o mühendislere vermesi gereken üç kuruş parayı da iyice geciktirip kendisine bir nevi modern köle yaratan Liman, bir süre sonra hayatının fırsatıyla karşılaşmıştır.

Hem askeriye, belediye, adliye ve emniyet müdürlüğü gibi kamu kurumlarının işgal ettiği arazilerin hem de göçmenlerin oluşturduğu gecekonduların yapıldığı arazilerin mülkiyetine sahip olan Araksi yenge, ne yazık ki çok yaşlı biridir ve bir şey daha vardır

[40] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, s.27.
[41] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, s.25.

ki Liman'ın bürosuna bu araziler için vekalet veren Araksi Yenge, bu memlekette sayısı hiç de azımsanmayacak olan hakkı yenmiş azınlık kimliğine sahip olanlardan biridir. Bu yüzden de hakkını arayamamaktadır.

> "Üstelik kadın kimsesizmiş. Böyle vahşice, üstelik el yordamıyla kapitalistleşen bir mahallede nasıl edip de arazilerinin istilasına engel olsaydı? Bu durum, tarlaları istila eden çekirge ordularına karşı koyamamak kadar doğaldı. Hem devletiyle, milletiyle el ele topyekûn bir yağma."[42]

Liman, Araksi Yengenin tüm ihtiyaçlarını karşılamakta, hatta yaşlı kadını hastanelere kadar dahi götürmektedir. Elbette ki Araksi Yengeye gösterilen bu merhametli yaklaşım, Liman'ın ona duyduğu sevgiden ya da haksızlıklara karşı olma tutumundan değil, onun mülkiyetlerinden gelecek olan paranın bir kısmına konma, o paralara çökme hayalinden kaynaklıdır.

Araksi Yengenin paralarına çökme hayaliyle yanıp tutuşan Liman, Asya adlı kişiyle tanıştıktan sonra bu kokuşmuş, kirlenmiş ilişkilerden bir an önce kurtulmayı, uzaklara gidip bir daha geri dönmemeyi düşünmektedir. Liman'ın bu düşüncesine dair sorulması gereken soru şudur: Bir insan bu kadar bataklığa batmışken, bu kadar yoz ilişkilerin içindeyken ve bu yoz ilişkilerle zenginleşmeyi, sınıf atlamayı hayal ederken nasıl olur da gelecek planlarında düzgün bir hayat düşler. Cevap, Liman'ın Asya'ya duyduğu aşkta gizlidir.

Liman'ın Asya'ya duyduğu aşk, bu yoz ve alelade ilişkiler çağı olan 1980 sonrası yaşam biçiminin içinde bir insana insanlığını hatırlatabilecek, o insana para kazanmaktan, mülkiyetten daha değerli şeylerin olduğunu algılatabilecek adeta bir dayanaktır. Bu dayanağa tutunan Liman, aleladelik çağına da veda etmiştir.

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp Kuşak üst başlığı altında topladığı dört ciltlik roman serisinin üçüncüsü olan *Yeniklerin Aşkı*[43] adlı romanı, Mustafa adlı kişi üzerinden sınıf atlama çabasının değer yargılarını yozlaştırıcı etkisi üzerinde durmaktadır.

Romanda Okan, Ersin ve Süeda adlı kişilerin aksine Mustafa, yozlaşmış değer yargılarına sahip insan tipinin tipik bir örneğidir. 1980 öncesinde düzene muhalif bir çizgide duran ve politik mücadele hattının bir üyesi olan Mustafa, halihazırda iş hayatında köşeyi dönmek, bir an önce sınıf atlamak için bulunduğu meslek odasında başkan olarak

[42] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, s.57.
[43] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

seçilmeyi ummakta ve ardından düzen yanlısı bir parti olan Sosyal Demokrat Parti'ye girmek, o partide milletvekili olmak istemektedir. Bu amaçla hem bulunduğu meslek odasını bir basamak olarak kullanmakta hem de bu amaç uğruna arkadaşlarını, yoldaşlarını kullanmaktan geri durmamaktadır. Kendisinin, arkadaşı Ahmet'e söylediği şu sözler yozlaşmış değer yargılarını bariz bir şekilde göstermektedir:

> "İş hayatında bir noktadan ileri gidebilmek için siyasi güç şart. Ama bu bizde yok. Ara seçim sonuçları da malum. İki yıla kalmadan genel seçim olacağı büyük ihtimal. Kısacası bunu oda çevresinden hiç kimseye söylemedim. Ama geçen ay, Sosyal Demokrat Parti'ye girdim. Genel seçimler yaklaşmadan önce birtakım dayanak noktaları bularak milletvekili adayı olmayı planlıyorum. Oda başkanlığından daha iyi bir dayanak düşünebiliyor musun?.."[44]

Aslında Mustafa adlı kişinin değer yargıları 1980 sonrası yaratılan toplumun genelinin değer yargılarıdır. Mustafa'nın da içinde bulunduğu meslek odasının üyelerinin amaçları, bu meslek odasındaki örgütlenmeyle toplumsal bir muhalefet hattı oluşturmak değil, siyasette bir yerlere gelebilmek, bir şekilde rant pastasından pay alıp sınıf atlamaktır.

12 Eylül darbesinin yarattığı tiplerden biri olan Mustafa'nın üzerinden toplumun yozlaşmış değer yargılarının da eleştirildiği romanda, değer yargılarının bu yozlaşmasından dolayıdır ki romandaki Okan ve Ersin gibi kişiler var olan zamandan ve toplumdan uzaklaşmakta, yabancılaşmaktadır.

Hüsnü Arkan'ın *Hırsız ve Burjuva*[45] adlı romanı, Evren ve İsmail adlı kişiler üzerinden sınıf atlama çabasını işlemektedir.

Bir taraftan burjuva olmaya çalışan Evren ve İsmail adlı hırsızların, diğer taraftan ise burjuva olabilmiş bir hırsızın, yani Eyüp Bey'in ve onun yardımcısı Hadim Bey'in anlatıldığı bu romanda asıl odak nokta, kapitalizmin bir sömürü düzeni olduğu ve bu sömürü düzeninde çalıp çırpmadan zengin olunamayacağıdır. Yani bu düzende zenginliğin temelinin hırsızlık olduğu, herhangi bir insanın burjuva olabilmesinin tek yolunun hırsız olmasından geçtiği vurgulanmıştır.

Evren ve İsmail'in sınıf atlama çabasına geçmeden önce burjuva olabilmiş bir hırsızın, yani Eyüp Bey'in nasıl sınıf atladığına bakmakta fayda vardır.

---

[44] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, s.95.

[45] Hüsnü Arkan, *Hırsız ve Burjuva*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2004.

Eyüp Bey fazlasıyla mülkiyet ve sermaye sahibi bir burjuva olarak şanslı biridir. Mubah Şirketler Grubunun sahibi olan Eyüp Bey inşaat sektöründe oldukça kârlı işler yapmaktadır. Bir burjuva olan Eyüp Bey için sorulması gereken soru şudur: Bu düzende bir insan kendi emeğiyle burjuva olabilir mi?

Hadim Bey, Eyüp Bey'in aile geçmişine dair hikayeler anlatmaktadır. Onun anlattıklarına göre Eyüp Bey'in ta Osmanlı'ya dayanan aile üyelerinin ilk sınıf atlayışları, ticarette gösterdikleri girişimci ruhla oluşmuş, ticaretteki bu girişimciliğin sonucu olarak bu kadar zenginlik yaratılmıştır. Ancak Hadim Bey'in anlattığı bu girişim hikayelerinin hepsi bariz bir şekilde hırsızlık hikayeleri olduğu anlaşılmaktadır. Zenginleşme, ta Osmanlı'dan beri başkalarının mülkiyetlerine konarak veya değerli eşyalarını ele geçirerek gerçekleşmiş, Cumhuriyet sonrası da emeksiz kazanç devam etmiştir. Bu sebeple yukarıda sorulan "bu düzende bir insan kendi emeğiyle burjuva olabilir mi?" sorusunun cevabı olumsuzdur.

Evren ve İsmail'in burjuva olmaya çalışma çabalarıyla hırsızlığa yönelmelerine geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki bu kişilerin yaptığı hırsızlıklar, sınıf çelişkilerinin yaşandığı her kapitalist ülkenin gettolarında yaşanabilecek bir olgudur. Evren ve İsmail de tıpkı diğer sınıflı toplumların en alt gelir düzeyini oluşturan insanlarının hayatta kalabilmek ve belki ardından sınıf atlayabilmek için suça meyledişi gibi suça meyletmişlerdir.

12 Eylül 1980'de gece vakti doğmuş olan Evren'i tanımak için öncelikle onun küçüklüğüne bakmak gereklidir. Kendisi küçükken anne ve babası, okul derslerine çok çalışması gerektiğini, eğer böyle yapmazsa ilerde bir şeylere sahip olamayacağını söylemektedir. Ancak gelgelelim çalışmanın önemini vurgulayan öğretmen bir annenin ve muhasebeci bir babanın onca yıl çalışmasına rağmen ellerinde mülkiyete dair yalnızca dededen kalma bir evleri vardır. Toplumsal dayanışmayı bir değer yargısı olarak gören sendikacı Faik dayısı ise hayatı boyunca mülkiyete dair hiçbir şeye sahip olamamış, üstüne üstlük bu değer yargısına sahip olduğu için politik nedenlerle uzunca bir süre hapis yatmak zorunda kalmıştır. Evren'in kafası bu yüzden karışıktır. Küçük yaştaki Evren'in çözemediği bazı sorular vardır: Bir şeylere sahip olabilmek için çalışmak mı gereklidir? Zenginliği yaratan şey nedir?

Kendisi, bir şeylere sahip olabilmek için çalışmak gerekmediğini ve bir kişinin zenginliğini yaratan şeyin hırsızlık olduğunu kanıtlarcasına, daha küçükken ufak tefek

hırsızlıklara başlamıştır. Bir gün okuldayken kendi sınıfında fil biçiminde bir silgi bulmuş, onu alıp eve götürmüş, "birkaç ay içinde çalıntı eşyalarla dolup taşacak olan kendine ait çamaşır çekmecesine"[46] koymuştur.

Halihazırda yetişkin bir hırsız olan Evren, hırsız olmayan birinin herhangi bir tüketim nesnesini alabilmesi için gereken süre konusunda şunları söylemektedir:

> "Günde ikişer yumurtadan başka şey yemezlerse, her ay bir çift ayakkabı parası biriktirebilirlerdi. Gömlek, külot ve çorap için bir ay daha beklemeleri gerekirdi. Duvara yapışık bir televizyon için bir yıl, iki kapılı bir buzdolabı için iki yıl, ikinci el bir otomobil için yirmi yıl, küçük bir ev için yaklaşık yüz elli yıl…"[47]

Kendisi 1980 sonrası yaratılan insan tipinin tipik bir örneğidir. Bu yüzden sınıf atlamak için hırsızlık yapmaktan dahi çekinmemektedir.

Burjuva olma hayaliyle hırsızlığı meslek edinen Evren, hayatı boyunca çeşitli hırsızlarla da iş yapmıştır. Halihazırda ise adı İsmail olan bir hırsızla çalışmakta ve İsmail'in geceleri evlerden çaldığı eşyaları piyasanın altında bir fiyata satmaktadır.

İsmail'in küçüklüğü Yasemin Çöplüğü denen yerde geçmiş, bu çöplükte Ruhan tarafından ağabeyi öldürüldükten ve ablası tecavüz edilmek için kaçırıldıktan sonra yetimhaneye verilmiş, yetimhaneden kaçtıktan sonra ise sokaklarda kalmış, birkaç kez cezaevine girip çıkmıştır. Evren'in dayısı Faik'i sonuncu girdiği cezaevinde tanımış ve Faik'in yönlendirmeleriyle cezaevinden sonra toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçiler gibi bazı işlere girip emeğiyle çalışmaya çabalamıştır. Ancak bu çabalayış uzun sürmemiştir. Halihazırda Evren'le birlikte çalıntı mal işinde çalışmaktadır.

Burjuva olma sevdasında olan İsmail, bir an önce sınıf atlamak istemekte, bunun için büyük bir hırsızlık planı yapmaktadır. Eyüp Bey ve Hadim Bey'in yaşadığı eve girmeyi ve o evin para kasasının içindeki paraları çalmayı düşünen İsmail, bunu gerçekleştirdiği an bireysel kurtuluşunu gerçekleştirmiş olacak ve kendisi burjuva olacaktır. Burjuva olma düşüncesini eyleme geçirip eve girmiş, fakat bir anlık bir kaza sonucu burjuva olma hayalleri suya düşmüş ve yardıma gelen Evren ve kendisi kazayla ateş alan tabancanın hedefi olmuştur.

[46] Hüsnü Arkan, *Hırsız ve Burjuva*, s.23.
[47] Hüsnü Arkan, *Hırsız ve Burjuva*, s.96.

Evren ve İsmail adlı kişilerde görüldüğü üzere 1980 sonrası yaratılan insan tipi, toplumsal kurtuluşu değil bireysel kurtuluşu önemsemekte, Faik gibi dayanışmayı değil Eyüp Bey gibi sınıf atlamayı istemektedir.

Atilla Keskin'in *Çiçekler Susunca*[48] adlı romanı Koray ve Nur çiftleri üzerinden her ne şekilde olursa olsun para kazanma, sınıf atlama arzusunun değer yargılarındaki yozlaştırıcı etkisi üzerinde durur.

Nur, darbe döneminde karakola götürülüp birçok polis tarafından defalarca tecavüze uğramış ve ardından günler sonra adeta bir çöp poşeti gibi sokağın bir köşesine atılmış politik bir insandır. Halihazırda ise sonradan görme zenginliğin verdiği görgüsüzlüğün tüm alametlerini taşıyan Nur'un konuşma biçimi dahi değişmiştir.

Nur ile geçmişte aynı örgüt içinde olan Koray, 1980 öncesi politik mücadele için banka soygununa karışmış, 1980'lerde ise İngiltere'ye gidip orada yaşamaya başlamıştır. Yıllar sonra Türkiye'ye dönen Koray, artık eski Koray değildir. Büyük bir değişim yaşayan Koray, önce devlet memurluğu görevinde bulunur.

> "Bir dönem yıkmak için çaba harcadığı 'devlet'in nasıl bir mekanizma olduğunu öğrenmeye başladı. 'Devletin malı deniz, yemeyen domuz!' 'Bal tutan parmağını yalar,' gibi atasözlerinin ne anlama geldiğini pratikte öğrendi. Ne kadar çok insan tanırsa, ne kadar çok firmayla ilişkisi olursa, ilerideki 'iş' hayatında bunların en büyük sermaye olacağını da hemen kavramıştı. En önemlisi de: Mevcut kanunların kitabına uydurularak rüşvet nasıl alınır, nasıl verilir, ne kadar verilir, bir bir bunları öğrendi."[49]

Devlet memurluğundan yeni düzenin nasıl işlediğini kavrayan Koray, Özal'ı dilinden düşürmemekte, asıl devrimi bu adamın yaptığını söylemektedir.

> "Devrimciliğe bulaştığı dönemde ekonomi hakkındaki teorik bilgisini şimdi yaşayarak gazete ve dergileri sürekli okuyarak daha iyi öğreniyordu. Özal'ı dilinden düşürmüyordu. Türkiye'nin çehresinin bu adamın düşünceleri ve girişimleri ile değişeceğine bütünüyle inanıyordu. 'Senelerce devrim, devrim, dedik oysa esas devrimi bu adam yapıyor,' diyordu hep kendi kendine. Özal ve çevresindekilerin tüm demeçlerini, tüm girişimlerini, çıkan ve çıkarılmaya çalışılan kanunları büyük bir ilgiyle takip ediyordu."[50]

Ancak devlet memurluğundan aldığı rüşvetlerle zenginleşemeyeceğini görmektedir. Önemli olan rüşvet alan tarafta değil rüşvet veren tarafta olmaktır. Böylelikle özel sektöre atılan Koray, neoliberal dönemin her türlü nimetlerinden

[48] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2008.
[49] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.145.
[50] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.146.

faydalanmakta, hayali ihracatlarla, taşımacılık ve inşaat şirketleriyle hızlı bir şekilde zenginleşmektedir.

2.1.2. Statü Kaygısı ve Kariyer Hırsı

Gürsel Korat'ın *Ay Şarkısı*[51] adlı romanında Semih üzerinden kariyer hırsı işlenmiştir.

68 kuşağının kitleleri etkilediği yıllarda Semih, gençliğin de getirdiği bir aidiyete bağlanma güdüsüyle sosyalist mücadeleden etkilenmiş, bu kuşağın içinde aktif rol almış, üniversite boykotlarına, politik gösterilere katılmıştır. İdeolojisine o kadar inançla bağlıdır ki sevdiği kadın olan Ayşen'e karşı aşk ve evlilik konusunun dahi devrim sonrasına bırakılması hakkında söylemlerde bulunmuştur. Nihayetinde Che Guevara bile Küba'da yaşanan devrim sonrası evlenmiş, bu devrimden sonra çocuk yapmıştır. Bu yıllarda tiyatro oyunculuğu da yapan Semih, tiyatro uğruna babasının Anadolu Ajansında kendisi için bulduğu işi elinin tersiyle itmiştir. Babası Semih'e bunun üzerine şunu söylemiştir:

> "Demek benim bulduğum işi reddediyorsun? Bak, Anadolu Ajansı'nda arkadaşlarım var. Bugüne bugün Örfi İdare Komutanı'nın birinci kademe yakınında bulunan bir insanım ben. Hatırı sayılır dostlarım var. Ama sen adam değilsin. Beni kaç yıldır utandırdın. Kaç kere Birinci Şube'den çıkarttım seni it!. Şimdi 'basınla ilgili işlerde çalışmam' diye tutturdun. Cerrah mısın da basını istemiyorsun? Benim oğlum tiyatrocu ha? Ciddiyetsiz herif! Dümbüllü müsün sen? Köçek misin? İnsan mukallidi olarak ne müddet yaşayabilirsin? Ona buna avuç mu açacaksın?"[52]

Babasının anlayamadığı şey Semih'in kariyer gibi bir hırsının olmayışıdır. Kendisi halk için tiyatro oyunculuğu yapmakta, toplumcu tiyatro oyunları sergilemektedir. 1980 sonrasında ise tam tersi bir Semih'le karşılaşılacaktır.

1980 öncesinde idealist bir genç olarak kariyer gibi şeyleri önemsemeyen Semih, 1980 sonrasında iktidar borazanı bir reklam şirketinin genel müdürü ve o şirketin yüzde onluk payına sahip bir sermayedar olmuştur. Artık kendisi her kapitalist sermayedar gibi personelini ucuz iş gücü olarak değerlendirmekte ve onlara düşük ücretler verirken içi sızlamamaktadır. Aynı zamanda kendi şirketinin reklam yazarlığını da yerine getiren Semih, sırf kendi kariyeri için neoliberal iktisat politikaları denince akla gelen ilk

[51] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
[52] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.19.

isimlerden biri olan Turgut Özal'ın konuşma metinlerini yazıp karşı olduğu şeyin propagandasını yapmakta ve serbest rekabet piyasasına övgüler düzüp kamu mülklerinin özelleştirilmesini savunmaktadır.

Halim Bahadır'ın *Tuzağa Düşen Masumiyet*[53] adlı romanında Salim'in eski arkadaşları üzerinden kariyer hırsı işlenmiştir.

Salim, kendini teorik ve pratik anlamda yetiştirmiş biridir. Onun geçmişte tanıdığı yoldaşları, daha düne kadar birlikte mücadele verdiği insanlar yeni düzene çok çabuk uyum sağlamış ve düzenin en sadık bekçileri olmuştur.

1980 sonrası bir yerde çalışmak zorunda kalan Salim, iş hayatındaki yozlaşmayı, sırf kariyer hırsı uğruna dostlarını bile ezebilecek seviyeye gelebilmeyi iş hayatında görmektedir.

> "Yükselebilmek, bir yerlerin başında olabilmek için arkadaşlarının, dostlarının, yoldaşlarının sırtına basarak çıkabiliyordun o yerlere. Başka türlü ya altta kalıp sürekli olarak eziliyordun ya da kovuluyordun, dışlanıyordun, adam yerine koyulmuyordun, yoksul kalıyordun."[54]

Ve Salim, her şeyin yozlaştığı bu yeni toplumsal düzende doğal olarak iş hayatında tutunamamıştır. Sırf onun konumunu kapabilmek ve işyerinde daha yukarıya tırmanabilmek için onun işe aldığı eski yoldaşları tarafından işten attırılmıştır.

Şöhret Baltaş'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi*[55] adlı romanında Canan adlı kişi üzerinden statü kaygısı işlenmiştir.

Canan'ın 1980 sonrasında çocuğunun geleceği için kaygılanması ve çocuğunun gelecekteki mesleğinin statüsünü düşünmesi, romanda değer yargılarının değiştiğine dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Özgür, müzikle uğraşmakta ve gelecekte toplumsal anlamda statüye sahip bir meslekte değil müzikte ilerlemek istemektedir. Canan ise bir yandan çocuğunun "anne, siz müziği gelgeç bir heves sanıyorsunuz, ama öyle değil. Bu benim hayatım anne, anlıyor musun, hayatım!"[56] demesini anlamakta, ancak öte yandan çocuğunun tutunanlardan olmasını istemektedir.

---

[53] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, Say Yayınları, İstanbul, 2008.
[54] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.145.
[55] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.
[56] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.54.

> "Kalbinin bir yanı, on dört yaşın olanca saflığıyla çıkan bu sözlerdeki çığlığı duyuyor; öte yandan ise… Öte yanında hiçbir zaman açık seçik ifade etmediği, beyninin kuytu köşelerine itekleyip yüzleşmekten kaçtığı korkuları duruyor. Kiminin "tutunamayan," kimininse "kaybeden" olarak adlandırdığı sınıfa ait olmaktan duyduğu belli belirsiz utanç… Çocuklarının "tutunanlardan" olmasına duyduğu yüz kızartıcı arzu…"[57]

Görüleceği üzere Canan gibi politik bilince sahip, devrim inancıyla yetişmiş bir insan dahi 1980 sonrasında kendi çocuğunun 'tutunanlardan' olmasını istemekte, yani çocuğunun statü sahibi bir işte çalışması gerektiğini -her ne kadar bu düşüncelerinden utanç duysa bile- düşünmektedir.

2.1.3. Eski Değer Yargılarına Ait Kavramların Değersizleşmesi

Gürsel Korat'ın *Ay Şarkısı*[58] adlı romanında Tuğrul adlı kişi üzerinden arkadaşlık, yoldaşlık kavramının değersizleştiği görülür.

Parasız geçmiş onca yılın ardından mimar olduktan sonra savurgan bir hayat yaşayan Tuğrul, tüketim alışkanlıklarıyla ve bu tüketim alışkanlıklarının bir aracı olarak istediği kadar para harcayabilme duygusu yaratan kredi kartlarıyla 1980 sonrası insanının bir prototipidir.

> "Görünümü tüccar, alışkanlıkları yuppie olan Tuğrul, mimarlık çizimleri dışında eline kalemi almayan, gazeteden başka hiç bir yayını okumayan bir insan olarak, piyasaya son çıkan parfümün markasını, bilgisayar dünyasını ve özellikle IBM'deki özellikleri ayrıntılarıyla bilir."[59]

Kendisi, arkadaşlarının içine atılacağını bile bile bir hapishanenin mimari projesini çizmekte, sırf daha fazla para kazanma uğruna bu hapishanelerde arkadaşlarının işkence göreceği ihtimalini önemsememektedir. Geçmişte kendisi de hapishanelere girmiş ve oralarda işkence görmüş olmasına rağmen halihazırda o hapishanelerde işkence gören Tuğrul gitmiş ve yerine arkadaşlık, yoldaşlık gibi kavramları önemsemeyen, çürümüşlüğün adeta vücut bulmuş hali olan bir Tuğrul gelmiştir. Onun tek düşüncesi daha fazla para kazanmaktır.

Halim Bahadır'ın *Tuzağa Düşen Masumiyet*[60] adlı romanı, Yusuf üzerinden dayanışma kavramının önemsizleştiğini işlemiştir.

---

[57] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.54.
[58] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
[59] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.30.
[60] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Yusuf bir şairdir. Kendisi bir kitap yazmış ve bu kitabı eskiden her şeyi beraber yaptıkları, paylaştıkları ve mücadele ettikleri, halihazırda ise bir gazetede yönetici pozisyonunda olan birine götürmüştür. Yusuf, eski arkadaşından kendi yazdığı kitabını gazetede tanıtmasını ister. Bunun üzerine eski arkadaşı gazetede onun kitabını tanıtmasının gazeteye ve kendisine ne gibi bir yararı olacağını söyler. Böylelikle yeni düzende dayanışma kavramının ne kadar önemsizleştiği görülür. Yusuf, eski arkadaşının neden bu kadar değiştiğini Hasan'a sorduğunda ise Hasan şu cevabı verir:

> "Kamu yararı, toplumsal fayda, bilinçli bir toplum, adalet, eşitlik, özgürlük, yoksula yardım, sosyal devlet gibi kavramlar, küresel bazda yükselen neo-liberal akımın altında kaldı. Tu kaka oldu yani bu kavramlar. Yerine geçenlere bakalım şimdi… Yükselen değerler bunlar! Bireysellik, gemisini kurtaran kaptan, ki bu topraklara yabancı bir şey değil aslında. Başarı, hırs, kazanma azmi, asla azla yetinmeme, mütevazilikten tümüyle vazgeçme, lüks yaşam özentisi, altta kalanın ezilmesi, yoksuldan tiksinme ve daha neler neler…"[61]

Kısacası değişen üretim ilişkileriyle birlikte koca bir toplum adeta savrulmuş, dayanışma gibi eski değerler yok edilip yeni bir toplum yaratılmıştır.

2.2. Tüketim Toplumuna Uyumlu Yeni İnsan Tipi

Tüketim toplumu kapitalist düzenin bir sonucudur. Bundan dolayı tüketim toplumunu anlamak için öncelikle Kapitalist düzeni anlamak gereklidir. Kapitalist düzen, özel mülkiyetin temel bir insani hak olarak kabul edildiği, sermaye düzeni de denilen sınıflı bir düzendir. Aslında tarihsel olarak iktisadi yapılara bakıldığında köleci düzende köle ve özgür insanlar sınıfı, Feodal düzende köylü ve derebeyler sınıfı vardır. Yani Sosyalizm, Komünizm gibi sınıfsız iktisadi düzenler harici tarihin diğer tüm iktisadi düzenlerine bakıldığında sınıflı toplumlarla karşılaşılmaktadır. "Sınıflar bugünkü modern kavramsal anlamıyla olmasa da bir olgu olarak, geleneksel toplumlarda veya başka bir ifade ile Sanayi Devrimi öncesi toplumlarda da mevcuttur."[62] Bu sınıflı toplumlardaki en önemli çelişki üretim araçlarının çalışan, emek veren sınıfların elinde bulunmayışıdır. Gerek köleci toplumlarda gerek feodal toplumlarda ve gerekse de kapitalist toplumlarda üretim araçları çalışılan egemen sınıfların elindedir. Sanayi Devrimi sonrasında oluşan kapitalist iktisat düzeniyle birlikte oluşan sınıflara bakıldığında görülecek şey şudur: Bir tarafta üretim araçlarına sahip olmayan işçi, emekçi sınıfı ve diğer tarafta ise üretim

[61] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.153-154.

[62] Anıl Başaran, "Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese", *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, (2017), s.215.

araçlarına sahip olan sermaye sınıfı vardır. İşçilerin, emekçilerin ellerinde herhangi bir üretim aracı olmadığından dolayı bu işçiler-emekçiler üretim araçlarına sahip olan sermaye sınıfının, yani sermayedarların hizmetinde çalışmak zorundadır. Emekçiler çalıştıkça üretim zenginliği ortaya çıkmaktadır. Ancak üretim araçları sermayedarın elinde olduğu için üretim zenginliğinin "artı değeri,"[63] sermayedarı gittikçe zenginleştirmekte, bunun sonucunda da daha fazla sermaye ve mülkiyet birikimine sahip olabilmektedir. Emekçilerde ise bu durum söz konusu değildir. Böylelikle emek-sermaye çelişkisi ortaya çıkmaktadır. Yani, çalışan sınıfların ellerine ancak hayatta kalabilecek kadar ücret geçerken diğer taraftan üretim araçlarından elde edilen üretim zenginliği, sermaye birikimi tek elde, yani sermaye sınıfında toplanmaktadır.

Kapitalizm düzenini "kapitalizm yapan ve tüm diğer temel niteliklerini belirleyen ana ve zorunlu unsur, onun sermaye birikiminin sürekli genişlemesi üzerine kurulu bir sistem olmasıdır."[64] Bu sermaye birikiminin sürekli genişlemesi ve üretim zenginliğinin gittikçe artmasıyla metaların tüketiminin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Üretilen metaları birilerinin alması, onları tüketmesi gerekmektedir.[65] İşte, tam burada insanların ihtiyaçları devreye girmektedir. Bir insanın doğal olarak ihtiyaçları, yaşamını sürdürebilmesi için alması gereken gereksinimleri vardır. O insana barınabileceği bir ev, giyebileceği giyecekler, yiyebileceği gıdalar gereklidir. Bunlar gerçek ihtiyaçlardır. Yani, bir insanın yaşamak için tüketmesi gereken şeylerdir. Ve tarihin tüm devirlerinde de böyle olmuştur. Ancak Kapitalist düzen, metaların tüketimi için bundan fazlasını istemektedir. Yaşamak için tüketmek bu düzen için yetmemekte, tüketmek için yaşamak amaçlanmaktadır. Bundan dolayı kapitalist düzenin tüm aygıtları, bilhassa medya organları, o ihtiyaçları etkilemekte ve adeta yönlendirmektedir.

Kapitalizmin tüm aygıtları, tüketen özneler için tüketim nesnesinin bir ihtiyaç olduğu yanılsamasına kapılmasını sağlamaktadır. Yönlendirilen, manipüle edilen ihtiyaçlarla birlikte tüketen özneler, tüketilen nesnelere gerçekten ihtiyacı varmış

[63] "Artı-değer, işçinin emeğinin, işgücünün değerinin üzerinde yarattığı ve kapitalist tarafından karşılıksız olarak el konulan değerdir. Artı-değer yasası, kapitalizmin ekonomik temel yasasıdır." bk. *Politik Ekonomi Ders Kitabı*, Cilt: I, drl. SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1996, s.179.

[64] Aylin Yonca Gençoğlu, "Kapitalizme Teorik Yaklaşımlar: Kapitalist Ekonomik Sistemin Temel Nitelikleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi,* 14, (2020), s.254.

[65] "1930'lardan itibaren etkisini gösteren Fordizm dönemi standart tüketim kalıplarının oluşmasını ve istikrarlı büyük pazarların varlığını gerektiriyordu. Montaja dayalı kitlesel üretimi dengelemek için "kitlesel tüketim"in gerçekleştirilmesi kaçınılmazdı." bk. Prof. Dr. Yavuz Odabaşı, *Tüketim Kültürü-Yetinen toplumdan Tüketen Topluma*, Aura Kitapları, İstanbul, 2017, s.17.

duygusuna kapılmakta, bir an önce onu almak istemektedir. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki manipüle edilen ihtiyaçlar tüketen özneler için artık bir zorunluluk olmuştur. O nesneyle birlikte kimlikleri ve sosyal statü göstergeleri oluşmakta, kendilerini bu şekilde tanımlamaktadır. Ve dahi "kimliklerini ve sosyal statülerini kaybetmek istemiyorlarsa ya da mevcut kimliklerini ve sosyal statülerini korumak istiyorlarsa"[66] tüketmek, durmaksızın tüketmek zorundadırlar. Böylece "İnsanlar artık sadece hayatta kalabilmek için değil aynı zamanda kendilerine inşa edilmiş olan tüketici kimliğini yaşayabilmek için de"[67] tüketmektedir. Tabi kimlik ve statü yaratımı için herhangi bir metanın o kişide imaj yaratması, bir şeyleri çağrıştırması gerekmektedir. Bu imaj, bir işçi için üst sınıfların da kullandığı pahalı bir akıllı telefon markası olabilir. İşçi pahalı olan akıllı bir telefonu aldığında üst sınıflarla aynı tüketim nesnesine sahip olacak, böylelikle kendine bir kimlik yaratacak, imaj oluşturacaktır. Ya da bir burjuva, kendi imaj yaratımını yüksek model bir araba markası edinerek veya elit bir semtte havuzlu, güvenlikli bir rezidans alarak sağlayabilir, mutfağını x marka beyaz eşyalarla donatabilir, oturma odasında y marka koltuk takımı olabilir. Kendilerini böylelikle diğerlerinden ayrı bir kimliğe sahip olduğunu göstermiş olan tüketen özneler, "toplum içinde kendilerini nasıl tanımlamak isterlerse o tanıma uygun tüketim göstergeleri kullanılarak benlik sunumları"[68]nı gerçekleştirmiş olmaktadır.

Bu bağlamda tüketim toplumu için yukarıda yazılan şeyler, 1980 sonrası değişen iktisadi alt yapının sonucu olarak Türkiye'de oluşan tüketim toplumuna uyumlu yeni insan tipi için de geçerlidir.

"Tüketim Toplumuna Uyumlu Yeni İnsan Tipi" adlı bu bölümde Tahsin Yücel'in "*Kumru ile Kumru*" romanı ve Şöhret Baltaş'ın "*Koşarken Yavaşlar Gibi*" romanı baz alınarak 1980 sonrası oluşan tüketim toplumu incelenecektir.

2.2.1. 1980 Sonrası Oluşan Tüketim Toplumu

Tahsin Yücel'in *Kumru ile Kumru*[69] adlı romanı, 1980 sonrası yaratılan tüketim toplumunu Kumru adlı kişi üzerinden işler.

---

[66] Umut Omay, "İhtiyaçların Manipülasyonu ve Çalışma", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 0/54, (2008), s.93.
[67] Umut Omay, "İhtiyaçların Manipülasyonu ve Çalışma", s.92.
[68] Kamil Şahin ve Mine Arya Şengül, "Gösterge Kaynaklı Tüketim", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi,* VIII/2, (2022), s.405.
[69] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, Can Yayınları, İstanbul, 2005.

Romanı incelemeye geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki bu roman 12 Eylül'e değinmemekle birlikte 1980 sonrası tüketim toplumunu yansıttığından dolayıdır ki köyünden ayrılıp neoliberal üretim ilişkilerinin var olduğu bir kente göçen Kumru, 12 Eylül'ün yarattığı yeni insan tipine çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Çocukluğunu köyde geçiren Kumru, ilk gençlik yıllarında babası tarafından İstanbul'da kapıcılık yapan Yarma Haydar'la evlendirilmiştir. Eşinin mesleğinden dolayı topraklarından kopup İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Kumru, topraklarından koparılışının getirdiği köksüzlüğün yerini tüketim nesneleri edinerek doldurmaya çalışacaktır.

Yarma Haydar'la evlendirilen Kumru, İstanbul'da bodrum kattaki bir kapıcı dairesinde kalmaktadır. Bodrum kattaki kapıcı dairesi Kumru'yu ilkin ziyadesiyle tatmin etmiştir. Çünkü bu kapıcı dairesinde köyde olmayan somya yatak, yemek masası, musluklar ve daha da ötesi elektrik mevcuttur.

Evlendikten sonra bir oğlu ve bir kızı olan Kumru, geçinmek için eşinin kapıcılık maaşı yetmeyince evlere gündeliğe gitme zorunda kalmış ve bu zorundalık onu 1980 sonrası yaratılan toplumun tüketim alışkanlıklarıyla tanıştırmıştır.

Kumru, ilk zamanlarda gündeliğe gittiği evlerde gördüğü tüketim nesneleri karşısında afallamış bir şekilde bakmaktadır. Çünkü kendisi üretim ilişkilerinin ve bu üretim ilişkilerinin doğal bir sonucu olan tüketim alışkanlıklarının farklı olduğu dünyalardan gelmiştir. Televizyon, telefon, düdüklü tencere, elektrikli fırın, saç kurutma makinesi, blender, buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinesi gibi metalar kendisine yabancı nesneler olarak görünmektedir. O nesnelere o kadar yabancıdır ki gündeliğe gittiği Tuna Hanım, Kumru'ya buzdolabındaki meyve suyu, koka-kola gibi paketli gıdaları yiyip içebileceğini söylediğinde buzdolabının kapısının nasıl açılacağını dahi bilmediğini söylemiştir. Zaten buzdolabı gibi tüketim nesnelerini, içinde doğduğu köyün üretim ilişkilerine ve tüketim alışkanlıklarına yabancı olduğundan dolayı pek de merak etmemektedir. Tuna Hanım ona buzdolabı kapısının nasıl açıldığını gösterdiğinde ise her şey değişmiştir. Bu açılan kapı adeta 1980 sonrasının tüketim alışkanlarına açılan bir kapı olmuştur.

Buzdolabının kapısını açtıktan sonra o tüketim nesnesi Kumru'yu adeta büyülemiş, ona aşık olmuştur.

> "Kumru Kapıyı açtı ve kentlilerin buzdolabı dedikleri, ama içine her şeyi koydukları koca dolabın içini ilk kez yakından gördü. Önce derinlerinden gelen ışığı, sonra dolabın kapısının iç yanının dolap gibi bölümlenmiş olduğunu algıladı, bir tansık karşısındaymış gibi yüreği hızla çarpmaya başladı. Usulca diz çöktü, dolaptan yayılan serinliği hazla içine çekerken, kapı bölümünde, boy boy dizilmiş sürahilere, koka-kola ve meyve suyu şişelerine, yukarıda, cam altındaki özel yuvalarında dikine duran yumurtalara, dolabın cam raflarında, hepsi birbirine benzeyen ak ve tertemiz plastik kaplara, en altta, buzlu camın ardından zor seçilen meyvelere hayranlıkla baktı, tüm yeryüzü bu dolapla kendisine indirgenmiş gibi, öylece çömelip kaldı. Neden sonra, omzunda, saçlarında, Tuna hanımın ellerini duyunca, yavaş yavaş toparlandı, Tuna hanıma mı, kendi kendine mi, yoksa dolaba mı seslendiği pek anlaşılmayacak bir biçimde, "Ben ömrümde böyle güzel bir şey görmedim," dedi."[70]

O günden sonra sokakta karşılaştığı her kişiyle, eve gidip de gördüğü çocuklarıyla ya da eşiyle hep buzdolabı hakkında konuşmaktadır. Gündeliğe gittiği evlerde buzdolabının etrafında gezip durmakta, o tüketim nesnesini bir nevi ilahi bir varlık olarak görmektedir.

> "Onun için dünyada daha önemli bir şey yoktu sanki: Şimdi gittiği tüm evlerde buzdolaplarının çevresinde dönüp duruyor, usulca kapılarını aralayıp içlerine bakıyor, kimi hanımlar "Ne meraklı kadın bu böyle," diye söyleniyorlardı, dahası, buzdolabının çevresinde fazla oyalandığını görünce, bir şeyler aşırmak istemesinden kuşkulanıyor, "Yoksa evde bunca elektrikli eşya varken, neden hep buzdolabının çevresinde dönsün ki?" diyorlardı. Sorsalardı, hemen verebilirdi yanıtını. Tuna hanıma da söylemişti: Evet, her gittiği evde elektrik süpürgesi, saç kurutma, bulaşık ve çamaşır makineleri gibi birçok araç görmüştü, ama bunlar insanların kendilerinin de yaptıklarını yapıyordu, buzdolabıysa insanların kendi başlarına yapamayacaklarını: İçine ne koysan soğutuyordu."[71]

Eşiyle yaşadığı cinsel ilişkilerde dahi Kumru'nun aklı buzdolabındadır. Artık kararını vermiştir. Tuna Hanım'ın evinde gördüğü Vestigos markalı buzdolabını alması gereklidir.

Buzdolabı Kumru'nun zihninde öyle bir imgeye dönüşmüştür ki zihnindeki buzdolabı imgesi, bir tüketim nesnesi olan buzdolabı nesnesinin ötesine geçmiştir. O nesnenin imgesi Kumru'nun hayatına bir anlam katmıştır. Bu anlam uğruna gündeliğe çok daha fazla gitmeye ve böylelikle daha fazla para biriktirmeye başlamıştır. Sonunda buzdolabı almayı başaran Kumru, buzdolabının büyüsü karşısında gözünü ondan ayıramamaktadır.

[70] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.53.
[71] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.57.

> "Gözlerini bir an başka yana çevirecek olursa, uçup gidecekmiş gibi bakıyordu dolabına. Arada sırada kalkıp yanına geliyor, bir süre elini üzerinde dolaştırıyor, kapsını açıp uzun uzun boş raflarına ve boş buzluğuna bakıyor, sonra kapısını kapatıp eski yerine geliyor, gözlerini gene ona dikiyordu."[72]

O ilahi varlık olan buzdolabı alınmıştır alınmasına ancak buzdolabının içine bir şeylerin konulması ya da konulan o şeyin alınıp yenilmesi ve içilmesi de Kumru'ya göre sıradan bir şey olmamalıdır. Kumru'ya göre bunlar dini bir ritüeli gerçekleştirircesine kuralına göre yapılmalıdır. Örneğin buzdolabı kapısı öyle rastgele açılmamalı, onun içinden bir şey alınacaksa o şeyin ikamesi olan ürünler bakkaldan değil süpermarketten alınmalıdır.

Buzdolabının içini doldurmak için Süpermarkete giden Kumru kendini cennette sanmaktadır. Bu yer öyle bir yerdir ki kapısı bile farklı bir şekilde açılmaktadır. Kendisi, iki yana açılan kapıyla sanki bir boyuttan başka bir boyuta geçmektedir. Market arabasıyla reyonları dolaşan Kumru, öylesine kendinden geçmiştir ki adeta marketi değil de cenneti dolaştığını düşünmektedir.

Kumru eskisine göre kendisini daha özgüvenli, daha üstün hissetmektedir. Gündeliğe giderken ev sahiplerine karşı daha özgüvenli hisseden ve o ev sahiplerine kendini artık daha yakın gören Kumru'nun bu hislere kapılmasının nedeni, satın aldığı buzdolabı ve bu buzdolabını doldurmak için alışverişe gittiği süpermarkettir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Sınıflı toplumlarda her sınıfın kendine özgü tüketim alışkanlıkları vardır ve işçi sınıfından olan Kumru, burjuvaların tüketim alışkanlıklarını gerçekleştirerek kendini onlara daha yakın hissetmektedir.

Kumru, Vestigos markalı buzdolabını dolu tutmak için var gücüyle çalışmaktadır.

> "Ne olursa olsun, Vestigos'u sürekli dolu tutmak onun için tutkuyla sevilen bir sevgiliyi mutlu ederek kendisi de mutlu olmak gibi bir şeydi. Yalnızca sevgilinin isteğini yerine getirmek değil, bu isteği yerine getirebilmek için harcadığı çabalar, bu uğurda katlandığı yorgunluk ve döktüğü ter de mutlu ediyordu onu."[73]

Ancak ne yazık ki bir süre sonra buzdolabının büyüsü bozulduğundan dolayı Kumru bıkkın bir şekilde işlerini yapmaya, hiçbir şeyden zevk almamaya başlamıştır. Zevk alabileceği, ona tutkuyla bağlanabileceği başka bir tüketim nesnesi gereklidir.

[72] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.76.
[73] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.140.

Kumru'nun düşlerinde bu sefer televizyon vardır. Zaten buzdolabını bile zorla aldıklarından dolayı Sony marka televizyonu almak için Kumru'nun eşinin kapıcılığı bırakıp, başka bir iş bulup çalışması gereklidir. Bundan dolayı Kumru'nun eşi gazino patronu olan İsmail Bey'in yanında çalışmaya başlamıştır. Kumru ile ailesi bu sebeple sınıf atlamış, bodrum kattaki kapıcı dairesinden üst katlardaki bir daireye taşınmıştır. Bu sınıf atlayışla birlikte Kumru sadece buzdolabı ve televizyon sahibi olmamış, aynı zamanda çamaşır ve bulaşık makineleri, tabaklar, çanaklar ve yatak odası dahil birçok tüketim nesnesine de sahip olmuştur.

Ancak bir sorun vardır: Kumru, Sony markalı televizyonda bir sürü reklam görmekte, reklamlarda gördüğü şeylerin ona mutluluk kazandıracağını düşünmekte ve fakat bu reklamların tamamını anlayamamaktadır. Tüketim nesnelerini tanıtan reklamların altında yazılar aktığından dolayı bu yazılarda ne yazdığını anlayabilmek için bir an önce okuma yazmayı öğrenmesi gerekmektedir. Aslında alfabedeki harfleri bilen Kumru, reklamlardaki yazıları tam anlamıyla anlayabilmek için kendine göre bir yöntem bile geliştirmiştir.

> "Migros, Migros, Migros," diye yineledi okur gibi. "M'nin e'si gidiyor, g'nin e'si gidiyor, r'nin de e'si gidiyor: Demek ki, yazıya girince sonu e'lilerin e'si gidiyor, sonu e'sizler öyle kalıyor, evet, böyle, anladım bu işi; yıllar yılı bir Allah kulu çıkıp da söylemedi, sonunda ben kendim anladım işte: Okurken, e'lilerin e'lerini attın mı tamam, Me-i-ge-re-o-se Migros oluyor!"[74]

Reklamlardan görüp de ev için aldığı tüketim nesneleri de onu tatmin etmemeye, bu tüketim nesnelerinden haz almamaya başlayınca Peugeot markalı bir araba hayali yardımına koşmuştur.

> "Şimdiye kadar aldığı tüm nesneler evde, evin dört duvarı arasında toplanmış, onu da ister istemez eve, evin dört duvarı arasına mıhlamıştı, arabaysa, eve giremezdi, bizi evden çıkarmak, başka yerlere götürmek için yapılmıştı, güzelliği buradaydı, böyle bir arabası olunca, böyle de kullanınca, insan istediği anda, istediği gibi çekip gider, geçici bir biçimde bile olsa, çivili kaldığı yerlerden, çivili kaldığı edimlerden uzaklaşır, kentin açıklarında gökte kuş, suda balık gibi ilerler, en sonunda doğduğu yerlere varır ve derin bir soluk alırdı."[75]

Aldığı arabadan da kısa süre sonra haz almamaya başlayan Kumru, ne alırsa alsın bir türlü tatmin olmamaktadır. Bunun nedeni 1980 sonrasının toplumunda oluşan tüketim hastalığının ta kendisidir. Tüketim nesnelerini hayal eden, bu nesnelere karşı dayanılmaz

[74] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.189.
[75] Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s.220-221.

bir arzu besleyen Kumru, onlara sahip olduktan sonra tutkusu azalmakta ve tıpkı doymak bilmeyen bir obur gibi yeni tüketim nesnelerini arzulamaya başlamaktadır. Reklam endüstrisi de bu arzuları her an pompalamakta, tüketim üzerine kurulu yaşam biçimini özendirmektedir. Eğer mutlu olmak isteniyorsa ve eğer amaç bir kimlik oluşturup o kimlikle ayrıcalıklı bir yaşama kavuşulmaksa, reklamlara kulak verilmelidir. Mutlu olmanın tek yolu bu metaları tüketmektir.

Şöhret Baltaş'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi*[76] adlı romanı, tüketilen nesneler üzerinden tüketim toplumundaki farklılık algısı hususuna Özlem'in eleştirileri ve reklam endüstrisine Canan'ın eleştirileri vasıtasıyla değinmektedir.

Özlem, tüketim nesnelerinin farklılık yaratması hususuna eleştirel yaklaşmaktadır. Kendisi, halihazırdaki zamanda düzene muhalif olduklarını iddia edenlerin dahi aslında düzen dışı olmadığını söylemektedir.

> "Son yıllarda hayatımız, iktidarın bildiğimiz klişelerine karşı, sınırları belli bir oyun alanında uslu uslu top çeviren muhaliflerin klişelerini okuyup izlemekle geçmiyor mu? Batik elbiseli genç kızlarla keçi sakallı oğlanlar, uluslararası düşünce üretim merkezlerinde kotarılan bu cümleleri tekrarladıklarında, kendilerini marjinal, hayatlarını sistem dış, aykırı gibi sözcüklerle ifade ediyorlar yaşam tarzlarını, dünya şehirlerinde çoktandır milyonlarca insanla aynı vasat kaderi paylaştıklarını bir an bile düşünmeden."[77]

Düzen dışı ve farklı olduklarını iddia eden insanlar, eşitsizlikten, adaletsizlikten bahsetmekte, ancak bunların altında yatan temel sebep olan sınıfsal çelişkileri unutmuş görünmektedir. Farklılığı, düzene muhalif olmakta değil, farklı tüketim nesnelerini tüketmekte görenler, aslında aynı olduklarını fark etmemektedir.

> "Yeryüzünde çılgınca tüketilen malların peşinden çılgınca koşan insanlar olarak ne giydiğimizden ne yediğimize, hangi programları izleyip hangi imaj balonlarını deliler gibi alkışladığımıza kadar yeterince aynı değil miyiz zaten?"[78]

Görüldüğü üzere tüketim toplumunda, tüketen özneye tükettikçe var olabileceği, ancak bu şekilde kimlik, kişilik kazanabileceği aşılanmaktadır ve böylelikle tüketen özne, kendini diğerlerinden farklı, ayrı bir yerde konumlamaktadır. Ancak bu farklılık algısı,

[76] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.
[77] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.32.
[78] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.33.

tüketim nesnelerinin yarattığı imajdan ibaret olduğu için aslında bir yanılsama, düzenin en muazzam sihridir.

Canan reklam endüstrisine eleştirel yaklaşmaktadır. Kendisi, cezaevindeyken okuduğu bir gazetede bir iş adamının "şimdi gülme sırası bizde"[79] cümlesini görmüştür. İşçi sınıfına karşı sarfedilen bu cümlenin, 1980 sonrası sermaye düzeninin zafer ilanı olduğunu çok sonra anlayacaktır. 1980 öncesinde insanların ağzında pelesenk olmuş özgürlük, eşitlik gibi kavramlar ve sokaklarda, miting meydanlarında insanların attığı sloganlar reklamların ucuz malzemesi haline gelmiştir.

> "Dün on binlerle beraber hep bir ağızdan haykırdığımız slogan, uyduruk bir araba reklamında karşımıza çıkıveriyordu mesela."[80]

Reklam, tüketim toplumunun başat unsurlarından biridir. Reklamlarda sunulan metalar, insanların zihinlerinde bir imaj yaratmaktadır. Yaratılan imajlar genellikle tüketen öznenin, o metayı tüketerek farklı, ayrıcalıklı olacağını öne sürmesinin yanında tüketen özneye içi boşaltılmış bir anlam da vadetmektedir. Tekrarlamak gerekirse, reklamlar anlam yüklüdür, ancak bu anlamların içi boşaltılmış ve içeriği politikadan arındırılmıştır.

2.3. Depolitize Edilmiş Yeni İnsan Tipi

Depolitizasyon sözcüğü Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre "grup, kurum veya eylemin siyasal niteliğini yitirmesi"[81] demektir. 12 Eylül darbesinin yarattığı yeni insan tipine bakıldığında görülecek en bariz şeylerden biri Türk Dil Kurumu'ndaki depolitizasyon kelimesinin sözcük anlamını yansıtan insan tipidir.

Tanzimat döneminden 12 Eylül dönemine gelen kadar geçen sürede yaratılan insan tiplerine bakıldığında Batıdan gelen fikir akımlarından etkilenmiş, ulusal ya da enternasyonal düzeyde politik insanla karşılaşılmaktadır. "Tanzimat ile birlikte Avrupa'daki gelişmeleri izleyen Osmanlı sarayı ve bürokrasisi"[82] eğitim sistemindeki "modernleşme hamleleri ile modern okullar"[83] oluşturmuş ve böylelikle "kurulan modern

[79] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.177.
[80] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.177.
[81] Türk Dil Kurumu, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", https://sozluk.gov.tr/, [08.09.2023].
[82] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.15.
[83] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* s.15.

kurumlarda ülkeyi kurtarması beklenen bir gençlik devlet tarafından inşa"[84] edilmiştir. Görülebileceği gibi yaratılan bu yeni insan tipinin amacı "imparatorluğu kurtarmak için reçeteler aramaktır."[85] Yaratılan yeni insan tipinin, yani ülkenin geleceği ve umudu olarak düşünülen gençliğin politik yaratımı Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmektedir. Örneğin "Mustafa Kemal Atatürk, Gençliğe Hitabe'sinde Cumhuriyet'i gençlere emanet ederken, bir yandan gençliğe verdiği önemi"[86] göstermekte, diğer yandan ise "gençliği devlet merkezli düşünmeye ve hareket etmeye çağırarak gençliği politik eksende"[87] tanımlamaktadır. Sadece bu örnekte değil, bilhassa Cumhuriyet'in çağdaş eğitim kurumlarındaki uygulamaları üzerine verilebilecek tüm örneklerde politik eksenli bu yeni insan tipinin yaratımı için bir çaba harcandığı görülebilmektedir. Aynı şekilde 1960-1980 dönemi arası gençlik de siyasette aktif rol almış, işçi sınıfının gelişimine bağlı olarak sınıfsal içerikli politik bir eksende hareket etmiştir. Bu dönemde sadece gençler değil, işçiler ve köylüler de sınıf politikalarına bağlı olarak politik eksenlidir. Tüm bu 1960-1980 arası gençliğin ve işçi ve köylülerin amacı politik eksenli dünya tahayyüllerini gerçekleştirmek, bunun için mücadele vermektir. Bilhassa dünya üzerindeki '68 kuşağı öğrenci hareketleri Türkiye'deki üniversite gençliğine de sirayet etmekte ve bunun sonucunda da üniversite boykotları ve işgalleri dönemi başlamaktadır. Ayrıca işçiler fabrikalarda grevler ve alanlarda mitingler yapmakta, bazı köylerde ise topraksız köylüler toprak işgalleri gerçekleştirmektedir. Bilhassa üniversite gençliğinin boykot ve işgallerinin dar çerçevedeki amacı üniversiteleri demokratikleştirmek, daha fazla özerk bir yönetime kavuşturmak olmakla birlikte daha geniş çerçevedeki amacı Tanzimat Döneminden itibaren oluşan "memleketi kurtarma" misyonunu üstlenmek olmuştur. 12 Eylül'e gelindiğinde ise egemen siyasi gücün uyguladığı politikalarla birlikte tam aksi yönde bir insan tipi yaratılacak, depolitize edilmiş bu insan tipi toplumsal olana karşı inancını yitirecek ve bunun bir sonucu olarak toplumsal sorunlara ilgisiz, duyarsız olacaktır.

"Depolitize Edilmiş Yeni İnsan Tipi" adlı bu bölümde Atilla Keskin'in "*Çiçekler Susunca*" romanı, Gürsel Korat'ın "*Ay Şarkısı*" romanı, Halim Bahadır'ın "*Tuzağa Düşen*

[84] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* s.15
[85] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* s.15.
[86] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* s.15.
[87] Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* s.15.

Masumiyet" romanı, Öner Yağcı'nın "*Turnalar*" romanı ve Mehmet Eroğlu'nun "*Yüz: 1981*" romanı incelenecektir.

2.3.1. Depolitizasyon Süreçlerinin Etkisi

Atilla Keskin'in *Çiçekler Susunca*[88] adlı politik romanı, 1980 sonrası medyanın suskunluğunu, kitapların yasaklanmasını, sendikasızlaşmayı ve hapishanelerdeki tek tip kıyafet dayatmasını depolitizasyon açısından gözler önüne serip Mazlum ve Fidan adlı ana kahramanların 1980 sonrası yaşamlarına, politik mücadeleden uzaklaşıp yeni düzene uyum sağlayışlarına odaklanır.

Evli olan Mazlum ve Fidan çiftinin hayatlarında değinilmesi gereken ilk nokta darbe dönemimdeki cezaevi uygulamalarıdır. Mazlum cezaevindeyken 12 Eylül 'tek tip kıyafet' dayatmasıyla mahkumların tek tipleşmesini sağlamaya çalışmakta, bu yöntemle mahkumları aşağılamaktadır. Mazlum ve arkadaşları ise bunu kabul etmemekte, bu uygulamaya açlık grevleriyle karşı çıkmaktalardır. Mahkemeye çıktıklarında da bu tek tipleştirici uygulamaya karşı kıyafetlerini çıkararak karşı durmuşlardır.

> "Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir zaman olmamış türden bir mahkemeydi bu. Soğuk havaya rağmen tüm sanıklar birer atlet ve külotla oturuyorlardı. Zorla dayatılan tek tip mavi elbiseyi hiçbiri giymeyi kabul etmemiş, yırtıp atmışlardı hakimlerin önünde."[89]

İçeride bunlar olurken toplumda ve toplumun sesi olması gereken basında çıt yoktur. Onlar susturulmuş, sindirilmiştir.

> "Olmayan kamuoyunun gündeminde değildi açlık grevleri. Siyasi tutukluların anaları, eşleri, avukatları etkili ve yetkili makamlara ulaşmak, 'çocuklarının' sorunlarını anlatmak istiyorlarsa da başarılı olamıyorlardı. Elbet, kendi kendini sansür etmeyi öğrenmiş basında da çıt yoktu."[90]

12 Eylül yönetimi, politik insanı en fazla besleyen şeyin kitaplar olduğunun farkındadır. Bundan dolayı bu askeri yönetim eğer toplumu ehlileştirmek istiyorsa ilk başta aynı Nazilerin yaptığı gibi 'sakıncalı' olan tüm kitapları yasaklamaları gerekir.

> "Yüzlerce kitap, 'sakıncalı' bulunduğu için 'imha' edilmek üzere toplatılmıştı. Sadece Bilim ve Sosyalizm Yayınlarının yüz otuz bin kitabı on günlük bir operasyonla

[88] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2008.
[89] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.122-123.
[90] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.132.

Mamak Cezaevi'nin yanındaki depolara hapsedilmişti. Devletin kendi kültür bakanlığının bastığı on binlerce kitap da imha edilmek için toplananlar arasındaydı."[91]

1980'le birlikte toplum depolitize edilmiş, politikadan alabildiğine uzaklaştırılmıştır. Düşük ücret almalarına rağmen işçiler sessizleşmiş ve sendika, grev gibi kavramlar unutulmuştur.

"Ne iş yerinde ne yemek molalarında ne de kantinde eskiden bağıra çağıra her konuda tartışan, konuşan, düşünen işçilerin yerine sanki robotlar geçmişti. Yaptıkları iş hakkında bile konuşmuyordu kimse. Sendika, toplu sözleşme, ücretlerin düşüklüğüyle ilgili kimse ağzını açıp ortalıkta bir tek laf etmiyordu. Sanki bu tür sözcükleri hiç bilmiyor, tanımıyorlardı. Herkes işten atılmadığına şükrediyordu sadece."[92]

Özetle, ideolojik üst yapı kurumları, 1980 sonrası toplumu depolitize etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

İşte, Mazlum böyle bir ortamda cezaevinden çıkmıştır. Sorulması gereken sorular şunlardır: Mazlum, hapisten çıktıktan sonraki hayatını, inancını yitirmeden kurabilecek midir? Fidan, sunulan bu yeni hayata uyum sağlayabilecek midir?

Mazlum, cezaevinden çıktıktan sonra birçok şeyin değiştiğini fark etmiştir. Kendisi bir an önce iş bulmak zorundadır. Amcası ticaretle uğraşmaktadır. Amcasının iş teklifini kabul etmek zorunda kalan Mazlum, iş hayatının kirli yüzünü görmekte, yeni düzenin ne menem bir şey olduğunu kavramaktadır.

"Herkes birbirine kazık atmaya çalışıyordu. Karşılığı olmayan senetler, ödenmeyen bonolar, zamanında teslim edilmeyen mallar, hiç teslim edilmeyen mallar… Naylon faturalar, tabelasından başka bir şeyi olmayan şirketler, hayali ihracatlar. Halktan 'ev yapacağım, kooperatifimize üye olun,' diye para toplayıp ortalıktan kaybolan müteahhitler. Devlet arazilerini kapatan mafya bozuntusu inşaat şirketleri…"[93]

Cezaevindeyken, çıktığında basın dünyasında çalışıp sosyalist düşüncelerini yazabilmeyi hedefleyen Mazlum, bir yandan taviz vermek istemediği sosyalist düşünceleri ve öte yandan bakmak zorunda olduğu ailesi, onu çelişkiler yumağına itmiş, yoğun bir ikilemde bırakmıştır.

"'Nereden geldik, nereye gidiyoruz?' diye kendi kendini sorguluyordu Mazlum… 'Eşitlik, paylaşılan güzel bir dünya için yola çıktık, işçilerin sömürülmemesi, halkın

[91] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.133.
[92] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.105.
[93] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.241.

ezilmemesi için işkence gördük, hapislerde yattık, şimdi yaptığımıza bak; rüşvet nasıl verilir onu öğreniyoruz…'"[94]

İnandığı dünya için senelerce hapis yatan, mücadele eden Mazlum, bu çelişkilere rağmen tercihini yapmış, hayallerini bir tarafa bırakıp yeryüzüne inmiş ve çarkın dişlilerinden biri olmuştur. Bu yüzden Mazlum, depolitize edilmiş insan tipine dair çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Onca yıl eşinin cezaevinden çıkmasını bekleyen Fidan, evlendiklerinden beri Mazlum'a hem bir eş hem de bir yoldaş olmuştur. Bir süre halihazırdaki burjuva aile yaşantısına uyum sağlamaya çalışsa da mutlu olmadığını ve dahası Mazlum'dan gittikçe uzaklaştığını fark etmiştir. Artık, konuşacakları konuları dahi kalmamıştır. Çünkü Mazlum eski Mazlum değildir. Fidan için artık geri dönüş yoktur. Anlamlı hayatını geri kazanmak, 'bu hayatta ben de anlamı olan bir şeyler yaptım' diyebilmek, inandığı ütopyaya dair mücadele vermek için gerilla olmaya karar vermiştir.

Gürsel Korat'ın *Ay Şarkısı*[95] adlı romanında Altan ve Cahit adlı karakterlerde depolitizasyonun etkileri görülebilmektedir.

Altan ve Cahit adlı kişilere geçmeden önce, romanda Binbaşı Halit'in Çapkın adlı kedisinin doğadan kopup ehlileştiği ve itaatkâr olduğu için yargılanışına bakmak gerekmektedir. Çünkü koğuştaki mahkûmların Çapkın adlı kediyi rehin olarak alıkoyup yargılamaları, politize insanın 1980 sonrasında depolitize oluşunun, yani doğasından kopup itaatkâr olma sürecinin mizahi anlamda bir eleştirisi niteliğindedir.

Mahkûmlar, koğuşun içinde bir mahkeme kurmuş, yargılama süreci başlamıştır. Çapkın adlı kedi için hazırlanıp dağıtılan tutuklama emri şu şekildedir:

"Bugün hakkında uzun süredir tutuklama emri çıkartmış olduğumuz beyaz tüylü, sarı gözlü, Çapkın Binbaşıoğlu adlı, nesebi gayri sahih bir Ankara kedisi milislerimiz tarafından ele geçirilmiştir. Avukatının da huzurda bulunduğu ilk sorgu duruşmasından sonra sanığın tutuklama kararı vicahiye çevrilerek kendisi koğuşumuzda alıkonulmuştur. Tutuklu kedi yargılanacaktır. Bu süre içinde koğuşumuzda kalacaktır."[96]

Bu yargılamada, koğuştaki mahkûmlardan biri olan Hasan, savcı olarak seçilmiş ve savcılık iddianamesinde Çapkın adlı kediye şöyle bir suç isnadında bulunulmuştur.

[94] Atilla Keskin, *Çiçekler Susunca*, s.243.
[95] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
[96] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.123-124.

> "Halkın yüksek çıkarlarının savunucusu olan savcılığımız, doğal işlevlerinden kopartılan hiçbir hayvanın soylu nitelikleri olamayacağını savunur. Kafesteki kuş, akvaryumdaki balık, kapıdaki köpek… doğal dengenin insan tarafından soysuzlaştırılmasının tarihsel örneklerini ele vermektedir. İnsanlık uygarlaşırken doğal dengeler soysuzlaşıyorsa bunu onaylamak canavarlıktır. İnsanlık, kendisine boyun eğmeyen hayvanlara saygı duyar; bu belki de kedi evcilleştirme tarihine dönük bir özeleştiri bile sayılmalıdır."[97]

Çapkın adlı kedi doğasından kopup ehlileştiği için yargılanmaktadır. Savcının suç isnadından belirli bir süre sonra koğuştaki mahkûmlardan seçilen mahkeme heyeti toplanmıştır. Savcının talep ettiği şey kedinin öldürülmesidir.

Savcının talebinden sonra sıra avukat olarak seçilmiş olan Kemal söz almıştır. Kendisi, mahkûmlardan oluşan mahkeme heyetinin 12 Eylül zihniyeti gibi davranmaması gerektiğini belirterek kedinin ölüm cezasına çarptırılmasına karşı durmaktadır.

> "Unutmayın, ben bu kedinin yalnızca suç aleti olmadığını kanıtlamaya çalışmıyorum: O bir suç aleti olsa bile ölüm cezası ve işkencenin ne kadar aşağılayıcı bir şey olduğunu göstermeye çalışıyorum. Başkaları bize işkence yaparken 'demokrasi ve özgürlük' şarkısı söyleyip, en küçük iktidar organını bile ele geçirdiğimizde işkenceci ve özgürlük düşmanı oluyorsak bize 'ikiyüzlü' demek bile iltifat olur."[98]

Jüri üyeleri kedinin ölümüne karar vermiş ve mahkeme kararını açıklamıştır. Ancak yine mahkûmlardan oluşan yargıtay, bu kararı bozmuştur.

Mizahi yönlü bu yargılamada doğasından koparılmış, ehlileşmiş ve otoriteye bağlı hale gelmiş olan Çapkın adlı kedi yargılanmıştır. Aslında Çapkın adlı kedinin ehlileştiği için yargılanışı bir metafor olarak düşünüldüğünde, politize insanın 12 Eylül sonrasındaki depolitize edilme sürecinin bir eleştirisi niteliğinde olduğu ve Çapkın adlı kedinin aslında 1980 sonrasının insanını temsil ettiği görülebilmektedir. Tersine bir durum 12 Eylül mahkemelerinin yargılama süreçlerinde ve sonrasında yaşanmaktadır. Mahkûmlar, kediyi ehlileştiği ve otoriteye bağlı olduğu için cezalandırmak isterken 12 Eylül bizzat ehlileşmiş kediler yaratmak için cezalandırmaktadır. İşte, Altan ve Tuğrul bu ehlileşmiş kedilerden biridir denilebilir.

[97] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.127.
[98] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.155.

12 Eylül zihniyeti gerek işkencelerle gerek baskılarla toplumdan farklı olanı itaat ettirmek istemektedir. Yani otorite tarafından cezaevlerinde uygulanan her eylem, 1980 öncesi politize olan insanı ehlileştirmek, onu doğasından koparmak için yapılmaktadır.

Cezaevinde mahkûmlara keyfi dayaklar atılmaktadır.

> "Birdenbire çalan düdükle birlikte silahlar patlıyor. Silah sesleriyle birlikte kasatura, palaska, cop ve dipçik darbeleri yerde yüzüstü yatanların sırtlarına inmeye başlıyor. Bu darbeler, silah sesleriyle birlikte indiği için, canı yanan bazı tutuklular vücutlarına kurşun saplandığını sanarak ayağa fırlıyorlar. Kadınlar koğuşundan olaya tanık olmanın dehşetli çığlıkları işitiliyor."[99]

Atılan bu dayaklar cezaevindeki insanın kimliğine, kişiliğine karşı uygulanmakta, onların topluluk ruhu törpülenmektedir.

> "Topluluk ruhu dağılmış olan kalabalık, birbirini ittirmenin utancıyla dayaktan kurtulmaya çalışırken altta kalanlar oluyor. Oysa birbirlerini ittirerek avlu kapısından içeri girdiklerinde, koridorda kendilerini bekleyen sayısız asker görüyorlar. Bunlar gelene geçene vurmakla görevlidir. Bazıları koşuşturanlara çelme takıp yere yuvarlamak gibi buluşlar da yapabilmektedirler."[100]

Cezaevlerindeki dayakların yanında o mahkûmların günlük rutinlerinin tamamına yasaklar, baskılar uygulanmakta, bunlar da ehlileşmeye katkı sağlamaktadır.

> "Yüksek sesle konuşmak, havalandırma sırasında yanyana yürümek, havaya ya da diğer koğuşların pencerelerine bakmak yasaktır."[101]

Cezaevi yönetimi koğuşlara tek tip kıyafet uygulamasına uyulması gerektiğini belirten bir anons yapmaktadır.

> "Bütün koğuşların dikkatine! Bugünden itibaren koğuşlarda her gün temizlik kontrolü yapılacak, tutuklular sabah saat altıda sayıma hazır olacak, saat yedide kahvaltı yapılacaktır. Koğuşlarda, askeri cezaevinde olmanız nedeniyle askeri bir disiplin uygulanacaktır. Tek tip giysilerinizi yarından itibaren giymiş olacaksınız."[102]

Tek tip kıyafet uygulamaları, cezaevindeki mahkûmları ehlileştirmek, onları düzen için zararsız ve itaatkâr insanlara dönüştürmek için yapılmaktadır. Bu tür uygulamalar, mahkûmlara uygulanan psikolojik bir savaştır.

---

[99] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.56.
[100] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.57.
[101] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.57.
[102] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.95.

"Psikolojik bir savaş biçimi bu! Bundan sonra daha çok üzerimize gelecekler, sık sık koğuş baskınları olacak, tek tip giysileri ellerinden gelse derimize dikecekler…"[103]

Görüldüğü üzere bu uygulama, otorite tarafından psikolojik bir üstünlüğü sağlamak amacıyla yapılmakta, mahkûmları itaat etmeye zorlamaktadır. Romanda askeri cezaevinde kalan mahkûmlar, asker gibi eğitilip, asker gibi disipline edilmektedir. Bu cezaevleri, tek tip kıyafetlerin zorla giydirilmesiyle, günün her dakikasının disiplinli bir şekilde belirlenmesiyle bir nevi düzene zararsız, itaatkâr askerler yetiştirme amacı taşımaktadır. Zor kullanarak tek tip kıyafet giydirilen insan böylelikle ehlileşmekte, ıslah olmakta ve 1980 sonrasının 'normal' insanına dönüşmektedir.

Bir yandan cezaevine tekrar girme korkusu ve diğer yandan yeni düzene ayak uydurma çabalarıyla cezaevinden çıktıktan sonra ehlileşmiş bir kediye dönüşen Altan, geçim derdinden dolayı çalıştığı işyerinin patronu olan Semih'in ağız kokusunu çekmekte, küçük düşürücü imalarını görmezden gelmektedir.

Altan'ın Belgin'le evliliği dahi ehlileşmenin özelliklerini taşımaktadır. Eve alınan eşyanın zamanla aşk duygusunun önüne geçtiğini savunan Altan, eşiyle boşanmayı düşünmesine rağmen evin yarısının mülkiyeti kendisinde olduğundan dolayı o evden çıkıp gidememektedir.

"Biz bir işi yapmak için görevlendirilmiş insanlara benziyoruz. Söyle Belgin, biz bu rezil hayatı değiştirmek için ne yapıyoruz? Benliğimiz ne kadar da orta yerde! Olaylar ne kadar da ben kavramının çevresinde dönüyor! Mutluluğumuz ben kavramının uşağı sanki! Kendimizi ne kadar da eşyanın belirleyiciliğine bırakmış durumdayız! Bir malı satın almak, kullanmak ya da satmakla duygularımızın yükselişi ve düşüşü arasında ne kadar sıkı bir bağ var! Duygularımız somut mallar gibi!"[104]

Altan'da görülen şey şudur: Hem cezaevi süreçleri ve hem de ardından halihazırdaki düzene ayak uydurma çabaları onu depolitizasyona uğratmıştır.

Bu romanda depolitize edilmiş insan tipine ikinci bir örnek olarak Cahit verilebilir. Geçmişte politik biriyken yaşadığı cezaevi süreçlerinin sonucunda otoriteye boyun eğen bir figür haline gelmiş olan Cahit, bir polis muhbirine dönüşmüş ve verdiği polis ifadesinde insanların kendi geçmişinde bazı hataların olabileceğini söylemiştir.

[103] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.106.
[104] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.60.

> "Şüphesiz, insanlar hata yaparlar, benim de ilkgençlik yıllarımda komünistlerin sokak gösterilerine katıldığım bir dönemim olmuştur. Bu insanların, masum öğrenci istekleriyle beynimi yıkadıkları o günlerde ben de gerçekten masumane bir şekilde bu istekleri haklı görmüş ve bu amaç için derneklerde konuşmalar yapmışımdır."[105]

Bir üniversitede akademisyen olan Cahit, o kadar otoriteye boyun eğmiştir ki birlikte yaşadığı kadını ve en yakın arkadaşlarını dahi ihbar edebilme seviyesine kadar gelebilmiştir.

> "Türk polisinin gözetiminde olmaktan ötürü o kadar huzur doluyum ki, içtenliğimin anlaşılmasına emsal olması için, birlikte yaşadığım kadının bir komünist olduğunu ve komünist öğrencilere yardım ettiğini anladığım ilk gün, -ki bu üç ay önceydi- onu önce sayın dekanım Prof. Dr. Ahmet Cevat Mihmandaroğlu'na ihbar ettiğimi hatırlatmalıyım. Nitekim, bu kadın olayın anlaşılması üzerine sürgün edilmiş, belki uslanır diye de son bir aydır tarafımdan sürekli telkinler içinde tutulmuştur. Araştırma Görevlisi olarak çalıştığım fakültenin üçüncü sınıf öğrencisi Ali Turan Pekmezci'nin, şimdi adresini bilmediğim, ama gösterebileceğim bir evde her hafta toplantılar yaptığına bizzat şahit oldum. En yakın arkadaşlarımdan biriyken, komünist olunca yolumu ayırdığım Altan Uğur, hâlen Ankara'dadır ve muhtemelen gizli faaliyetler peşindedir."[106]

Politik olduğu zamanlara kara çalan Cahit'in, kendi arkadaşlarını ve birlikte olduğu kadını ihbar etme örneğinde 1980 sonrasındaki depolitizasyon sürecinin insan üzerindeki etkisi bariz bir şekilde görülebilmektedir.

Halim Bahadır'ın '78 Kuşağını anlatan *Tuzağa Düşen Masumiyet*[107] adlı romanı, 12 Eylül Darbesi sonrası bir ehlileştirme mekanı olan cezaevlerinde yapılan işkencelere, baskılara Cemil ve Ferhat adlı kişiler üzerinden değinirken 12 Eylül'ün yarattığı suskun hale gelmiş toplum da göze çarpmaktadır.

Roman, kurgusal olarak şöyle ilerlemektedir: Hasan bir romancıdır ve 78 kuşağıyla ilgili bir roman yazmaya karar vermiştir. İşte, Hasan bu romanı, o kuşaktan insanların kendi anılarını anlatmasıyla ya da Hasan'ın aklında kalan anı parçalarıyla yazacaktır. Hasan adlı kahraman bir arkadaşla, yoldaşla, tanıdık birisiyle sohbet ederken veya İstanbul'un sokaklarında, caddelerinde, parklarında yürürken, bu yerlerin onda uyandırdığı anılarla, çağrışımlarla birlikte her bölümde bir yolculuğa çıkarır okuru.

[105] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.44-45.
[106] Gürsel Korat, *Ay Şarkısı*, s.45-46.
[107] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Romandaki kişiler, Hasan'ın hayatına bir şekilde girmiş, çoğunlukla politik insanlardır. Farklı bölümlerdeki farklı insan öykülerinde ya o insanın 1980 öncesi devrimci mücadelesi ya 1980'li yıllarda gördükleri işkenceleri ve bu işkencelere uğramamak için saklanma, kaçma serüvenleri ya da 1980'lerden uzun yıllar sonraki politik insanın ve toplumun toplumsal anlamda değişimleri anlatılmaktadır.

Romandaki depolitizasyon süreçlerine, bu süreçlerle ile birlikte yaratılan depolitize edilmiş insana odaklanırken ilk önce 1980'den sonra yaşanan baskılara, insanlık dışı uygulamalara bakmak hem romanı hem de 12 Eylül zihniyetini anlamak için gereklidir.

1980 sonrası onca insan fişlenmiş, yurttaşlıktan çıkarılmış, kuşkulu bir şekilde öldürülmüş, gözaltına alınmış, işkence görmüş ve idam edilmiştir. Filmler ve kitaplar yasaklanmış, dernek ve sendika faaliyetleri durdurulmuş, gazete ve dergiler kapatılmıştır.

> "Gencecik insanlara şeytanın bile aklına gelmeyecek işkenceler yapılmış, insanların onurları ayaklar altında çiğnenmişti. İnsanlar, hapishane yetkilisinin köpeğine selam vermek zorunda bırakılmıştı. Bu insanlık dışı baskılara dayanamayıp intihar edenler olmuştu cezaevlerinde. İşkencecileri ve köle düzenini protesto etmek için kendilerini diri diri yakmıştı insanlar. Bırakın devrimcileri, demokrat, liberal, aydın, hatta biraz olsun düşünme yetisi olan sıradan insanların üzerine bile acımasızca gidilmiş, müthiş bir yıldırma harekâtı uygulanmıştı."[108]

Kısacası, birçok dram yaşanmış, her türlü muhalefet bastırılmış, politik insanın üzerine acımasızca gidilmiştir.

Cemil adlı kişi gözaltındayken türlü işkencelerle karşılaşmıştır. Cemil, bildiği her şeyi itiraf etmesine rağmen işkence durmamıştır. Çünkü işkencelerin birincil amacı, politik insanın kimliğini, kişiliğini yok etmek ve bir nevi otoriteye bir daha baş kaldırmamasını sağlamaktır.

> "İlk ayın sonundan itibaren Cemil gerçeği az da olsa anlıyordu aklının başında olduğu zamanlar. Bu adamlar diyordu içinden, bilgi peşinde değildi. Bilgiye ulaşmışlardı zaten. Yıldırmak istiyorlardı. Ruhunu ezmek, kişiliğini ayaklar altına almak, ruhunu dağlamak, sıfırlamak istiyorlardı kendisini."[109]

[108] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.29-30.
[109] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.138.

Bu işkencelerin ve genel anlamda 12 Eylül zihniyetinin yarattığı korku ortamının tek amacı politik insanı yıldırmak, kimliğini, kişiliğini yok etmek değildir. Cemil cezaevinden çıkmıştır çıkmasına ancak o artık zararsız biridir.

> "Çıkmıştı, özgürdü Cemil. Ancak o özgürlüğün tadına varacak halde değildir. Aklının yarısını almıştı darbeciler. Düşünceleri bulanıktı, analiz yeteneği darbe almıştı. Sağ kolu sürekli seğirtiyor, titriyor, hissizleşiyordu. Aylarca tedavi gördü. Ruh sağlığına asla kavuşamayacağını anlıyordu ailesi artık, kendisi bunun çok da farkına varmasa bile."[110]

Bunların bir başka amacı daha vardır. Bu amaç sıradan insana, yani cezaevlerinin dışında yaşayan topluma göz dağı vermektir.

Bir strateji araştırma kurumunda çalışan Ali adlı kahraman, 1980'le birlikte Türkiye'nin küresel sermayeye nasıl eklemlendiğini, darbenin bilhassa yeni düzeni hayata geçirmek için yapıldığını ve 1980 öncesi kaos ortamının da bilerek ve istenerek nasıl palazlandırıldığını anlattıktan sonra 12 Eylül zihniyeti tarafından sıradan insanlara verilen mesajı şöyle değerlendirir:

> "Onlara da sanırım şöyle bir mesaj verilmek istenmişti. Devlete karşı çıkanların, aslında bunu bize karşı çıkanlar diye okumak gerekiyor, halini gördünüz, hayatları karardı. İki ayakları üzerinde ancak emekleyebilen ölülere döndüler. Sakın, ama sakın yeltenmeyin düzene karşı çıkmaya."[111]

Toplum, darbeciler tarafından verilen mesajı kanıksamış ve susmuştur. Geçmişte onlar için mücadele edenleri de artık toplum görmezden gelmekte ve uzak durmaktadır. Bu duruma romanda örnek olarak Ferhat verilebilir. Kendisi geçmişte bu toplum için mücadele vermiş, ardından cezaevlerinde onca işkenceden dolayı aklını yitirmiştir.

> "Darbeciler ruhunu tümüyle almaya çalışmışlardı ondan, ama o direnmiş, en azından bir kısmını kurtarabilmişti ruhunun. Ve o kurtarılabilen ruhtaki işkence izleri her an yanındaydı."[112]

Ferhat halihazırda Beyoğlu'nun ara sokaklarında dilencilik yapmaktadır. Eski arkadaşları ise "kimi korkusundan, kimi tedbir olarak, kimi de işini gücünü kurup bir daha o işlere bulaşmama kararı aldığından"[113] dolayı ondan uzak durmaktadır.

---

[110] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.139.
[111] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.223-224.
[112] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.110.
[113] Halim Bahadır, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, s.110.

2.3.2. Depolitizasyona Rağmen İnsanın Olduğu Yerde Umut Hep Vardır

Öner Yağcı'nın 1988 Madaralı Roman Ödülü'nün sahibi olan *Turnalar*[114] adlı romanında depolitizasyon açısından sendikalara, medyaya ve eğitim kurumlarına odaklanılırken insanın umudunu kaybetmeyişi işlenmiştir.

Roman, Erdal'ın ve onun ailesinin, arkadaşlarının, yoldaşlarının 1980 öncesi ve sonrası hayatlarına odaklanır. Erdal, işkence görmüş ve yıllarca cezaevinde yatmış olmasına rağmen devrime inanmaktadır. Onun arkadaşı ve yoldaşı olan Seyfi, öldürüldüğü güne kadar Erdal'ın can yoldaşı olarak kalmıştır. Sadece bu kişiler değil, Sibel, Handan ve diğer birçok kişi de ne yaşarlarsa yaşasınlar gelecek güzel günlere karşı umutlarını, inançlarını asla yitirmezler. Bundan dolayı roman kahramanlarında depolitizasyon sürecine dair herhangi bir değişim yaşanmaz. Değişim, ideolojik üst yapı kurumlarında ve buna bağlı olarak toplumun kendisinde yaşanır.

Toplumsal değişimden kentler nasibini almış, cumhuriyet ideolojisinin mimari anlamda bir yansıması olan başkent Ankara'nın mimari çehresi değişmeye başlamıştır.

> "Biracılar nasıl da sarmıştı Ankara'yı öyle! -Yalnız Ankara'yı mı? Her yeri-. Kızılay çevresi bira kokuyor, Ankara Ankara'lığından utanıyordu. Belediye, gübrelerini almak için tentelerle kaplamıştı ağaçların dallarının altına. Kuşlar ötmez olmuşlardı. İnsanlarla kaynaşmayınca neden cıvıl cıvıl etsinlerdi ortalığı? İnsanlar o minik kuşların seslerini arıyorlar şimdi Kızılay'da. Oysa kuşların yerini biracılar aldı."[115]

Sadece kentler değil, toplumun bizatihi tüm tabakaları bu değişimden etkilenmiştir. Memurların sendikal hakları ellerinden alınmış ve sendikalar sarı sendikalara dönüşmüştür. Sendikal örgütlülüğün oluşturduğu mücadele her zaman düzene bir tehdit oluşturduğundan dolayı örgütlü mücadelenin yok edilmesi amaçlanmış ve bu mücadelenin yok edilmesiyle birlikte ehlileştirilmiş, depolitize edilmiş yeni bir memur tipi oluşturulmuştur. Anlatıcının 1980 sonrasının memurları hakkındaki ifadeleri şöyledir:

> "Memurlardan kendilerine çekidüzen vermeleri istenmişti. Giyime bile karışır olmuşlardı. Maaşın azlığından yakınanlar dışarıda buluveriyorlardı kendilerini. Sendikanın yalnızca adı kalmıştı."[116]

[114] Öner Yağcı, *Turnalar,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
[115] Öner Yağcı, *Turnalar,* s.153.
[116] Öner Yağcı, *Turnalar,* s.226.

Günlük gazetelerde de durum aynıdır. Suya sabuna dokunmak istemeyen gazetelerin çoğunda tüketim toplumunun vazgeçilmez bir unsuru olan reklamlar vardır. Politikaya girdikleri vakitte ise çoğu gazete askeri düzenin borazancısı olmuş, darbeyi alkışlar hale gelmiştir.

Eğitimde korku ve tedirginlik hakimdir. Üniversitelerde öğrenci işgalleri, boykotlar, protestolar, kısacası kitlesel eylemlilikler yok olmuş ve öğrenciler politikayla ilgilenmez olmuşlardır. Adeta bu üniversiteler orta okula, liseye dönüşmüştür. Sadece öğrencilerde değil, öğretmenlerde de korku ve tedirginlik hakimdir. Bu öğretmenler derslerini verip gitmektedirler.

Cezaevlerinde ise otoritenin uyguladığı tüm eylemler mahkumların kişiliklerinin yok edilmesi için yapılmaktadır. İşkenceler, askeri eğitim vermeler, yasaklar… "Sigara emirle içilebiliyor. Çevreye bakmak, yere bakmak, gökyüzüne bakmak, gülümsemek yasak."[117]

Kısacası 1980 sonrası ülke bir nevi açık hava hapishanesine dönüşmüş ve adeta dışarısıyla cezaevinin hiçbir farkı kalmamıştır. İnsanlar birbirinden uzaklaşmış, sevgisiz, duyarsız, bencil, korku dolu bir toplum peyda olmuştur. Artık kimse kimseyle dertleşmemekte, insanlar bir an önce evlere çekilmek istemektedir.

Tüm bunlara rağmen, Erdal adlı kahraman başta olmak üzere onun ailesi, arkadaşları ve yoldaşları umudunu yitirmemiştir. Yaratılan yeni düzen onları değiştirememiş, politik inançlarını sarsamamıştır. Evet, çok büyük yaralar almışlar ve bundan sonra da almaya devam edeceklerdir. Ancak, elbet bir gün göçmen turnaların baharda gelişi gibi onlar da gelecek ve baharı bu ülke halklarına armağan edeceklerdir.

> "Umutluyum. Her şeye kaşı iyimserim. Kör bir iyimserlik değil bu. Yaşanana bakarak, öğrendiklerime, gördüklerime bakarak böyle düşünüyorum. İnsanın özündeki güzelliği biliyorum. Bizim insanımız, başkaları gibi acı çekmesini, yenilmesini, kahırlanmasını bildiği gibi gülmesini, yenmesini, coşmasını da bilir elbette. Dostlarımın sesleri yüreğimde. Isıtıyor beni. Kanat seslerini duyuyorum işte o dost kuşların. O fırtına kuşlarının, martıların, güvercinlerin, tarla kuşlarının, turnaların…"[118]

Erdal'ın bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere insanın olduğu yerde umut da vardır. Ve insanın olduğu yerde hep var olacaktır.

---

[117] Öner Yağcı, *Turnalar,* s.122.
[118] Öner Yağcı, *Turnalar,* s.244.

2.3.3. Depolitizasyonun Bir Sonucu Olarak Apolitik ve Bencil Bir Yaşam

Mehmet Eroğlu'nun *Yüz: 1981*[119] adlı romanı, çeşitli toplumsal sorunlar karşısında tarafsız kalmayı tercih edip salt kendini düşünen, yaşadığı ilişkilerde ben merkezcil bir tutum sergileyip sadece cinsel hazza önem veren romandaki ana kahramanın apolitik ve bencil yaşamına odaklanır.

Öncelikle birkaç noktanın üstünde durmak gereklidir. Romanın ana kahramanı, 12 Eylül zihniyetinin uyguladığı depolitizasyon sürecinin sonucunda oluşmuştur. Romandaki apolitik insan, kendini her şeyden ve herkesten üstün, tek değer olarak gören, düşüncelerden uzak ve bencil bir tiptir.

Aslında modern toplumlar ve o toplumun kurumları bireyin kendisini, onun hak ve özgürlüklerini tanıdığı ölçüde modern bir toplumdur. Modern toplum, bireyin vazifelerinin yanında, hatta o vazifelerden daha öncelikli olan hak ve özgürlükleri öne çıkarır, onları korumaya çalışır. Ancak 1980 sonrası ortaya çıkan ve el üstünde tutulan şey bireyden ziyade depolitize edilmiş insanın bencil yaşam biçimidir. İşte bu depolitize edilmiş insan, toplumcu bir yapıya sahip olan önceki insan tipinin aksine bizi değil beni, toplumu değil bireyi ve o bireyin arzularını önceleyen, hatta öncelemenin ötesinde salt kendini düşünen, kendinden başka herkese ve her şeye karşı duyarsız biridir.

Yazar, romandaki ana kahramanın -ki romanda bunun bir adı yoktur- hayatını anlatırken sadece o kahramanın hayatını anlatmakla kalmaz, aynı zamanda 1980 sonrasında yaratılan ve toplumun ekseriyetini oluşturan insanların, kendinden başkasını düşünmeyen 'biz'lerin de hayatlarını bir nevi anlatmış olur. Yazar tarafından romandaki ana kahramana herhangi bir ad verilmemesinin sebebi de aslında bu kahramanın çoğunluk olan 'biz'i ifade etmesindendir.

> "Adım? Adımın ne önemi var? Çok istiyorsanız, beni kendi adınızla çağırın. Bu bütün sorunları çözer. Zaten birbirimizden ne farkımız var?"[120]

Üniversitede felsefe okumuş, 12 Eylül'de bir dönem askerlik de yapmış olan ve halihazırda hisse senetleri, borsa yatırımları gibi parasal işlerle uğraşan ana kahraman, hiçbir zaman politik sorunlarla ilgilenmemiş, herhangi bir konuda -iyi ya da kötü- derinlikli bir fikir sahibi olmamış, kendini bir ideale adamamış, uçurumların kenarlarında, dalgalı denizlerde olmamış ve her zaman güvenli limanlarda, durgun denizlerde hayatını

[119] Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, Everest Yayınları, İstanbul, 2000.
[120] Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, s.428.

sürdürenlere özgü bir güven hissiyle hayatını sürdürmüştür. Romandaki bu ana kahraman öyle politikadan uzak bir kişidir ki kaldığı binanın sorunlarıyla ilgili toplantılara ve bu toplantılardaki uyuşmazlıklara bile tarafsız kalmakta ve iştirak etmemektedir. Ya da mesela bir bara gittiğinde masadaki diğer insanların, yaşadıkları ülkenin genel ahvaline dair söyleyeceği bir çift kelamı varken o, bardaki kadınlarla ilgilenmeyi yeğlemektedir. Onun, günlük politik konularla ilgilenişi dahi bu politik konuların borsa hareketlerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Ana kahramana dair bir önceki paragrafta belirtilen politikadan uzak, apolitik duruşuyla ilgili örneklerin ötesinde ve bu duruşun bir nevi sonucu olarak bencil bir yaşam biçimine de sahip olduğunu söylemek gerekir. Ancak bencil yaşam biçimiyle ilgili romanın ana ekseni olan 'ana kahramanın 1981 yılı sonrası yüzünün değişimi ve bu değişimle birlikte ilişkide olduğu kadınların gizemli bir şekilde ölümü' hususuna geçilmeden önce kendisini daha iyi tanımak için verilebilecek iki önemli örnek, onu daha iyi tanımaya yardımcı olabilir.

İlk örnek, Taksim'deki "Cumartesi Anneleri"nin yaptığı eylem sırasında yaşananlara dair ana kahramanın salt kendini düşünen tutumudur.

Her cumartesi olduğu gibi Taksim'deki Galatasaray Lisesi önünde toplanan Cumartesi Annelerine polisler saldırdıktan ve toplanan anneleri dağıttıktan sonra bu anneler kaçışmakta, etrafta bir hengame olmaktadır. Bu hengamede bir kadın, elinde tuttuğu ve çocuğuna ait son kalan resmi -bir kanıt olarak polislere bu resimle yakalanmamak için- bir süreliğine ana kahramana emanet etmek istemektedir. Bir köşede vitrinleri izleyen ana kahraman, bu resmi montunun içinde hengame bitene kadar saklaması yeterlidir. Bunu yaparsa karşısındaki kadını gözaltına alınmaktan kurtaracak ve diyelim ki gözaltına alınsa dahi o annenin, çocuğuna ait elinde kalan son resmin yok olmasını engelleyebilecektir. Ancak kendisi, kadını görmezlikten gelip oralı bile olmaz ve oradan bir an önce uzaklaşır. Elinde çocuğunun resmini tutan anneye gelince, o anne gözaltına alınır. Çocuğuna ait olan kadının elinde tuttuğu o resmin akıbeti ise belli değildir.

İkinci örnek, ana kahramanın kaldığı binanın güney kanadındaki duvarda oluşan çatlak sorunu ve bu çatlak sorunundan dolayı ana kahramanın takındığı tutumdur.

İlk olarak şunun belirtilmesi gerekir ki binanın güney kanadındaki çatlak sorunu bir metafordur. Nasıl ki 12 Eylül gibi otoriter zihniyetlerin toplumda çatlak seslere, farklı

ve aykırı düşüncelere tahammülleri yoksa ve bu çatlak sesleri bir şekilde bastırmak, yok etmek isterlerse ana kahramanın kaldığı binadaki yönetim de güney kanadındaki çatlağı bir an önce gidermek, kuzey kanadıyla yeknesak bir bütün haline getirmek istemektedir. Yönetimin şu sözleri metaforik anlamda değerlendirilmelidir:

> "Burada söz konusu olan, değeri tartışılır birkaç daire değil bir ilke. İlkelerimizi feda edersek yok oluruz. Yapımızı koruyan, güvenliğimizi sağlayan duvarlar ya da fiziki büyüklüğümüz değil ilkelerimizdir."[121]

Fakat bir sorun vardır. Bu sorun, Tahir Bey önderliğindeki güney kanadında kalan bir grup bina sakinin çatlak meselesinde yönetimle aynı fikirde olmamasıdır. Tahir Bey'in başını çektiği direniş grubu güney kanadındaki çatlağın giderilmesine karşı çıkmakta ve binanın güney kanadıyla ilgili sorunların çözümünde -tıpkı üniter devlet yapısının karşıtı bir yönetim biçimi olan federal yapıların iç siyasetteki özerkliği gibi- bağımsızlık istemektedir.

Bina yönetiminin tek çaresi vardır: Tahir Bey'i öldürmek. Ancak sadece öldürmek yetmemektedir. Yönetim, Tahir Bey'in başının da kesilmesini ve toprağa gömülürken başının toprağa karışmamasını isterler. Çünkü Tahir Bey'in en tehlikeli yeri başıdır. Yani, Tahir Bey'in edindiği "o tehlikeli düşünceler" başından peyda olmuştur. Ve onların toprağa karışmaması ve bu topraklarda bir daha filizlenmemesi gerekir.

Tahir Bey'in öldürülmesi için ana kahramandan yardım istenir. Yönetimin adamlarından olan Faruk'un tavrından çekinen ana kahraman, salt yönetimle çatışmamak uğruna, yani sadece kendi bencil çıkarını düşünerek geçmişten beri tanıdığı ve saygı duyduğu Tahir Bey'in yanında yer almayı tercih edeceği yerde önce bina yönetimine boyun eğer ve daha sonra tarafsız kalmayı tercih eder.

Ana kahraman, sevip saydığı Tahir Bey'in dahi yanında yer almayışında ve salt kendini düşünmesinde, Tahir Bey ve onun gibilerin yaşamaktan, hayatta kalmaktan daha büyük değerlere -hatta kendi canını feda edecek kadar büyük değerlere- inançlarının yanında ana kahramanın tek ve vazgeçilmez bir amacı yatar: Her ne olursa olsun kendini düşünmek, kendi canını her şeyden üstün tutmak.

> "Yaşamdan daha önemli hiçbir şey, hiç kimse yoktur benim için. Yaşam hiçbir şey için feda edilemez. Özgürlük, adalet, erdemler… Bu kavramlar yaşamdan daha önemli

[121] Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, s.198.

> değilmiş. Tahir Bey gibiler için bunlar "yaşamı aşan değerler" olsa da bizler için durum böyle değil. Çevremde bana (bize) ait, parçası olduğum bir dünya var. Kutsallığını düzenin, olağan yaşamın oluşturduğu bir dünya."[122]

Romanın ana eksenini belirleyen konu, ana kahramanın 1981 sonrasında yüzünün gizemli bir şekilde değişimi ve bu değişimle birlikte ilişkide olduğu kadınların garip bir şekilde ölümüdür. 1981 senesi ana kahraman için adeta bir milattır. Yeni ve değişen yüzünün doğum tarihi, bulaşıcı hastalığı yaymasının başlangıcıdır. O tarihten sonra tanıdığı ve ilişkide olduğu kadınlar bilinmedik bir hastalık geçirerek ölmektedir ve bu tarihten sonra fotoğraflardaki yüzü de günlük hayattaki yüzünden farklı görünmektedir. Bu ilginç durumu çok sonraları, Ferda ile birlikteyken anlayan ana kahraman bundan sonra bunun nedeni öğrenmeye çabalar. Yaşamının bir yerinde yüzü değişmiş ya da değişme yeteneğine sahip olmuştur. Birlikte fotoğraf çektirdiği kişiler onu fotoğrafından tanırken bunun dışında kalan herkes fotoğrafta gördüğü kişinin kendisine benzemediğini söylemektedir.

Ferda ile birlikteyken yaşamının bir yerinde yüzünün değiştiğini ve ilişkide olduğu eski sevgililerinin hepsinin öldüğünü öğrenen ana kahramanın yüzündeki bu değişimin gizi kimliğinde saklıdır. Bu kimlik, onun sıradanlığı, bencilliği ve her şeye maddeci bakış açısıdır. Bunun panzehri ise bir şeye aşkla bağlılıktan, herhangi bir şeye fedakarca kendini adamaktan geçmektedir. Bu ise ana kahramanda eksik olan şeydir. O, sadece nesnel, yani maddesel olanla ilgilidir. Duygular onun için önemsizdir.

Duygulara değil maddesel şeylere ve bu şeylerin onda uyandırdığı hazlara önem veren ana kahraman sadece seviştiği ya da sevişme ihtimali olan kadınlarla konuşmakta, onlarla ilişki kurmaktadır. İlişki yaşadığı kadınların isimlerine bakıldığında ise -ki bu isimler Duygu, Işık, Ferda ve Sevda'dır- ana kahramanın maddeye önem veren tutumuna karşıt olarak onların daha çok duyguya, madde olmayana özgü isimler taşıdıkları görülecektir.

Gerek ölümüne yakın, önce renklerini yitiren ve sonra görme yeteneğini kaybeden Işık'a bakıldığında gerek ölmeden önce duyarlılığını yitiren Duygu'ya ve gerekse de ayırt edici özelliği masumiyet olan ve bu özelliğinin günden güne aşındığı gözlenen Ferda'nın ölüme yaklaşan hayatına bakıldığında görülecek şey şudur: Ana kahraman ile ilişki yaşadığı sevgililer arasında maddeci, hazcı ve bencil bir yaşam biçimi ile ruhsal, duygusal

[122] Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, s.426.

olanın çatışması... Bu çatışmada maddeyle, tensel hazlarla sınırlı kalan ana kahramanın yanı başında bunu kabullenemeyen Işık, Duygu ve Sevda ölmüştür ve büyük bir ihtimal Ferda da ölecektir. Peki ana kahramanın ilişkide olduğu tüm kadınlar ölmüşse ve Ferda'nın da ölme ihtimali varsa Ferda'dan önce, onca yıl beraber olduğu Nazan'a neden hiçbir şey olmamıştır? Sebebi Nazan ile ana kahramanın dört yıllık ilişkilerinde birbirlerine bağlılıklarının ben merkezcil hazlara, tensel sevişmelere ve maddesel tutkulara bağlı olmasıdır. Bu bağlılıkta aşk gibi insancıl duygular yoktur. Duygusal değil tensel bir ilişkidir. O kadar ki onca yıllık ilişkilerine, beraberliklerine rağmen birbirlerinin kaç kardeşi olduğunu, annelerinin ve babalarının sağ olup olmadığını bile bilmezler. Tek yaptıkları şey ara sıra buluşup cinsel dürtülerle yatağa girmek ve ilişkiye girmektir. Kısacası Nazan da ana kahraman gibi biridir. Ve diğer kadınların ölümünün gizi de tam bu noktada, yani Nazan ve ana kahraman gibi olmamalarındadır.

2.4. Yabancılaşmış Yeni İnsan Tipi

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yapıya uymayan, o toplumun yaşam biçiminden, hayata bakış açısından farklı düşünen ve toplumdan uzaklaşmış olan bireyler doğal olarak görülebilmektedir. Yabancılaşma hali denilebilecek bu olguya, dünyanın tüm coğrafyalarında ve dönemlerinde, sosyal, iktisadi ve siyasi tüm koşullarında örnek göstermek mümkün olmakla birlikte sosyal, iktisadi ve siyasi değişimlerin yaşandığı dönemlerde, bu olguyla çok daha fazla karşılaşılmaktadır. İşte, 12 Eylül sonrası, bireylerde gerçekleşen yabancılaşma halini de bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

12 Eylül askeri darbesi, politik insanın üzerine karanlık bir kabus gibi çökmüş, onun inandığı inançların, ideallerin, ütopyaların üzerinden bir silindir gibi geçmiştir. 1980 öncesinin politik insanı devrime olan inancıyla hareket etmektedir. Belki Don Kişot'ça bir şekilde yel değirmenleriyle savaştığının farkında bile değildir ancak hayatına kattığı bir anlamı vardır. Memleketi kurtarmak, sadece memleketi de değil tüm insanlığı, tüm dünyayı kurtarmak için çabalamakta, bir nevi çağdaş bir peygamber gibi hareket etmektedir. Yeni bir dünya kurulacak ve kendini feda eden politik insan belki o günleri göremeyecek ancak gelecek kuşaklara, tüm halkların çocuklarına yaşanacak eşit, adil, özgür bir dünya bırakacaktır. Bu toplumsal ideal için inançla çabalamıştır. Ama yapamamış, başaramamıştır. Nihayetinde inancını yitiren politik insan hem geçmişe hem de şimdiye yabancılaşmıştır. Bunun altında yatan en büyük neden ise kapitalist düzenin mutlak zaferidir. 12 Eylül sonrası uygulanan neoliberal politikalardan dolayı toplumun

tüketim toplumuna dönüştüğünü, değer yargılarını yitirdiğini ve depolitize olduğunu gören geçmişin politik insanı, bu mutlak zaferi kahrolarak izlemiştir.

"Yabancılaşmış Yeni İnsan Tipi" adlı bu bölümde sırasıyla Hikmet Temel Akarsu'nun "*Yeniklerin Aşkı*" romanı, Oya Baydar'ın "*Hiçbiryere'e Dönüş*" romanı, Süheyla Acar'ın "*Yağmurun Yedi Yüzü*" romanı, Ayşegül Devecioğlu'nun "*Ara Tonlar*" ve "*Kuş Diline Öykünen*" romanları, Şöhret Baltaş'ın "*Koşarken Yavaşlar Gibi*" romanı ve Hikmet Temel Akarsu'nun "*Alelâdelik Çağı*", "*Çaresiz Zamanlar*" ve "*Sevgili Superi*" romanları incelenecektir.

2.4.1. Sevginin Gücüyle Hayata Tutunmak

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp Kuşak üst başlığı altında topladığı dört ciltlik roman serisinin üçüncüsü olan *Yeniklerin Aşkı*[123] adlı romanı, Okan, Ersin ve Süeda adlı kişiler vasıtasıyla 1980 öncesi politik mücadele içinde olan kuşağın 1980 sonrasında ideallerin yok olmasıyla birlikte topluma yabancılaşmasını, anlam yitimini ve sevginin yardımıyla bu yabancılaşmadan ve anlam yitiminden kurtuluşunu anlatır.

Boğaz kenarındaki lüks bir gazinoda toplanmış olan 12 Eylül öncesinin eski solcuları yiyip içmekte, sohbet etmektedir. Olağan bir gece olarak devam eden bu davet, gazinonun kasetçalara bir kaset koyup birkaç şarkı çalmasıyla değişir. Bu şarkılar, eski politik günleri hatırlatan, toplumcu şarkılardır. Davetliler arasında bu şarkıları duyan bazıları huzursuzlanmaya, tepki göstermeye başlar. Huzursuzlanan kişiler arasında 12 Eylül Darbesinden dolayı hayattaki idealleri yok olmuş, yaşanan yenilgilerin altında ezilmiş, kısacası yabancılaşmış olan Okan ve Ersin adlı kişiler de vardır. Bu huzursuzlanmalar, homurdanmalar bir süre sonra yerini kavgaya bırakır.

Kavgadan sonra gazinodan ayrılan Okan, Ersin ve onların diğer arkadaşları çok geçmeden yolda polislerle tartışır ve ardından nezarete atılır. Bu arkadaşlar 12 Eylül döneminde onca yıl bir ideal, bir gaye, bir ideoloji uğruna hapiste yatmışken halihazırda adeta saçma bir nedenden, sarhoşken polise mukavemetten nezarete girmiştir. Bu saçma nedenden dolayı nezarete atılış, Okan ve Ersin'in 1980 sonrası kendi yaşam biçimleri açısından bir hesaplaşmayı da beraberinde getirir.

[123] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

Romanda hayata yenilmiş, yabancılaşmış yeni insan tipiyle ilgili verilebilecek ilk örnek Okan'dır. Okan'ın hayatı kısaca şöyledir:

> "Mühendis olması pek zor olmuş, son sınıfa geldiği sıralarda içeri alınarak tutuklanmış, üç-dört yıl içerde kalmış, ardından çıkıp okulu bitirmişti. Geçmişte akılda tutulması olanaksız yedi adet harfin bir araya gelmesi ile teşekkül etmiş bir örgütün üyesi olmuş, uzun süren hapis yıllarının ardından hayat yollarına atıldığında pek de başarı gösterememiş, bu yüzden geçmişteki ülkülerine daha da sıkı sarılmıştı. Bir şirkette teknik büroda çalışıyor ve altı günlük full-time mesai karşılığında ev kirasının iki katı kadar ücret alabiliyordu. Bu şartlar altında geçinebilmek çok zor olduğu gibi, hayata karşı isyankar duygular beslemek de kaçınılmaz oluyordu tabiatıyla."[124]

68 kuşağının o herkesi etkisi altına aldığı yıllarda bu kuşağın hayallerinin halefi olan gençlik, kendilerini geleceğin bir masal kahramanı olarak görmüştür. İşte bu masal kahramanlarından biri de Okan'dır. Kendisinin de içinde bulunduğu devrim hayalleriyle yüklü masalsı yıllardan sonra 12 Eylül bir karabasan gibi gelir. Bu yıllarda hapiste olan Okan'ın masalsı hayallerini kaybetmeyişinin aksine hapishane duvarlarının dışındaki toplumun yaşam biçiminde, değer yargılarında muazzam bir değişim söz konusudur.

> "Biz her geçen gün iyi belirtiler bekledikçe insanlar daha da çılgınlaştı. Para peşine, fanatizm peşine, metafizik saplantılar peşine, top peşine, seksüel hezeyan peşine ve burada sayamayacağım kadar çok saçmalık peşine koşturdu durdu bütün toplum. Biz ise toplumcu kahramanlar olarak her geçen günü daha da donakalmış bir durumda izledik. Ama geçen her dakika bizim itilmemizden başka bir şey getirmedi. Biz de en kara günlerde bile yılmamak üzere bir formasyon almışız ya, ondan sonra, bütün bunlara karşı nafile çırpın dur. Açlık grevleri, direnişler, yazmalar, çizmeler falan filan… Nafile azizim nafile… Toplumsal hadiseler kendi seyrini izliyor, bunu hiçbir kudret değiştiremiyor. Bizim Marksist öğreti falan hikaye…"[125]

Toplumun hızla değiştiği bir zamanda, adeta uyuyup uyandıktan sonra karşılaştıklarına şaşıran 'Yedi Uyurlar' adlı dinsel anlatıdaki kişiler gibi Okan da hapse girip çıktıktan sonra gördüğü manzara karşısında afallamıştır. Günden güne toplumdan uzaklaşan, gittikçe o toplumdan nefret eden Okan, bu toplumdan öç alırcasına basit yaşamaya, aşağılıkça davranmaya başlar. Okan, masal gibi başlayan bu hayata yenik düşmüş, masal kahramanı olup kendi ütopyasında sonsuza kadar mutlu yaşayacakken adeta distopyaya uyanmıştır. Ve nihayetinde Okan için hayat ölümle eş değer hale gelmiştir.

---

[124] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, s.21.
[125] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, s.70.

Romanda hayata yenilmiş, yabancılaşmış yeni insan tipiyle ilgili verilebilecek ikinci örnek Ersin'dir. Ersin'in hayatı kısaca şöyledir:

> "Kargacık burgacık bir tahsil hayatının ardından mühendis olabilmiş, fakat deryalar kadar sonsuz sakıncaları yüzünden hiçbir iş yerinde kabul görmemiş, kendi de serbest piyasada cevvaliyet göstererek varolma yolunu seçmemiş, dolayısıyla geciken yaşına rağmen bir baltaya sap olamamış, hala yaşlı annesiyle oturan ve babasından annesine kalan dul maaşına ve apartman dairesine ortak olarak yaşamı sürdüren bir adamdı."[126]

Kendisini ve kendisinin yeşermesini sağladığı politik kuşağı yenik orduların subayları olarak gören Ersin, bir daha kendisinin ve kuşağının yeşeremeyeceğini söylemektedir.

> "Bir savaşı düşünelim. Haklı olunsa da, kahramanca dövüşülmüş olsa da kaybedilmiş bir savaşı düşünelim. O savaşta bir milletin onurunu savunan evlatları vardır. Ve o evlatlar yenik halkı vareden esas nedendir. Onlarla birlikte yeniden hayat bulur bir millet. Orduları düşünün… Ordunun erlerini ve subaylarını… Savaş kazanıldığında erler ve subaylar coşku içinde, bir arada girerler zafer meydanına. Oysa yenik orduda erler terhis edilir. Yenik ordunun subaylarının kavgası ise hep devam eder… Asla bitmez… Hep devam eden bu kavgayı sona erdirmenin tek yolu vardır: Yok olmak!.."[127]

Okan ve Ersin'in bu nihilist yaşam biçiminden, zamana ve topluma yabancılaşmalarından, hayata karşı yenilmişliklerinden kurtaracak, hayata yeniden bağlayacak bir şey gereklidir. İşte, hayata yeniden bağlayacak bu şeyin adı sevgidir. Sevgiyi Süeda'da bulacaklardır.

Bir tüccarın ve bir ressamın kısa süreli evliliklerinden olan Süeda'yı yazar olan dayısı bakıp büyütmüş, sanat okuluna gönderip mimar olmasını sağlamıştır. Süeda kendini teorik anlamda yetiştirmiş biri olmasının yanında teorik bilgisi dışındaki gerçek hayatla ilgili mevzuların adeta cahilidir. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki kendisi 1980 sonrasının genç kuşağından olmasına rağmen değer yargıları olarak bu kuşaktan ayrıksı bir yere sahiptir. Zaten Okan, Ersin ve Süeda'nın birbirlerine yakınlaşmasının, birbirlerini sevmelerinin en büyük sebebi de 1980 sonrası yaratılan kuşağın değer yargılarına sahip olmamalarıdır.

Ersin ve Okan'a karşı ilk zamanlar soğuk davranan Süeda onları tanıdıkça, hayat hikayelerini dinledikçe ve kendi gibi olduklarını gördükçe onlara yakınlık duymaya ve

[126] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, s.22.
[127] Hikmet Temel Akarsu, *Yeniklerin Aşkı*, s.117.

onları sevmeye başlar. Ersin ve Okan da Süeda'yı gittikçe daha çok sevmektedir. Bu sevgi, onları anlamsız hayat duygusundan çekip çıkarmakta, onların hayatlarına bir anlam katmaktadır. İşte bu sevgi ki 1980 sonrası oluşan yabancılaşmanın panzehridir. Sevgi onları hayata bağlamış, nihilist yaşam biçiminden kurtarmıştır.

Özetle değer yargılarının çürüdüğü, para ve kariyer peşinde koşulduğu, sevgisizliğin hüküm sürüldüğü bu çağda sevmek, hayata tutunmanın yegane dayanağıdır. Ve Zülfü Livaneli'nin 'Ada' adlı şarkısında söylediği gibi "İnsanı güzellik kurtaracak, bir insanı sevmekle başlayacak her şey."

2.4.2. Toplumdan Uzaklaşmak

Oya Baydar'ın *Hiçbiryer'e Dönüş*[128] adlı romanı, yabancılaşma teması üzerine kurulu bir romandır. 1980 öncesi devrime inanan politik insan, 1980 sonrası bu inançlarını, toplumsal hayallerini yitirmiş, mekana, zamana, topluma, kısacası her şeye ve herkese yabancılaşmıştır. İnancını ve hayatın anlamını yitiren, yabancılaşan politik insana odaklanan roman, bir dönüşü, ancak dönülen yerin hiçbir yer olduğunun anlaşılacağı bir dönüşü anlatmaktadır. Romanın en başındaki şu cümleler dahi romanı anlamaya, onun hakkında bir fikir edinmeye yeterlidir:

> "Bu bir dönüş hikayesi. Yolları zaferlerin değil yenilginin açtığı, buruk, kederli bir dönüş. Senin, benim, hepimizin; mağlup bir ordunun yorgun, tedirgin askerlerinin, ürkek umutlar taşıyan dönüşü. "Nereye?" diye sorma. Bir ülkeye, bir kente, çocukluğun aydınlık sokaklarına, yarım kalmış aşklara, gece yollarına, eski dostlara, uğruna bir ömür harcanmış inançlara, zafer türkülerine, devrim bayraklarına, kendimizle yüzleşmeye, hayatla ödeşmeye ... Bu hikaye, dönülen her şeyin hiçbir şey; her kişinin hiç kimse olduğu, Hiçbiryer'e dönüşün hikayesi."[129]

Romanın özeti niteliğindeki bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi bir dönüştür anlatılan. Ancak bu dönüş hiçbir yere, hiçbir şeye, yani hiçliğe dönüştür. Romanın ana kahramanlarının, yani eski devrimcilerden bir kadının ve onun eşinin dahi adları belirtilmemiştir. Çünkü hiçliğin olduğu bir yerde herhangi bir adın önemi yoktur.

Romana öncelikle zamansal açıdan bakmak gereklidir. Roman, 1980 öncesi, 1980 sonrası Avrupa'daki sürgün dönemi ve sürgünden Türkiye'ye dönüş olarak üç ayrı zamanda geçer. 1980 öncesi, inancın, hayallerin zamanıdır. 1980 sonrası sürgün dönemi

[128] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
[129] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.7.

umudun, bekleyişin zamanıdır. Dönüş ise inancın yitiminin, ideallerin çöküşünün, yabancılaşmanın, hiçliğin zamanıdır. Mekânsal açısından da benzer bir durum söz konusudur. Mekânsal açıdan 1980 öncesi Türkiye, devrimin gerçekleştirileceği, inancın, hayallerin mekânıdır. Sürgün dönemindeki Avrupa şehirleri umudun, bekleyişin mekânı, dönüşün Türkiye'si ise inancın yitiminin, ideallerin çöküşünün, yabancılaşmanın, hiçliğin mekânıdır. Romanın politik insanlarını da hem zamansal hem de mekânsal açıdan bu şekilde değerlendirmek gerekir.

Romanda, 1980 öncesi insanına bakıldığında görülecek şey "İspanya iç savaşına, 1917 Devrimine, Spartakus'a, Bruno'ya, Şeyh Bedrettin'e, 68 baharına"[130] inançla bağlı olan bir nevi çağdaş anlamda İsa Peygamberdir. Bu çağdaş Peygamber yüzlerce kilometre aşıp toprak işgallerindeki köylülere yardım etmeye gitmekte, grevdeki fabrikaların avlularında sabahlamakta ve bir dindar gibi davasına, ütopyasına bağlı kalmaktadır. Ancak yanlışları da yok değildir: "Yüksek sesle sorulan her soru, tartışılmaya başlanan her dogma, eleştirilen her yönetici yüce amacı"[131] yıpratabileceğinden dolayı eleştiriyi hoş karşılamamakta ve bu çağdaş peygamber tarafından "hatalar, suçlar, belki de cinayetler, davaya zarar vermemek için, inanç uğruna ve en iyi niyetlerle"[132] işlenmektedir. Önemli olan amaca ulaşmak olduğundan bu amaç uğruna kullanılan araçlar, yöntemler haklı, hatta zorunludur ona göre. Ancak kısa bir süre sonra inançlarına bağlı bu devrimci ve bir nevi dindar insan çarmığa gerilecek, işkence görecektir.

Ütopyası için savaşan, inançlı bir şekilde mücadele eden politik insanın kafasına 12 Eylül darbesi bir balyoz gibi inmiştir. Ütopya hayaliyle mücadele eden politik insan 12 Eylül distopyasıyla karşılaşmış, ancak bu distopya, politik insanı ilkin yıldırmamıştır. Çünkü kendisi yaşanan süreçleri bir yenilgi olarak görmemekte, geçici bir geri çekilme olarak algılamaktadır.

Onca işkence, yıldırma politikaları onu yolundan alıkoymamaktadır. Tarihin hep diyalektik olarak ileriye doğru aktığını düşündüğünden dolayı devrime olan inancını hala diri tutmaktadır. Kendileri belki kısa süreli yenilgi almışlardır ancak bugün değilse yarın, kendi kuşağı değilse dahi çocukları bu devrimi başaracak, bu topraklara, hatta tüm dünyaya eşitliği, özgürlüğü getirecektir.

---

[130] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.228.
[131] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.161.
[132] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.161.

Cezaevlerinde geçen onca yıldan, işkenceden, baskıdan sonra sürgün dönemi başlamış, çoğu devrimci gibi romandaki ana kahramanlar da soluğu Avrupa'da almıştır. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde ancak bilhassa Berlin'de sürgün yıllarını geçiren kadın ve erkek ana kahramanlar için bu sürgün yılları bir süre sonra geçecek, kutsal topraklarına, devrimi tamamlayacakları yere geri döneceklerdir. Bundan dolayı dönüşü, o özlenen günü dört gözle beklemektelerdir.

> "Dönüş amaçtı; korkularımızın, yorgunluğumuzun, bezginliğimizin mazereti, yeniden başlama umuduydu. Sürgünün insanı kemiren, içini boşaltan, koflaştıran etkisi; kendini yerleşik hissedememenin, yabancılığın, köksüzlüğün tedirginliği; her şeyine yabancı olduğumuz bu kentlerdeki iğretiliğimiz, güvensizliğimiz, anlamsız bir cisim olma duygumuz, dönüşle birlikte sona erecekti. Kendi topraklarımızda ayaklarımız yere sağlam basacak, yeniden kendimiz olacaktık."[133]

Sürgün yıllarında bekleyiş, umut sürerken bir gün Berlin duvarı, o uğruna her şeyi göze aldıkları ütopyalarının bir nevi sembolü olan duvar yıkılmış, inançlarının "simgesi olan bayraklar, başaklar, oraklar, çekiçler, pergeller, çarklar, dişliler ve kızıl yıldızlar; işçiler, köylüler, gençler, kadınlar, aydınlar, yani asıl sahipleri tarafından ayaklar altında"[134] kalmıştır. Bu arada kapitalizmin yeni değer yargıları, politik insanın yüzüne bir tokat gibi çarpmakta, bu değer yargılarını gören politik insan sersemlemektedir. Her şey alınıp satılır hale gelmiştir. Hatta ideolojik bir sembol olan Berlin duvarı bile ucuz bir metaya dönüşmüştür.

> "Berlin duvarından ne müzik ne de gürültü denebilecek tuhaf bir ses yükseliyordu: Afrika tamtamlarını hatırlatan ritmik darbelerin sesi. Duvar boyunca, yüzlerce kişi, ellerinde çekiçlerle duvardan irili ufaklı parçalar koparıyorlar, yanlarında getirdikleri plastik torbalara dolduruyorlardı. Hiçbir zaman sevmediğimiz, ama ütopyamıza kavuşmak için, acı bir ilaç gibi zorunlu olduğuna inandığımız; bir şehrin iki yanındaki iki dünyanın farklılığını, aşılmazlığını simgeleyen; aslında tarihi yanılgımızın itirafı olan o yıkılmaz, aşılmaz, ürkütücü duvar, önüne gelenin bir çekiç vurduğu ve küçük bir anı parçacığı -sosyalizmin çöküşünün anısı- söktüğü hantal bir maskaraya dönüşmüştü. Duvarın hemen önünde kurulmuş tezgahlarda duvar parçaları, küçüğü 1, büyüğü 2,5 marktan satılıyordu. Yüzyıllık hayaller; üç sosyalist kuşağın umutları, inançları, yaşamları; milyonların hayatlarıyla ödedikleri bedel, bu kadar ucuzlamıştı."[135]

[133] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.12.
[134] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.224.
[135] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.155-156.

Bu, kapitalizmin zaferidir. Her şeyin, ideolojik nesnelerin bile metaya dönüştüğü bu dünyada onlara yer yoktur. Onlar ki herkesin eşit yaşadığı, emeğin dünyasının hayaliyle, umuduyla yaşamışlardır. Sürgün yeri olan Berlin'e yabancılaşan politik insanın tek çaresi geri dönmek, devrimi gerçekleştirme hayallerini kurdukları o topraklara gelmektir. Ancak ana kahramanlardan biri olan kadın kahramanın da romanda belirttiği gibi dönüş bir yenilginin sonucudur ve kadın kahraman bunu kısa sürede anlayacaktır.

> "Dönüşümüze, bozguna uğradığımız ve yenilgiyi kabullendiğimiz için izin verilmişti. Dönüş yollarını zafer değil yenilgi açmıştı. Mağlup orduların, yaralı, yorgun askerlerine benziyorduk. Artık onlardan kimse korkmuyordu ki, şehir surlarının demirden kapıları yüzlerine kapansın."[136]

Ne dönülen mekan eski mekandır ne de dönülen zaman eski zamandır. Her şey değişip dönüşmüş, eski değerlerin yerini yeni değerler almıştır. Mekan olarak İstanbul artık onların İstanbul'u ve zaman olarak 80'ler politik insanların, inançlı devrimcilerin zamanı değildir.

> "Kubbeler, minareler, saraylar; pırıl pırıl, zengin ve görkemli gökdelenlerin, otellerin, plazaların arasında kayboluyor. Her şeyin satılığa çıktığı bir dünyada, dünyanın dört bir yanından gelmiş her türlü malla dolu çarşılar; yalanla gerçeğin arasında mekik dokuyan ve neyin gerçek neyin yalan olduğunu unutturan televizyon ekranları; caddelerin iki yanında sıralanan parlak ışıklı, pahalı kafeler, lüks restoranlar, dünyanın en ünlü mücevher dükkanlarının şubeleri; son model otomobiller, kuşkulu siyah limuzinler, şehrin sokaklarında dolaşan, hepsi birbirine benzeyen saçları sarı boyalı ruhsuz yüzlü kadınların kullandığı görgüsüz, hantal ve çok pahalı cipler; eski gecekonduların yerine kurulmuş gürültülü, ışıklı gece kulüpleri, bu kulüplerin kartlarının yanında susturuculu silahlar ve sahte kimlikler de taşıyan şehrin yeni efendileri ... Kentin dört yanını kuşatarak kalbine kadar saplanan, her biri bir başka dünya olan, isyana hazır, öfkeli varoşlar. Ve kendilerini özel korumaları, teknoloji harikası alarm sistemleri ve yüksek duvarlarıyla şehirden ayıran zengin siteler."[137]

Nihayetinde, tutunacak son dalları olan İstanbul'un çehresi olabildiğine değişmiş, bu trajik değişimle birlikte devrimciler kimliklerini, kişiliklerini, ütopyalarını yarattıkları topraklara ve var oldukları zamana yabancılaşmışlardır. Artık onlar için yabancılaştıkları çağdan, çağın insanlarından ve o insanların yarattıkları yeni düzenin yeni kentlerinden uzaklaşmak, doğaya dönmek kaçınılmaz bir sondur.

---

[136] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.12.
[137] Oya Baydar, *Hiçbiryer'e Dönüş*, s.188-189.

Süheyla Acar'ın *Yağmurun Yedi Yüzü*[138] adlı romanı, Yağmur adlı ana kahramanın ölümü üzerine onun arkadaşlarının, eşinin ve oğlunun 1980 öncesi ve sonrası Yağmur'la yaşadıkları bazen acı, bazen tatlı hatıralarından oluşan bir romandır. Bu hatıralar, 1980 öncesinde aşk ve umut dolu hatıralarken 1980 sonrasında ise çoğunlukla hüzün, kırgınlık ve yenilmişlik dolu hatıralardır. Yağmur adlı ana kahraman üzerinden romanda toplumdan uzaklaşma ve yalnız başına ölme hali işlenmiştir.

Hayatı arayışlarla, geleceğe dair umutlarla, yenilgilerle, ama sonuna kadar vazgeçmemeye çalışmakla geçen Yağmur adlı ana kahraman habersiz, zamansız ve beklenmedik bir şekilde ölmüştür. Burgazada'daki evinde günlerce yerde ölü olarak kalan Yağmur, yüzü gözü kan içinde, paramparça, bedeninin her yeri kurtlanmış bir şekilde bulunmuştur. Sorulması gereken soru şudur: Yağmur eceliyle mi ölmüştür yoksa bu bir cinayet midir? Cevabı ise -biraz çelişkili de olsa- Yağmur hem eceliyle ölmüştür hem de evet, bu bir cinayettir.

Eceliyle ölmüştür, çünkü bu ölüm basit bir kalp krizidir. Ancak diğer taraftan bu bir cinayettir, çünkü ne kadar da kalp krizi sonucu bir ölüm gerçekleşmiş olsa da Yağmur'u kalp krizine sürükleyen süreç, 1980 sonrası oluşan toplumdan kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu, 1980 sonrası değişen toplum, Yağmur'u ölüme sürüklemiş ve bu değişen toplumun yeni dünya düzenine uygun yaşaması karşısında ideallerinden, ütopyalarından ve düşlerinden vazgeçmeyen, vazgeçmeyip direnen Yağmur, yavaş yavaş, yıldan yıla yalnızlaşmış, herkesten uzaklaşmış, kalbi bunu daha fazla kaldıramadığında ise ölmüştür.

Geçmişin hayalleriyle, düşleriyle geleceğe bakan, bugünün dünyasında, toplumunda yaşayamayan Yağmur, romantik bir devrimci olarak inançlarından vazgeçmemiş, bu sebeple dünyanın yeni haline bir türlü alışamamıştır. Kendisi, 1980 öncesi umutlu düşlerle dolu, gelecek güzel günlere inanan politik bir insanken 1980 sonrası hapse girip çıktıktan sonra bir boşluk içine girmiştir. Sanki o coşkulu Yağmur gitmiş ve dalgın, durgun biri gelmiştir. Hayatında bir şeyler eksilmiştir. O hayat sanki rengini yitirmiştir. 1980 sonrası yaşanan toplumsal değişimle birlikte içte büyüyen büyük bir boşluk duygusu, Yağmur'u adeta topluma, zamana, kısacası her şeye yabancılaştırmıştır.

[138] Süheyla Acar, *Yağmurun Yedi Yüzü*, Can Yayınları, İstanbul, 2004.

Kendisi tıp doktoru olan Yağmur, 1980'den bir süre sonra askerliğe çağrılmış, askerliğini cezaevi hekimi olarak yaparken cezaevi yönetimi tarafından ondan bir hekim olarak gördüklerine göz yumması istenmiştir.

> "İşkence gören tutuklulara sağlam raporu vermeye zorlandıkça, acilen hastaneye sevk edilmesini istediğin hastaların göz göre göre cezaevinde alıkondukça, her şeye rağmen hastalarına yardım etmeye çalışırken çaresizliğe düştükçe kendinden de yaptığın işten de içinde yaşadığın toplumdan da nefret etmeye başlamıştın."[139]

Sadece tıp fakültesini seçip de ileride doktorluk mesleğini icra edecekken değil, şu hayatta ne yapmaya çalıştıysa hep toplumsal idealleri için, o çok sevdiği toplumu uğruna yapmaya çalışan Yağmur için 1980 sonrası -zorunlu askerlikten dahi olsa- yıkmak istediği düzenin bekçiliğini yapıyor olmak, yapılan işkencelere göz yummak kendisine ağır gelmektedir.

Doktorluk mesleğini bırakan Yağmur, babası Zafer Amcanın gittiği yoldan gitmeye, sinema filmi çekmeye karar vermiştir. Kendisi, halkı için kendi sinema salonunu 'beleş sinema' yapıp ücretsiz bir şekilde gecekondu halkına sinema filmleri izleten Zafer Amcanın çekemediği ancak hep çekmek istediği toplumcu filmler yapacak ve böylelikle toplumsal görevini yerine getirip kendi hayatına bir anlam katacaktır.

Doktorluğu bıraktıktan sonra babası Zafer Amcanın yolundan giden Yağmur, çektiği ilk sinema filmi parasal anlamda kâr sağlamadığından dolayı hayal kırıklığı yaşasa da pes etmemiş, içinde Nâzım Hikmet'in de bir karakter olarak var olduğu yeni bir film senaryosunu yapımcılara götürmüştür. Ancak yapımcılar, içinde Nâzım Hikmet gibi solcuların isimlerinin geçtiği bu senaryoya sıcak bakmamaktadır.

Yağmur, çekeceği sinema filmi için eski solculardan olan bir kanal yöneticisiyle görüştüğünde aldığı cevap, solcuların hikayelerini anlatan filmlerin para etmediği olmuştur. Artık bariz bir şekilde görülür ki toplumsal ideallerin unutulduğu ve yerini bencil değerlere bıraktığı 1980 sonrası Türkiye'sinde her şey kâr amacı güdülerek yapılmakta olduğundan dolayı ideallerinin peşinde koşmaya çalışan Yağmur'a yeni dünya düzeninde yer yoktur.

En sonunda arkadaşlarından eşinden ve oğlundan uzakta, yalnız ve kimsesiz bir şekilde kalp krizi geçirip ölen Yağmur'un çok sevdiği topluma yabancılaşması, tıpkı

[139] Süheyla Acar, *Yağmurun Yedi Yüzü*, s.148.

Güney adlı arkadaşıyla birlikte çekmek istediği ama bir türlü çekmeyi başaramadığı Nazım hikmet ile ilgili filme benzemektedir.

Yağmur ve Güney'in çekmeyi başaramadığı filmin öyküsü kısaca şöyledir:

Nâzım Hikmet, öldükten onca yıl sonra hiç ölmemiş gibi Burgazada'ya gelip Sait Faik ile görüşür. İstanbul özlemiyle dolu olan Nâzım, bir an önce şehre inmek, o çok sevdiği halkın içine karışmak istemektedir. Ancak görmediği süre içinde İstanbul şehri ve bu şehrin içinde yaşayan halk çok değişmiştir. Bu halk, artık ne Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki ne de Sait Faik'in hikayelerindeki halktır. Bu durumu bir türlü söyleyemeyen Sait Faik, Nâzım'ı İstanbul'a götürmek zorunda kalır ve Nâzım, gördükleri karşısında şaşkına döner.

Nâzım Hikmet ve Sait Faik'in de içinde olduğu bu film aslında 1980 sonrasının halkına tutulmuş bir aynadır. Yozlaşmış, çürümüş bu halka dayanamayan Nâzım, filmin sonunda bir an önce bu şehirden ayrılmak, denizlere açılıp uzaklaşmak istemektedir. Nâzım, tıpkı romanın ana kahramanı olan Yağmur gibi artık Türkiye'de yaşayan halihazırdaki halkın yabancısı olmuştur.

Bu romanda değinilmesi gereken son bir nokta ise roman kişilerinin aşklarının ve evliliklerinin 1980 sonrası oluşan toplumsal yaşam biçiminden dolayı yavaş yavaş tükenmeye yüz tutmasıdır. Çünkü roman kişilerinin aşkları ve evlilikleri 1980 öncesinin politik mücadeleleriyle birlikte yoğrulmuş, bu mücadelelerin sonunda gelecek olan yeni bir dünya umuduyla beslenmiştir. Yani aşk, evlilik ve umut birlikte var olmuş, birbirlerini tamamlamıştır. Umut tükenince aşk ve evlilik de gitgide çürümeye, yok olmaya başlamıştır. Ancak örneklere geçmeden önce şunun belirtilmesi gerekir ki burada yabancılaşmış olan şey kişilerin kendileri değil aşkın kendisinin yeni düzene yabancılaşması ve bu yabancılaşmayla birlikte tükenen aşkın sonucunda da evliliklerin bitmesidir.

Birinci örnek Sedef ile Yağmur'un ilişkileridir.

Sedef bir avukattır ve Yağmur'un eski eşidir. Kendisi, eşini terk etmiş ve halihazırda yalnız başına yaşamaktadır.

Küçükken izlediği bir dizide haksızlıklara karşı gelen karakterin mesleği olan avukatlıktan etkilendiği için hukuk fakültesini seçmeye karar veren Sedef, tarafsız, adil ve idealist bir avukat olmak istemekte ve düşlerini bu ideal süslemektedir. Bu sebeple İstanbul Üniversitesi'ni kazanan Sedef, çok geçmeden yeni idealler edinecektir.

Yağmur ile Sedef ilk kez Nâzım Hikmet'in şiirlerinin okunduğu bir söyleşide tanışmışlardır. Sedef, daha önce apolitik biriyken Nâzım Hikmet'in şiirleri onu etkilemiş ve arkadaşı Selim ve ileride eşi olacak Yağmur ile tanıştıktan sonra sosyalist düşünceye meyletmiştir. O apolitik Sedef gitmiş ve yerine Nâzım Hikmet'in destanlarını adeta içinde yaşayan biri gelmiştir.

Aşkı o zamana kadar keşfetmemiş olan Sedef'in sosyalizme olan bağlılığı artarken bir yandan da Yağmur'a tutulmuş, onunla birlikte aşkı da tanımıştır. Artık, aşkı da kavgayı da birlikte, yan yana yaşayacaklardır.

Kısa süre sonra evlenen Sedef ile Yağmur'un inançla yoğurarak verdikleri politik mücadele, onları birbirlerine daha çok bağlamakta ve bu politik mücadele adeta aşklarının ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Ancak çok geçmeden aşklarının arasına dehşet uyandıran bir karanlık çökmüştür: 12 Eylül darbesi... Bu darbeden sonra bir şeylerin hep eksik kaldığı Sedef ile Yağmur'un ilişkileri de gittikçe kopma noktasına gelmiştir.

İkinci örnek ise Lale ile Sinan'ın ilişkileridir. Bunların ilişkileri de Yağmur ile Sedef'in ilişkilerine benzemektedir.

Lale'nin gençlik yıllarında sol ideolojiye yönelişinin asıl nedeni küçüklüğünden beri "tek tip insan" yaratma arzusuyla ailesinden ve okuldan gördüğü baskıcı, otoriter eylem ve söylemlere bir isyandır. Bu isyancı tavırla sol ideolojiye yönelen Lale'nin özgürlük kavramına dair umuduyla Sinan'a olan aşkı birbirini tamamlayan ve besleyen şeylerdir.

> "Tuğgeneral Servet Paşa'nın kızı Lale'yle komünist işçi lideri Sinan'ın nikah masası, yalnızca bir büyük sevdayı temsil etmiyordu. O sevda, var gücümüzle değiştirmek istediğimiz düzenin yüzyıllardır yerleşmiş kurallardan, aşılmaz hiyerarşik yapılanmalardan, baskılardan oluşmuş temellerini zorlayan bir büyük isyandı aynı zamanda."[140]

1970'lerin sonlarında bir masal, düş ve isyan olarak başlayan Lale ve Sinan'ın birbirlerine duydukları aşkları ve evlilikleri mutlulukla doludur. Çünkü bu mutluluğun içinde gelecek güzel günlere dair umut tüm ihtişamıyla ayaktadır. 1980 sonrası gittikleri sürgünde ise -yurtdışına çıkmak zorunda kalmışlardır- bu umutlar gittikçe tükenmekte ve bu tükenişle birlikte birbirlerinden yavaş yavaş uzaklaşmaktalardır. Birbirlerinden uzaklaşma sürgün dönüşü daha fazla derinleşecek ve Lale'nin düzene uyum sağlayışıyla

[140] Süheyla Acar, *Yağmurun Yedi Yüzü*, s.187.

ayrılık kaçınılmaz olacaktır. Çünkü onların aşkları ve inandıkları ideoloji birbirini tamamlayan, besleyen şeylerdir. Biri tükendiğinde diğerinin de tükenmesi doğaldır.

Ayşegül Devecioğlu'nun *Ara Tonlar*[141] adlı romanı, kadın ana kahramanın ve onun sevgilisi olan Demir'in yabancılaşmasına odaklanır.

Romanda, 1980 sonrasının çağına, kadın ana kahramanına ve onun Demir'i tedirginlik içindeki bekleyişine geçmeden önce bir nevi ütopyalar çağı olan 1980 öncesi çağa bakmak gerekir. Bu çağ, Rusya'daki 1917 Ekim Devriminin, Şili'deki Salvador Allende iktidarının, Küba'daki Che Guevara'nın ve Çukurova'daki İnce Memed'in çağıdır. Ve tabi ki topraksız köylünün, fabrika işçisinin… Türkiye'de Mahir Çayan, Deniz Gezmiş ve Yılmaz Güney posterlerinin kenar mahallelerdeki işçi evlerinin duvarlarını süslediği, bu mahallelerde komünlerin, kooperatiflerin kurulduğu, sınıfsal taleplerin dile getirildiği destansı bir çağdır.

> "Destansı bir hava içindeydiler. Devrimin tan doğumu yaman bir şimşek gibi yoksul mahalleleri, köyleri aydınlatmıştı. Çevre şehirlerden, köylerden umut verici haberler geliyordu, köylerde ve mahallelerde komünler, kooperatifler kuruluyor, dünyanın her tarafında onlar gibi insanlar özgürlük, adalet için savaşıyor ve zafer kazanıyordu. Latin Amerika'da şehir gerillasının deneyimlerini anlatan saman kağıdından kopyalar liselerde, üniversitelerde, gecekondu mahallelerinde elden ele dolaşıyordu."[142]

1980 öncesindeki çağda, toplumun genel yapısı itibariyle bir yabancılaşma yoktur. Çünkü, İnce Memed'ler doğaya, topluma yabancılaşmamış destanların bir devamı olarak anlamı hazır bir dünya sunmuştur topluma. Toplumun yapacağı şey bellidir: Abdi Ağalarla mücadele edilecek, derebeylerin ve sermayedarların elinde bulunan toprak mülkiyeti ortadan kaldırılıp üretim araçları halkın, yani emekçilerin eline geçecek, böylelikle sınıfsız bir dünya yaratılacaktır. Ancak 1980 sonrasında, bu destan çağı yerini toplumsal ütopyaların ve inançların zihinlerde yıkıldığı bir çağa bırakmıştır. Artık anlam denilen şey sorgulanır hale gelmiştir.

Romanın ana kahramanı, -romanda ana kahraman olan kadının ismi verilmemiştir- ne 1980 sonrasının toplumuna ve zamanına ait hisseder kendini ne de artık ütopyalar çağı olan 1980 öncesine. Ana kahramanın 1980 öncesi arkadaşı ve sevgilisi olan Demir, onca yıl sırra kadem basmış, kimse ondan bazı söylentiler harici doğru

[141] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
[142] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.91.

düzgün haber dahi alamamıştır. Ana kahraman, öldü sanılan Demir'in bir gün çıkıp geleceğini tedirginlik içinde beklemektedir.

Roman, bir bekleyişin romanıdır. -Bu bekleyiş, umut dolu bir bekleyiş değil tedirgin edici bir bekleyiştir.- Demir adlı kişi, bazı söylentilere göre "Suriye'ye geçerken sınırda vurulduğu, sınır köylerinden birinin mezrasında uzun süre yaralı yattıktan sonra öldüğü, ölmediği hayatta olduğu falanca dağda, falanca mezrada görüldüğü, Kürt gerillalarına katıldığı"[143] söylenmiş ve "çok sonraları, hikayeye yaşlı bir kadın, esmer iri gözlü kimi kimsesi olmayan bir oğlancık da"[144] girmiştir. Kısacası Demir, 1980 sonrası kayıplara karışmış ve kadın kahraman yirmi yıl boyunca Demir'le ilgili doğru düzgün bir haber alamamış, çoğu insan tarafından onun öldüğü sanılmıştır. Bu arada yirmi yıl içerisinde kadın ana kahraman, diğer insanlar gibi yaşamaya çabalamış, daha doğrusu hayata bir ucundan tutunmaya çalışmış, ancak ne yaparsa yapsın hep bir şeyler eksik kalmıştır.

> "Hayat soruların, cevapların, anıların, acıların üstünden akıp gidiyordu; yayınevi, evde yaptığı düzeltmeler, redaksiyon çalışmaları, sektör dergileri için kaleme aldığı makaleler… Hayatına erkekler giriyordu, gecelik denen türde olmasa da geçici, daha baştan sürmeyeceği belli olan ilişkilerdi bunlar, Kerimle ilişkisi kalıcı olmuştu yalnızca. Sevişirken Demir'i falan hayal ediyor değildi. Hepsiyle mutlu olduğu günler geçirmiş, vücudunun canlandığını hissetmişti, aşka özgü tüm duyguları, âşık olduğunda insana çılgınlık gibi gelmeyen bütün o delilikler, -sonsuz özlem sonsuz korku sonsuz arzu- yaşamıştı. Ama hepsinde eksik olan bir şey vardı."[145]

Eksik olan şey Demir'dir. Demir, onun hayatının peşinden ayrılmayan bir nevi gölgesi gibidir. Her şeyde biraz o vardır. Günlük hayatının her anında, içtiği çayda, yürüdüğü sokakta, yaptığı alışverişte, izlediği filmde, okuduğu kitapta… Kadın, Demir'i beklemekten, onun bir gün çıkıp geleceğini ummaktan vazgeçmemiştir.

> "Demir'i beklemekten vazgeçtiği an, bütün korkunç kayıplar kesinlik kazanacak, kaybolan zamandan geriye kalan tek iz de onca insanın hayalleriyle ve umutlarıyla birlikte silinip gidecekti. Çevresindeki yıkıcı değişikliklerin dokunamayacağı o kozada yaşamayı yeğliyordu."[146]

Peki, kadının hayatının her köşesinde Demir varsa neden tedirgindir? Demir'in bir gün çıkıp gelmesi, onu neden tedirgin etmektedir? Çünkü, kadının zihninde Demir bir

[143] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.29.
[144] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.29.
[145] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.183.
[146] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.182.

nevi eskinin bir imgesidir. Eskinin, o inançlı çağın güzel anılarında kalması gereken, gerektiğinde gururla ve özlemle hatırlanacak olan ama zararsız bir imge…

Zihinlerde zararsız bir imge ve geçmiş güzel günlerin bir anısı olarak kalması gereken Demir, bir gün çıkıp gelir. Kadın için tedirgin edici bekleyiş sona ermiştir. Yirmi yıl önce bir anda çekip giden ve bir daha da ondan haber alınamayan Demir, artık kanlı canlı bir şekilde karşısındadır. Ancak bir sorun vardır. Ne Demir eski Demirdir ne de kendisi eskisi gibidir. Kendileri, inançlı çağın sonunda birçok bedel ödemiş, diyetlerini yerine getirmişlerdir. Ve "hayata, ölüme ve aşka dair duyguların, bedenlerini titreten coşku ve umudun doğup beslendiği"[147] zamanlar geride kalmış, geçmişin en anlamlı kavramları olan mücadele, örgütlülük, devrim gibi sözler, arkadaş sohbetlerindeki anılardan ibaret hale gelmiştir. Bundan dolayı kadın ne yaparsa yapsın terk edilmiş topraklara geri dönmek mümkün değildir. Yabancıdır o topraklara.

Geçmişe ve halihazırdaki zamana yabancılaşma hali sadece kadın kahramandaki bir duygu durumu değildir. Bu yabancılaşma, Demir'de de görülmektedir. Daha gerilla birliğinin ilk zamanlarında diğer arkadaşları mücadeleden ve zaferden bahsederken o, tuhaf bir duygu, bir nevi korku içerisine girmiştir. Bu korku, hapishaneye girmek ya da ölmek korkusu değildir. Dönüşü olmayan tuhaf bir korkudur.

> "Sanki kendisi hakkında bildiği ne varsa bir yıkıma uğramış da geride ne kaldığını o bile bilmiyormuş. Bir daha geri dönmeyeceği ve bunun nedeninin ölüm ya da hapis olmadığı o günlerde bilincine düşmüş, bu düşünceden deli gibi ürkmüş."[148]

Demir'in bu korkusu yaşanılan zamana, topluma, yeni değer yargılarına, her şeye yabancılaşmadır. Bu yüzden onca yıl sonra geri dönmenin herhangi bir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmektedir. Geri dönüşü, mücadele ettiği, inançlı olduğu ve geleceğe umutla baktığı zamanları geri getirmeyecektir. Çünkü bilir ki dünya artık derin, korkunç bir değişime uğramıştır ve anlamlı olan o eski dünya yok olmuştur. Dev inşaatların göğe yükseldiği, bunlar için ağaçların katledildiği, vahşi kapitalizmin her yeri kanserli bir hücre gibi sardığı, değer yargılarının yoğun bir şekilde değiştiği tuhaf bir dünya peyda olmuştur.

[147] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.75.
[148] Ayşegül Devecioğlu, *Ara Tonlar*, s.130.

2.4.3. Toplumdan Uzaklaşmak ve Ötesi: İntihar

Ayşegül Devecioğlu'nun *Kuş Diline Öykünen*[149] adlı kitabı 1980 sonrası değişen dünyanın ve toplumun bir portresini sunarken aynı zamanda Gülay ve Yavuz adlı ana kahramanlar üzerinden yabancılaşma temasını işler.

Romandaki Gülay ve Yavuz adlı ana kahramanların yabancılaşma hallerine geçmeden önce sonu hep güzel biten masal türüyle ilgili birkaç kelam etmekte fayda vardır. Çünkü Gülay adlı ana kahramanın 1980 öncesindeki politik mücadeleye bakış açısı masalsı bir yapıdadır.

Masalların şöyle bir kurgusal yapısı vardır: Ana kahraman, uzun, yorucu ve zorlu bir yola çıkar. Bu yolda türlü badireler atlatır. Kötü kişilerle -veya canavarlarla- mücadele eder. Ancak nihayetinde amacına ulaşır ve o ulaştığı amaçla toplumun karşısına çıkar. İşte, masalların bu kurgusal yapısı ile 1980 öncesindeki politik insanların, gittikleri yolda inandıkları diyalektik yapı benzerdir. Görece yenilgiler olsa da diyalektik olarak insanlık tarihinin hep ileri doğru aktığını düşünen devrimciler, sonu bir nevi mutluluklar, güzellikler ülkesi olan bir yola girmiştir. Bu yolda işkencelerle, ölümlerle karşılaşacaklar, ancak sonuçta verdikleri mücadelelerin meyvesini alacaklar ve çarpık düzeni değiştirip ezilen emekçi halklara vadedilmiş eşit, özgür, insanca bir gelecek, hakça bir dünya sunacaklardır.

Romanın iki ana kahramanından biri olan Gülay da diğer devrimciler gibi sonu güzel bitecek olan masalsı bir devrim sürecine inanmaktadır. 1980 öncesi bir telefon santralinde memur olarak çalışan Gülay "Üniversiteliler gibi sosyalizmi anlatan kitapların okunup, hararetli tartışmaların yapıldığı toplantılara, eğitim çalışmalarına"[150] pek katılmamış olmasına karşın devrimi ve devrimci mücadeleyi tüm kalbiyle benimsemektedir. Gülay'ın çevresinde gördüğü, tanıştığı kişiler, yani devrimciler toplumdaki diğer insanlara benzememekte, tıpkı anneannesinin masallarındaki Pir Sultan Abdal'ları, Şeyh Bedrettin'leri anımsatmaktadırlar.

Gülay, kendisine verilen romanları adeta büyülü, kutsal bir şeymiş gibi okumakta ve o romanlarda "kendileri gibi mücadele eden insanların öykülerini, küçükken anneannesinin çengelli iğneyle fanilasına iliştirdiği nazarlıklardaki siyah efsunlu harfler

[149] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
[150] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.37.

gibi merakla çözmeye"[151] çalışmaktadır. Kendileri gibi yoksul insanlar olan okuduğu romanların kahramanları da tıpkı masallardaki gibi sonunda halk düşmanlarını yenmekte ve topluma o mutlu geleceği getirmektedir. Halihazırda, Türkiye'de yaşanılan devrim sürecinin varacağı nokta da romanlardaki gibi yaşanacaktır. Daha doğrusu yaşanması gerekmektedir. Sonuçta tarihsel süreç, görece yenilgiler ve geri çekilmeler yaşansa da hep ileri doğru akan bir nehir olduğundan dolayı bu düzen elbet bir gün yıkılacak ve anneannesinin anlattığı o masallardaki gibi bir dünya mutlaka kurulacaktır.

1980 öncesinin masal kahramanı olan politik insanın inandığı bir ütopyası vardır. Uğruna ölümü bile göze alabileceği… İnandığı ütopya ile birlikte hayatın anlamı da kendiliğinden var olmuştur. O ütopya, politik insanın -dolayısıyla Gülay'ın- hayatının anlamıdır. Ancak bu ütopya, 12 Eylül Darbesiyle birlikte bir nevi distopyaya dönüşecektir.

12 Eylül darbesinin karanlığı politik insanın üzerine çöktüğünde masal da bitmiştir. Ancak bu masal, büyüklerin anlattığı masallara benzememiş, aksine iyiler cezalandırılırken kötüler ödüllendirilmiştir. İyilerin gördüğü cezalar gözaltı, tutuklama, insanlık dışı işkenceler ve idamlardır.

Gülay, darbe sonrası hapiste türlü işkenceler, tecavüzler yaşamıştır. Tecavüz için aralarında yazı tura atan polisler, Gülay'a yaptıkları tecavüzden önce hiç cinsel ilişki yaşamadığını gördükleri zaman, erkek egemen bir küstahlıkla "yavrum niye söylemedin, nikah da kıyardım ben sana!"[152] demişlerdir.

Bir kadının tenine dokunmak, o kadının benliğine dokunmak demektir ve o kadının tenine onun isteği dışında dokunmaksa benliğini yok etmek anlamına gelmektedir. Erkek egemen zihniyetin bu en kötü, insanlık dışı hali olan tecavüz, politik insanın kimliksizleştirilmesi, benliğini yitirmesi ve politik ütopyalardan, toplumsal inançlardan vazgeçmesi içindir.

Gülay hapishaneden çıktığında suskunlaşmış, kimseyle konuşmaz olmuştur. Geçmişin güleç yüzlü Gülay'ı yoktur artık. Yalnızlaşmış ve yabancılaşmıştır. Onu en çok şaşırtan şey, toplumun 1980 sonrası adeta başka bir toplum haline gelmesidir.

[151] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.40.
[152] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.58.

> "Sanki gizemli bir güç, varlıklarından sevgi, kardeşlik, güzellik adına ne varsa çekip almış, onları vahşi hayvanlar gibi yeniden sokaklara, evlere, yollara, okullara, işyerlerine salıvermişti. Bu yağmalanmış benliklerde, insan sıfatına yakışır pek az şey kalmıştı..."[153]

1980 öncesi meydanlarda, siyasi mitinglerde birlikte slogan attıkları, bildiriler dağıttıktan sonra gecekondularda gelecek güzel günleri hayal ettikleri bu toplum mudur? Sanki o toplum gitmiş ve Gülay hapisteyken yerine başka bir toplum gelmiştir. Sanki Gülay hapisten çıktığında, "açık ve temiz havaya değil, dönüşü olmayan apayrı, yabancı bir dünyaya"[154] adım atmıştır.

Romanda, topluma yabancılaşma temasına verilebilecek en bariz örnek Gülay'ın çalıştığı iş yerinin bahçesinde öten kuş metaforudur. Yalnızlaşan ve topluma yabancılaşan Gülay, yeni çalıştığı iş yerinin bahçesinde bir kuşun ötüşünü duymakta, o ötüşün ne anlama geldiğini bilmektedir. Bu kuş, ona "Üsküdar'a gidelim" diyerek ötmektedir. Bir ses, bir ötüş, nereden, kimden, hangi şeyden gelirse gelsin bir ses… Onu hayata bağlayacak, bu yeni dünyanın anlamsızlığı karşısında onun anlayabildiği bir ses… Ve hatta o şeyin ne dediği bile önemli değildir. Duyuyor, kalbinde bunu hissediyor ya bu yeterlidir. Ancak kendinden başka kimse anlamamaktadır bu sesi; biri hariç… Kardeşinin çocuğu olan Devrim, bu kuşun "Üsküdar'a gidelim" dediğini duymaktadır. Devrim adlı çocuğun bu sesi anlamasını metaforik anlamda düşünmek gerekmektedir. Çünkü "devrim" sözcüğü, herhangi bir addan ziyade, içinde yabancılaşma barındırmayan, anneannesinin anlattığı ve ardından kendisinin de inandığı masalsı bir dünyanın sembolüdür.

Romanda yabancılaşma temasına verilebilecek bir başka örnek ise Gülay ve Yavuz'un ilişkisidir. Gülay bir gün Yavuz adında biriyle tanışmış, bir süre sonra da onunla sevgili olmuştur. Gülay ile Yavuz'un birbirlerine yaklaşmalarının, sevgili olmalarının altında yatan temel sebep ikisinin de yalnız olması, topluma yabancılaşmasıdır. Kapkara boşlukta tutunacak bir ele, onları hayata bağlayacak bir insana ihtiyaç duyan Gülay ile Yavuz, bu ilişkiyle belki hayatları bir anlam kazanacak ve onlar da diğer insanlar gibi yaşayabilecektir. Adeta birbirlerinin sığınakları olmuşlardır. Çünkü her ikisi de o eski masalsı dünyanın insanları olmaya çabalamıştır.

Gülay ile Yavuz'un ilişkisi, Yavuz'un ardından gelen yakalanma, gözaltına alınma, işkence ve ölüm korkusu olmasa belki devam edecektir ancak ne yazık ki bu

[153] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.130.
[154] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.45.

ilişkinin yürümeyeceğinin ikisi de farkındadır. Ölüm, Yavuz'un her an peşindedir ve artık kendisi kararını vermiştir. O, tıpkı 1980 öncesinin masal kahramanları gibi davranacak ve onlar gibi efsaneleşecektir.

> "Ne çok insan, ne kıymetli insanlar, özgürlük, eşitlik, kardeşlik uğruna ölüme gitmişti. Demek ki, insan, en değerli şeyini, hayatını, insanca yaşamak, insanca bir yaşam yaratmak için feda edebiliyordu. Yüzyıllar boyunca aynı şey olmuştu. Hayatta kalma içgüdüsüne, o hayvani itkiye karşı koyarak olmuştu hem de... İnançtan, özgürlük tutkusundan, onurdan arınmış, insan hayatının bir önemi var mıydı? Boş bir kabuktan öte neydi? İnsanlığın yüzyıllardır peşinde koştuğu özgürlük ve eşitlik hayali, insana yakışır bir dünya yaratma isteği, uğruna ölümü göze alacak kadar değerli değil miydi?"[155]

Ölüm, Yavuz'u yakalamadan kendisi ölüme gitmiş, yani bir nevi intihar etmiştir. Hem bu ölüm, anlamı olan bir ölümdür. Slogan atarak onu arayan polislerin karşısına çıkmış, kurşunlanarak ölmüştür. Anlamını yitirmiş bu yeni dünyada tıpkı ölümlerinden sonra efsaneleşen ve adeta mitolojik kahramanlara dönüşen geçmişin politik gençlik önderleri gibi o da efsaneleşmek istemiş ve anlamlı olan bu ölümü tercih etmiştir.

Şöhret Baltaş'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi*[156] adlı romanda yabancılaşan insanın intiharı işlenmiştir.

Romandaki kahramanların yalnızlık ve yenilmişlik hallerine, yabancılaşmalarına geçmeden önce bu kahramanların çocuklarının ve torunlarının isimlerine bakmak, romana giriş mahiyetinde değerlendirilebilir.

Romandaki beş kadın kahraman geçmişte öylesine politik insanlardır ki bu beş kadının çocuk ve torunlarının isimlerinden dahi anlaşılabilmektedir: Cemile'nin kızı Eylem, torunu Devrim, Canan'ın oğlu Özgür ve Nihan'ın oğlu ise Umutcan'dır. Bu isimler -yani Eylem, Devrim, Özgür, Umutcan- yarının ütopik toplumunun özlemlerini, umutlarını ve inançlarını çağrıştıran isimlerdir. Yarına duyulan politik inançla koyulmuştur bu isimler. Ancak 1980 sonrası her şey değişmiş, bu isimlerin çağrıştırdığı kavramlar çöpe atılmıştır. Artık uğruna mücadele ettikleri 'devrim, özgürlük' gibi hayaller önemsenmemektedir.

[155] Ayşegül Devecioğlu, *Kuş Diline Öykünen*, s.202-203.
[156] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.

Romanda, beş kadın kahramanın 1980 öncesi ve sonrası hayatları, bu süreç içerisindeki yalnızlıkları, yenilgileri ve yabancılaşma halleri, üzerinde en fazla durulan konulardır.

Roman kahramanları olan Cemile'nin, Özlem'in, Canan'ın, Nihan'ın, Aycan'ın ve daha nicelerinin 1980 öncesi yaşamı anlamla yüklüdür. Hayat yabancılaşmamıştır.

> "Hayat, hâlâ parçalanmamış bir resimdi o zamanlarda. İnsanın gölgesinin her yere vurduğu bir resim… Çıngıraklı askıda taşınıp getirilen yoğurtta, yorgun bir beygire yüklenmiş güğümlerin içindeki sütte, komşu teyzenin bahçesinde eşelenen tavukların altından alınan yumurtada insanın eli, göz nuru, alın teri vardı hâlâ. Tabağımızda kalan son lokmanın ardımızdan ağlayacağı söylendiğinde inanırdık, çünkü o son lokma, kocaman bir marketin uzun raflarından indirilip alınan yabancı bir paketten değil, ıspanağı, semizotunu, rokayı çuvallara doldurup yüklediği cılız eşeğiyle bütün gün sokaklarda dolanan yaşlı bahçıvandan, tavuklarına yem verirken sevgiyle söylenen Arap Hatice'den gelirdi, bilirdik. Düğünü de yası da paylaştığımız yığınla insan vardı hayatımızda. Patlıcan kızartmasının her yeri tutan kokusundan utanan annemizin elimize tutuşturduğu tabakları komşu teyzeye verirken paylaşmanın, beraber olmanın hazzını öğrenirdik."[157]

Parçalanmamış o anlam dolu hayat yitirildiğinde ise her şey yabancılaşmaya başlamış, bir boşluk duygusu gitgide büyümüştür.

Cemile, Özlem, Canan, Nihan ve Aycan geçmişte üniversiteyi birlikte okumuş beş kadın kahramandır. Halihazırda ise her biri başka yollara, başka şehirlere, başka hayatlara savrulmuştur

Yabancılaşmayla ilgili romanda değinilmesi gereken ilk örnek Cemile'dir. Onun, torunu Devrim'e anlattığı masal, roman kahramanlarının hayatlarını özetler niteliktedir.

> "Bir varmış bir yokmuş, ülkenin birinde beş arkadaş varmış… Hep bir arada yaşarlar, birlikte ağlayıp birlikte gülerlermiş… Sanırlarmış ki dünya, istedikleri gibi şekil verecekleri bir oyun hamuru… O kadar güçlü, o kadar yenilmez hissederlermiş ki kendilerini… İyilik, güzellik aydınlık… Hep böyle şeylermiş bekledikleri hayattan, hem kendileri için hem de bütün insanlar için… Sonra, günlerden bir gün soğuk bir rüzgâr esmiş… Soğuk, acımasız, pencerelerin aralıklarından, kapıların altından evlere dolan, herkesi donduran hain bir rüzgâr… Kızlar dağılmış… Dört bir yana… Artık onlar bir oyun hamuru imişler, hain rüzgârın önüne katıp dilediğince şekil verdiği… Sonra…"[158]

[157] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.180-181.
[158] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.95.

Bilindiği üzere masalların sonu güzel bitmektedir; iyi olanlar ödüllendirilmekte, kötü olanlar cezalandırılmaktadır. Roman kahramanları da sonu güzel bitecek masalsı bir ütopya hayaliyle yaşamış, bu ütopya için mücadele etmiştir. Peki sonrası?.. Sonrası tam bir yenilmişliktir. Masal kötü bitmiş, iyiler cezalandırılmıştır.

Anlattığı masalın kahramanlarından biri olan Cemile halihazırda denizden uzak bir bozkır şehrinde yaşamaktadır. Eşinden ayrılmıştır. Kızı Eylem ise hapistedir. Torunu Devrim'le yaşayan Cemile kendini yapayalnız hissetmektedir. Artık kendi hayatını anlamsız görmekte ve ne geleceğe ne de insanlara inanmaktadır.

Yabancılaşmaya ikinci örnek Özlem'dir. Kendisi bir akademisyendir. Halihazırda, oturduğu şu barda eğlence malzemesi haline gelen "Çav Bella" şarkısını dinlerken kendi geçmişini düşünmektedir.

> "O durmadan gözümün önüne gelen geçmiş zamanın içinde koşturup duran kot pantolonlu, yüzleri sigara dumanından sararmış, cılız kızlar… Sabahlara kadar hiç uyumadan, ertesi gün dağıtılacak bildiriyi tartışıp kaleme alan o ince uzun delikanlılar… Teksir makinesinin dinmeyen tıkırtısı… Ertesi sabah, dermansız bacakların sızısını da yüklenip şehrin dört bir yanına; mahallere, meydanlara, gecekondulara dağıtılan tozlu postallar… Ceplerindeki son parayla mahalledeki çocuklara süt alan cömert eller… Büyük marketin kamyonunu çevirip bir sokak arasında, içindekilere halk adına el koyan, kumanyaları dağıtıp gecekonduları bayram yerine çeviren çocuksu yüzler… O dünya, zaman ötesinde bir yerde hâlâ duruyor mu? Bir gün yeniden ulaşacak mı bu kirli gri renkli sokaklara o uzak zamanların rüzgârı? Ya biz, o zamana kadar biz ne yapacağız? Ne yapacağız? Bu boşluk duygusuyla nasıl başa çıkacağız?"[159]

O anlamlı zamanlar geçip gitmiş, her güzel şey bir bir kaybolmuştur. Üstüne üstlük yaşadığı evde eşi Erdem'le kendisi iki yalnız insan haline dönüşmüştür.

Özlem'in eşi Erdem'e de burada değinmek gerekmektedir. Kendisi 1980 sonrasına bir süre direnmeye çalışmış, eski arkadaşları kârlı işler bulup köşeyi dönerken kendisi idealindeki mesleği yapmaya çabalamıştır. Ancak bu düzende hayatta kalmanın, ailesine bakmanın zorundalığı bir gün onu da teslim almış, sevmediği bir işte sırf para kazanmak için çalışmıştır. Teslimiyet olan bu durumun suçlusunu eşi Özlem'de bulmuştur.

> "Teslimiyetine bir suçlu aradı ve buldu; karısına duyduğu aşk, o ruhun enkazıyla beraber çok derinlere gömüldü. Giderek aralarındaki dostluk da yitip gitti. Erdem hasmına

[159] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.65-66.

bakar gibi bakıyor bazen karısına. Onu bu nefret ettiği hayata mahkûm eden, bu hayata sebep olan bir düşmana bakar gibi…"[160]

Eşinin onu düşman olarak görmesi Özlem'i çok daha derinden etkilemiştir. İçinde bir boşluk duygusu her geçen gün daha da derinleşmekte, hayat anlamsız hale gelmektedir.

Yabancılaşma haline üçüncü örnek Canan'dır. Kendisi, hayatı boyunca birçok badireler atlatmış, geçmişte ölümün gelip onu bulmasını isteyecek kadar işkence görmüştür. Halihazırda ise oğlu Ozan ağır yaralı bir şekilde hastanede yatmaktadır. Hayata karşı yenilmişlik duygusu hakimdir.

Yabancılaşma hali için değinilmesi gereken dördüncü örnek Nihan ve eşi Uğur'dur. Nihan'ın eşi Uğur hayatın değişimi karşısında yenilmiştir. Oğlu Umutcan'a söylediği şu sözler Uğur'un yenilmişliğini özetler niteliktedir:

"Oğlum biz yenildik, yıkıldı bizim duvarlarımız, Boğaz'dan her geçişinde hasretle baktığımız kızıl gemiler dünyanın pisliğini taşıyor şimdi o topraklara. Kadınlar etini satıyor, ciğeri beş para etmez heriflerin koynuna giriyor su gibi ezberlediğimiz şiirlerdeki kızıl bacılar. Üzerimizden geçtiler bizim… Sivri topuklarıyla çiğnediler onurumuzu. Ben artık kime güvenirim, yönümü nasıl bulurum?"[161]

Evin huzuru kalmamıştır. Nihan'la Uğur her gün tartışmakta, kavga etmektedir. Son tartışmanın ardından Uğur evden çekip gitmiş ve birkaç gün sonra Uğur'un ölüm haberi gelmiştir. Kendisini deniz kenarındaki kayalardan atmış, intihar etmiştir. Uğur'un içinde olduğu boşluk duygusu onu intihara sürüklemiş ve Nihan da gün geçtikçe yalnızlık içinde bocalayarak ölümü ister hale gelmiştir. Hayata karşı yorgun ve bitkindir.

İşte, roman kahramanlarından biri olan Aycan, her biri bir yere savrulmuş olan dostlarına tam on iki yıl öncesinden bir mektup bırakmıştır. Aycan'ın ölümü hakkında dostları dahil herkesin tek bildiği şey, bu ölümün bir trafik kazasının sonucu gerçekleşmiş olmasıdır. Olayın iç yüzü ise mektup okunduktan sonra anlaşılacaktır.

Trafik kazası geçirerek öldüğü sanılan Aycan'ın, aslında bilerek ve isteyerek bu kazayı yaptığını, daha doğrusu bunun bir kaza değil bir intihar olduğunu diğer dört

[160] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.35.
[161] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.71.

arkadaş bu mektupta öğrenmiştir. Mektuptaki şu cümleler Aycan'daki yabancılaşma halini çok güzel özetlemektedir:

> "Yaşamış olduğuna dair bir iz bırakmak, bir gün anlamsız, amaçsız bir boşluğa doğru sersemce yuvarlanıvermeye karşı direnmek, bu dünyadan biz de gelip geçtik diyebilmek ne zormuş…"[162]

Tutunacak hiçbir dalı olmayan Aycan'ın trajik sonudur intihar. Aycan'ın intiharı, aslında geride kalan dört arkadaşa bir mesajdır. Bu mesajın ne olduğunu ve ne gibi trajik sonuçlara yol açtığını anlayan diğer dört arkadaş, bu mektuptan sonra savruldukları yerlerden tekrar bir araya gelme ve bir daha asla ayrılmama kararı almıştır.

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp Kuşak üst başlığı altında toplanan dört ciltlik roman serisinin ilki olan *Alelâdelik Çağı*[163] adlı romanı, Asya adlı kişinin oynadığı tiyatro oyununda kendini öldürüşü ve Liman adlı ana kahramanın Asya'yı tanıdıktan sonraki yaşamı üzerinden anlamsız hayata tutunamamayı ele alır.

1980 sonrasında alelade bir yaşam biçimine sahip olan, sınıf atlamak için her yolu mübah gören Liman adlı ana kahraman, Asya'yı tanıdıktan sonra, ona duyduğu aşkla birlikte hayatına yüce bir değer girdiğinden dolayı halihazırda yaşadığı alelade çağdan, yani 1980 sonrasından nefret eder.

Asya ile tanıştıktan sonra yaşadığı alelade, çiğ yaşamı sorgulamaya başlayan Liman, bir ikilem içindedir. Bir yanda Asya'yı tanımadan önceki mülkiyet ve para odaklı yaşam biçimi, diğer tarafta ise şu yaşa kadarki yaşam biçiminden ilk defa tiksinti duyup o yaşam biçiminin kendisinde oluşturduğu değer yargılarının beyhudeliğinin farkındalığı vardır. Bu ikilemin nihayetinde ise kendi yaşamındaki mülkiyet ve para merkezli kazanımları saçmalık olarak görür.

Yalnız bir hayat yaşayan ve kimseyle anlaşamayan Asya adlı kişi, oyunculuk, oyun yazarlığı, dramaturgluk ve yönetmenlik yapmaktadır. Kendi yazdığı, yönettiği ve oyunculuğunu da kendisinin yaptığı tiyatro oyunun adı 'İlahlar Yanlış'tır. Dante'den, Goethe'den, Dostoyevski'den ve İncil'den pasajlar içeren ve hayatın anlamını sorgulayan bu oyun, 1980 sonrası değer yargıları yozlaşmış yaşam biçimine büyük bir eleştiri niteliği taşımaktadır. 1980 sonrası değişmiş olan toplumun hayatındaki yeni ilahlar, yoz, alelade ve yanlıştır.

---

[162] Şöhret Baltaş, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s.179.

[163] Hikmet Temel Akarsu, *Alelâdelik Çağı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000.

Yanlış İlahlar oyununda yoz, alelade ilahların hüküm sürdüğü bu anlamsız dünyada yaşamanın anlamının olmadığını belirten Asya, elinde tuttuğu ve içinde gerçek mermilerin olduğu tabancayı şakağına dayar. Asya'nın ölüp ölmediğine ve Liman'ın bu durumdan dolayı ne halde olduğuna dair farklı senaryoların olduğu romanda önemli olan tek şey 1980 sonrası yaşanan alelade çağda onlara yer olmayışıdır.

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp kuşak üst başlığı altında topladığı dört ciltlik roman serisinin ikincisi olan *Çaresiz Zamanlar*[164] adlı romanı, romanın ana kahramanı olan Bulut'u ve onun sevdiği üç kadını anlatmaktadır. Bu roman, Bulut adlı ana kahramanın ve bu ana kahramanın hayatına değişik dönemlerinde giren İpatya, Julia ve Ulya adlı kişilerin yaşamındaki yenilgilere, tükenişlere, savruluşlara, yalnızlaşmalara ve yabancılaşmalara odaklanmaktadır.

Bulut'un İpatya ile olan öyküsü 1980 öncesine, politik zamanlara dayanır. Halihazırdaki zaman ise 1980 sonrasıdır.

İpatya'ya gönderdiği mektupta toplumun genel ahvalini anlatan Bulut, 1980 sonrası, toplumun her şeyden ürker hale geldiğini, bu toplumda karamsar yüzlü insanların her yeri kuşattığını, otoriter yapının hüküm sürdüğü ülkede toplumun çoğunluğu darbecilerden yana olduğundan dolayı o darbecileri alkışlar hale geldiğini söylemekte ve yaratılan bu toplumu artık tanıyamamaktan kaynaklı soluk dahi alamamaktadır. Fransa'ya göç eden İpatya ise Bulut'a yazdığı mektupta Paris'teki hayatının güzel geçtiğinden ve orada bir sevgili dahi edindiğinden bahsetmektedir. Bulut, bu mektubu şaşkınlık içinde okumuştur. Çünkü 1980 öncesi ikisi de birbirlerini seven iki gençtir ve politik mücadelenin içindedir.

Paris'e gitmeye karar veren Bulut, Paris'te İpatya'yla buluşur. İpatya'nın giydiği kıyafetleri, taktığı aksesuarları, takındığı tavırları, kısacası her şeyi değişmiştir. Onca sıkıntıya katlanıp İpatya'yı görmek için kaçak yollarla Paris'e gelen Bulut, değişmiş olduğunu gördüğü İpatya karşısında çaresizlik, yalnızlık ve karamsarlık hisseder. İpatya'yla birkaç kez daha görüştükten sonra bir daha görüşmemeye karar veren Bulut, bu kararından bir süre sonra posta kutusuna atılmış bir not görür. Bu not şöyledir:

> "Kapıcıya bugün inanmayı tercih ediyorum. Ama eğer oradaysan notumu okuyacaksın nasıl olsa. Şu kadarını söylemek isterim ki geldiğinde dağılmış olduğumu fark ettim. Ama toparlanmam sana rağmen bile mümkün değil ki. Korkarım bu yeni dünyaya

[164] Hikmet Temel Akarsu, *Çaresiz Zamanlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

alışmamız gerekiyor… Ama nedense bir gün daha iyi koşullarda karşılaşacağımıza dair bir inanç var içimde… Hoşçakal…

Seni çok seven İpatya"[165]

Bulut'u hala çok seven İpatya'nın yazdığı bu not, geçmişte bir şeye inançla bağlı olan bir insanın ne kadar da inancını korumaya çalışsa da 1980 sonrası, o hayalini kurduğu dünyaya kavuşmayı yitirdiğinde, yaşamında olan her şeyi yitirdiği gibi yaşadığı ilişkisini de yitirdiğini, o ilişkinin büyüsünün bozulduğunu gösteren bir nottur.

Fransa'da daha fazla kalamayan Bulut, kaçak işçi olarak İngiltere'ye gitmeye karar verir. Ve orada Julia öyküsü başlar.

Bulut, Polonyalı bir rejim muhalifi olan ve halihazırda aç, sefil bir şekilde Londra'da bulunan Julia ile tanışır. Bu aç, sefil kadını yedirip içirdikten sonra Julia'yı eve götürüp yatıran Bulut, bu kadının Londra'da onca insan arasında neden onun peşine takıldığını ve neden evine kadar geldiğini düşünür.

Londra'da kaçak işçi olarak çalışmakta olan Bulut, yalnız ve kimsesizdir. Evine getirdiği bu yabancı kadın her kim olursa olsun o evde nefes alıp veren bir insanın varlığını duyumsamak ona mutluluk vermektedir ve onun için bir nevi dayanaktır. İşte, benzer bir durum Julia için de geçerlidir. Kendisi bu bilmediği, tanımadığı, yabancısı olduğu ülkede -tıpkı 1980 sonrası var olan zamana yabancılaşmış olan Bulut'un Julia'ya sığınışı gibi- Bulut'a sığınmış, onu bir dayanak olarak görmüştür. Ancak ne yazık ki umut bağlanan bu dayanak her ikisi için de çok geçmeden hayal kırıklığına uğrayıp yıkılacaktır.

Bulut, Julia ile ilişkisinden sonra İngiltere'den ayrılıp Türkiye'ye dönmüştür. Bu romanla ilgili son bakılacak öykü Ulya'nın öyküsüdür.

Ağabeyi politik nedenlerle hapse girmiş olan Ulya, ağabeyine tutku derecesinde bağlı biridir. Onu kendi içinde mitoslaştıran Ulya, adeta tapınacak bir nesne haline getirmiştir.

Ulya'nın o çok sevdiği ağabeyi bir gün hapisten kaçmayı başarmış, ancak çok geçmeden güvenlik güçlerince vurulup öldürülmüştür. Ağabeyinin hapisten kaçışından dolayı gözaltına alınmış, işkence görüp tecavüz edilmiş ve olmadık suçlamalarla tutuklanmış olan Ulya, ağabeyinin ölüm haberini de aldıktan sonra yıkılmış, sararıp solmuştur. Bu sararıp solmanın bir nedeni de İşkence altındayken ağabeyinin nerede

[165] Hikmet Temel Akarsu, *Çaresiz Zamanlar*, s.41.

olduğunu öğrenmek isteyen işkencecilere rastgele bir adres veren Ulya'nın ne yazık ki ağabeyinin o verdiği adreste olmasından dolayı öldürülmesidir. Ağabeyinin bu ölümünden kendisini yok yere suçlamaktadır. Ancak bu sararıp solmanın daha büyük bir nedeni ise mitoslaştırdığı şeyin ölüşüdür. Bu durum, bir metafor olarak bir şeye inançla bağlı olan insanın mitoslaştırdığı şeyin yok oluşuyla açıklanabilir.

Hapisten çıktıktan sonra yüzü gözü çökmüş, sararıp solmuş olan Ulya, bir gün o çok sevdiği insanlarla -Bulut, Engin ve Aysen'le- buluşur. Dilden dökülen sözcüklerden ziyade gözlerin ve kalplerin konuştuğu o gün Ulya için mutluluğun adeta cisimleşmiş halidir. O günden sonra günün çoğu saatlerini o çok sevdiği Bulut, Engin ve Aysen'le geçiren Ulya, gittikçe iyileşme belirtileri göstermektedir. Hatta Bulut ile Ulya'nın arasında bir yakınlaşma bile başlamaktadır. Ancak bu yakınlaşmada tensel dokunuşlara ve cinselliğe yer yoktur. Çünkü masumiyetin simgesi olan Ulya hapishanede kaldığı sürece tecavüzlere maruz kalmış ve bu da onda kalıcı bir travmatik etki yaratmıştır.

Bulut ile olan ilişkisi ve Engin ile Aysen'in dostlukları ne kadar Ulya'ya iyi gelse de onun yaşamında bir şeyler eksilmiş, yitirilmiştir. O eksilen, yitirilen şeyler hayatın anlamı ve masumiyetin kendisidir.

1980 sonrası yaşam, masumiyetini yitirmiş ve kirlenmiştir. Ulya ise kirlenmiş olan bugüne değil, masumiyet günlerine, yani düne aittir. Bu sebeple bir bebek kadar masum ve bir kuş kadar kirlenmemiş olan Ulya, 1980'lerden sonra bu kirlenmiş dünyada daha fazla yaşamayı başaramamış, tüm masumiyetiyle sevgilisi Bulut'u öptükten sonra intihar etmiştir.

Hikmet Temel Akarsu'nun Kayıp Kuşak üst başlığı altında topladığı dört ciltlik roman serisinin dördüncüsü ve serinin son kitabı olan *Sevgili Superi*[166] adlı romanı sevgisizlik, yalnızlık, yabancılaşma ve anlam arayışı gibi temaları odağına alan bir romandır. Romanda bu temalar Seyhan, Melih ve Superi adlı kişiler üzerinden işlenir.

Yabancılaşmış kişilere geçmeden önce neden bu kişilerin 1980 sonrası zamana ve topluma yabancılaştıkları, romandaki tipik örneklerden birine bakarak bariz bir şekilde anlaşılabilir.

1980 sonrası yaratılmış olan toplum çıkarcı, bencil ve sevgi yoksunudur. Bir başkasına merhamet, yardımlaşma gibi temel insani özelliklerden yoksun olan bu

[166] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

toplumda yaşamak, değer yargıları farklı olan insanlar için adeta bir azap haline gelmiştir. Romanda, yüzü gözü kan içinde ve baygın bir halde olan kişiyi taksicinin parasız olarak herhangi bir hastaneye götürmek istememesi ve bir çöp yığını gibi parkın bir köşesine atmayı düşünmesi örneği bu gayri insani olan toplumu yansıtan en tipik örneklerden biri olup neden bir kısım insanların halihazırdaki zamana ve topluma yabancılaştığının göstergeleri arasındadır.

1980 sonrası toplumsal yaşam alabildiğine değişmiştir.

> "Bundan sekiz-on yıl öncesinde, biz ilk gençlik yıllarımızı yaşarken, her şey ne kadar farklıydı. Büyük bir toplumsal hareket, kötü de olsa bir demokrasi ve onun sorunlarıyla ilgili bir topluluk vardı. Beş yıl hapis yatıp da kendimi dışarda bulduğumda, sudan çıkmış balığa döndüm. Çünkü dünyanın hiçbir yanında olamayacak kadar uzaklaşmış, çirkin bir toplum oluşmuştu bu sürede. Bu öyle bir toplumdu ki, bizim yıllarımızı verip ideal edindiğimiz her türlü aydınlanmacı fikri kusuyor, buna karşılık, nerede bir şoven, gerici, rasist fikir, nerede çağdışı bir akım var, onu bulup çıkarıyor ve tapınma şekline varan bir çılgınlık halinde onun peşinden gidiyordu."[167]

Değişen toplumsal yaşama uyanan roman kahramanlarında yabancılaşma meydana gelmiştir.

> "Her birimizin yaşamı, bulunduğumuz çevrelerde çok kötü noktalara gelmişti. Toplumu ve kendimizi kederler içinde izlemekten başka bir şey yapamaz olmuştuk. İnsanların, futbol uğrunda çılgınlıklarla yaşamlarını geçirdikleri, televizyon izlemekten başka bir kültürel aktivite kullanmadıkları, yaşamlarını para peşinde koşturmaktan ibaret bir hale soktukları, otomobil sahibi olabilmek için canlarını bile verebildikleri bir toplum yapısı içinde bütün bunlardan çok daha farklı değerlerle yetişmiş insanlar olarak düşmüştük."[168]

İşte, 1980 sonrası yaratılan topluma alabildiğine yabancılaşmış, o toplumdan gittikçe uzaklaşmış ve anlamsız bir hayata uyanmış insanlardan biri de Seyhan'dır. Hem politik konularda hem de edebiyat, felsefe, psikoloji gibi alanlarda kendini yetiştirmiş ve bu alanlarda sadece okumakla yetinmeyip aynı zamanda yazmış da olan Seyhan, 1980 öncesinin politik gençlerinden biridir. Kendisi, kısa zaman hapis hayatı yaşamış ve çıktıktan sonra bir süre ticaretle uğraşmıştır. Halihazırda yozlaşmış olan toplumdan uzaklaşmak, kent hayatının kokuşmuşluğundan kaçmak, doğaya sığınmak istemektedir. Gideceği yayla evine Melih'i de davet etmiştir. Bu davet tam da Melih'in ihtiyacı olan şeydir.

[167] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, s.144.
[168] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, s.143.

Melih, 1980 öncesi politik mücadelede aktif rol almamış olsa da düşünsel anlamda toplumcu ve ilerici biridir. Halihazırda bir iş insanı olarak ticaretin içinde yüksek tempolu bir hayat yaşayan Melih, ölümcül bir hastalığa yakalandığını öğrendikten sonra yaşam biçimini değiştirmeye karar verir. O da Seyhan'la aynı şekilde yozlaşmış olan toplumdan uzaklaşmak, kentin kokuşmuşluğundan kaçmak istemektedir.

> "Beni artık bu kentin kalabalığına, kirli havasına, pisliğine, stresine ve sayılamayacak kadar çok bir sürü berbatlığına ne bağlıyordu ki? Yaşamım boyunca, hep yarından bir şeyler umarak, bu çıldırmış pisliğin içinden çıkamamış olmamdan dolayı pişmanlık bile duymam gerekirdi. Gerçekten, bu eziyetli kentin yaşamına bu kadar çok katlanmış olmak bana ne kazandırmıştı? Bir evrak peşinde haftalarca koşturduğum, en sevdiğim insanlarla bile ayda yılda bir görüşebildiğim, kutular içinde yaşadığım, kutuların dışına çıkabildiğimde ise görünmez yasak çizgileriyle çevrili olduğum bu yaşam beni ne derece mutlu edebilmişti?"[169]

Melih için doğanın ortasındaki yayla evine gidişin anlamı, kentin karmaşasından, o kentin insanlarının ikiyüzlü, art niyetli tavırlarından ve genel olarak toplumdan bir kaçıştır. Ve yaşamının dönüm noktasındaki bu kaçışta Seyhan adlı arkadaşının davetini kabul edip yayla evine gittiğinde tanışacağı Superi adlı kişiyle yaşayacağı sevgi temelli ilişki, ona yabancılaşmadan kurtulma fırsatı verecek ve yaşadığı hayatın içinde arayıp da bulamadığı anlamı sunacaktır. Ancak bu ilişkiye geçmeden önce Superi'nin hayatına bakmakta fayda vardır. Çünkü Superi de romandaki diğer kişiler gibi bir kaçış olarak doğaya sığınmıştır ve bu sığınışın nedeni de o ana kadar yaşadığı hayattan kaynaklıdır.

Superi'nin hayatı, 1980 sonrası zamana ve topluma yabancılaşmayla, bu yabancılaşmanın bir sonucu olarak sevgi açlığıyla geçmektedir. Onun topluma yabancılaşması ve sevgiye olan açlığı aileden başlamaktadır. Çünkü onun ailesi 1980 sonrası yaşam biçiminin tipik bir örneği olarak Superi'nin yaşam biçimiyle taban tabana zıttır ve bu yaşam biçiminde sevgiye yer yoktur.

> "Berbat bir ailem vardı. Müteahhit bir babanın ve kuş kadar beyni olmayan bir annenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdum. Özelliksiz ve kaba biri olan babam, nedenini anlayamadığım bir şekilde servetini hızla büyütürken beni de pahalı okullarda okutmaktan geri durmadı. Erkek kardeşimi ise daha çok kendine benzer bir hayvan şeklinde yetiştirdi. Babamın artık paraya kavuştuğunun kesinleşmeye başladığı sıralarda annem, eldeki servetin yardımıyla, sağda solda düzgün insanlar gibi dolaşma rolü yapmaya, gününü en alt düzeyde sonradan görme kadınlarla basit zevkler yarıştırarak geçirmeye başladı. Kardeşimse daha da

[169] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, s.57.

> acınacak duruma düşerek gerçek bir lümpen, serseri ve cahil karması oldu. Babamın dayadığı paralarla güç bela özel liseyi bitirebildiyse de üniversiteyi bir türlü kazanamadı. Sonra da günlerini boş oturup, akşamlara kadar arabalarda kız peşinde koşturarak, oyun salonlarında kumar oynayıp, para sahibi serserilere mahsus her türlü mikropluğu yaparak geçirmeye başladı. Bütün bunlardan sıkıldığı sırada ise sonunda durulmuş delikanlı kimliğine bürünerek babamın şirketlerinin birinin başına kukla olarak geçirildi. Ansızın saygın iş adamı rolüne geçti. Bu arada kaşla göz arasında, salyangoz kadar beyni olmadığı kesin olan koca ve çocuk meraklısı bir kadınla evlenerek gerçek yurttaşlığa adadı kendini. Aynı esnada babam, memlekette ne kadar haydut varsa hepsiyle şirketler kuruyor, ne olduğu anlaşılmaz sayısız işe girip duruyordu. Bunlardan arta kalan zamanlarını da metreslerini gezmek, rakı içmek, kebap yemek ve düğün, maç, gazino gibi yerlerde para saçmakla geçiriyordu."[170]

Sırf ailesinden kurtulmak için evlendiği eşi de ailesinin yaşam biçiminden geri kalmamaktadır. Superi'nin eşi de tıpkı ailesi gibi 1980 sonrası yaratılan insan tipinin bir örneği olarak mülkiyet, zenginlik ve statü düşkünü biridir. Sadece ailesi ve yakın çevresi değil, 1980 sonrası toplumuna bakılacak olunursa, o toplumun ekseriyeti bu değer yargılarına sahip olduğundan dolayı Superi, toplumdan olabildiğince uzak ve yalıtılmış bir hayatı yeğlemiş, Melih ve Seyhan'ın da kaldığı yayla evinin yakınlarında, doğa içinde bir eve yerleşmiştir.

Yayla evinin yakınlarında köylülerin garip biri dedikleri, her şeyden ve herkesten uzak, tek başına bir yaşam sürdüren Superi'nin evini ilk gördüğünden ve hikayesini genel hatlarıyla dinlediğinden beri Melih, Superi'yle müthiş bir tanışma isteği duymaktadır. Sanki o evde yaşayan kadında yaşamın bütün gizemi ve anlamı saklıdır. Yalnız başına, herkesten uzakta yaşayan bu kadınla eni sonu tanışmayı başaran Melih, bu kadının geçmişte tanıştığı diğer kadınlardan çok farklı olduğunu anlamıştır.

Superi'nin yaşanılan çağda diğer kadınlardan farkını anlayabilmek için romandaki Zeynep adlı kişiye bakmak gerekir. Evliliği, birini sevdiği, onunla birlikte bir ömür boyu beraber yaşamak istediği için değil, toplumun çoğunluğu gibi medeni hukukun ona sağladığı faydalardan yararlanmak, sınıf atlamak için isteyen Zeynep, Melih'le bir ilişki yaşamaya başlamıştır. İşte, sırf daha kısa bir süre içinde evlenebilmek için Zeynep kendi cinselliğini sunarken Melih'in Superi'yle yaşadığı ilişkide herhangi bir içten pazarlık, çıkar ilişkisi yoktur. Toplumdan yalıtılmış bir hayata sahip olan Superi'nin bir ilişkide istediği tek şey sevgidir.

[170] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, s.210-211.

Superi, hiç kimseyle konuşmamasına, yakınlık kurmamasına rağmen Melih'le kısa sürede yakınlık kurmuş ve daha da ötesi birbirlerini hemen hemen hiç tanımadan aralarında bir sevgi bağı dahi oluşmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni ikisinin de sevgisiz olan bu toplumda sevgiye olan açlıkları ve yabancılaştıkları bu topluma karşı tutunabilecekleri bir ele olan ihtiyaçlarıdır.

Superi ile Melih'in birbirine duydukları sevgi ve bu sevgiden kaynaklı sevişmeleri o kadar yalın ve o kadar ikiyüzlülükten, içtensizlikten uzaktır ki birbirlerine duydukları sevgi ve bedenlerinin birbiriyle sevişmesi bir metafor olarak adeta onları yabancılaştıkları zamandan ve toplumdan çekip almış ve özlemini duydukları yaşam biçimine bırakmıştır.

Nihayetinde hayat sevgiyle anlam kazanmıştır. Ancak bir sorun vardır. Bu sorun, Melih'in tedavisi mümkün olmayan ölümcül hastalığıdır. Melih'in tedavisi mümkün olmayan ölümcül hastalığını bir süre sonra öğrenip yıkılan Superi'nin tek çıkış yolu ölümdür. Ne şekilde öldüğünün önemi olmayan bu ölüm Superi için kaçışın adeta nihai bir sonucu, yabancılaştığı toplumdan, anlamsızlaşan hayattan kurtuluşun yegane çözümüdür. Onun gibi farklı değer yargılarına ve daha ince, daha kırılgan bir ruh yapısına sahip birinin yapabileceği tek şey ölmektir. Çünkü yaşanılan şu hayata anlam katan sevginin vücut bulmuş hali olan Melih kısa bir süre sonra ölecektir.

> "Oysa yaşamda ne tasarılarla yola çıkar insanlar. Ta başından itibaren sayısız arzu ve istek nasıl da tutku ve ihtirasa dönüşür giderek. Sonra da ne kadar acımasızca hiçe, boşa çıkar bu istemler. Kimi zaman ta çocukluğumuzdan uzanıp gelen bir hayalimizin ne kadar yıkıcı bir şekilde yaşamın gerçekleri tarafından reddedildiğini, kimi zaman yaşamımızın özgün bir evresinde tutulduğumuz bir yolun ardından çıkagelen bir özlemimizin, bir tasarımızın ya da bir isteğimizin, yaşam tarafından hiçe sayıldığını, dikkate bile alınmadığını yıkık duygular içinde izleriz…"[171]

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki yabancılaşma temasının işlendiği romanlarda ölüm genellikle yabancılaşan insanın kaçınılmaz sonudur ve diğer roman kişilerinin birçoğunda olduğu gibi bu romandaki Superi'nin de kaçınılmaz sonu ölüm olmuştur. Hayata tutunduğu ideali, tutkusu yok olan insan biyolojik olarak yaşamını sürdürmeyi düşünse dahi zaten ruhsal olarak ölüdür.

[171] Hikmet Temel Akarsu, *Sevgili Superi*, s.333.

SONUÇ

Askeri darbelerin temelinde siyasal ve sosyal birçok neden yatmakla birlikte bu nedenlerin başında iktisadi neden gelmektedir. Bu bağlamda iktisadi değişim gerekliliğinden kaynaklanan darbelerin ardından toplum da değişmekte ve yeni insan tipleri meydana gelmektedir. Toplumda yoğun kırılmalara yol açan ve adeta farklı bir toplum yaratmış olan 12 Eylül Darbesinin temeline bakıldığında da iktisadi nedenlerle karşılaşılmaktadır. Bu dönemde değişen iktisadi alt yapının ardından doğal olarak üst yapı kurumlarında da yoğun değişimler yaşanmış, bu değişimler insanı da etkilemiş ve 12 Eylül, değer yargıları yozlaşmış, tüketim toplumuna uyum sağlamış, politikadan uzaklaşmış ve topluma ve zamana yabancılaşmış yeni insan tipleri yaratmıştır.

Savaşlar, ihtilaller, reformlar ve darbeler gibi iktisadi ve siyasi değişimlere yol açan süreçler doğal olarak toplumun değer yargılarını da etkilemektedir. Bu nedenle 12 Eylül Darbesiyle birlikte üretim ilişkilerinin değişimiyle yaratılan neoliberal düzen, geçmişin değer yargılarını değiştirmiş ve paylaşma, dayanışma, beraberlik gibi bireyden ziyade toplumu önceleyen değer yargılarına sahip insan tipi yerine sınıf atlama, kariyer ve statü gibi bireyi önceleyen değer yargılarına sahip bir insan tipi ikame etmiştir. Değer yargıları yozlaşmış yeni insan tipi adlı bölümde incelenen romanlarda görülen yozlaşmış değer yargılarına sahip bu insan tipi, yoğun bir biçimde sınıf atlama, statü ve kariyer gibi hususlarda kendini göstermiş ve nihayetinde tezde incelenen roman kahramanları olan Liman (*Alelâdelik Çağı*), Mustafa (*Yeniklerin Aşkı*) ve Evren (*Hırsız ve Burjuva*) gibi insan tipleri meydana gelmiştir.

Değer yargıları yozlaşmış yeni insan tipi adlı bölümde incelenen romanlarda insanların sınıf atlama çabası fazlasıyla işlenmiştir. 1980 sonrası, geçmişte yaşadığı yoksulluktan kurtulmak, daha iyi bir yaşam standardına kavuşmak isteyen insan, neoliberalizmin ona sunabileceği en büyük hayal olan üst sınıflara çıkma hayalini yaşamak istemiştir. Bu nedenle 1980 öncesinin toplumsal kurtuluşa inanan yoksul insanı, 1980 sonrasında toplumsal kurtuluş inancını terk etmiş ve bir an önce bireysel kurtuluşunu gerçekleştirip sınıf atlamak, neoliberal düzenin ona sunduğu olanaklardan yararlanmak gayesini edinmiştir.

1980 sonrası, düzenin ona sunduğu olanaklardan sonuna kadar yararlanmak isteyen insan, bir taraftan sınıf atlayarak ekonomik sermaye edinirken diğer taraftan kariyer ve statü oluşturarak bireysel başarı hazzını yaşamak istemiştir. Çünkü toplumsal

kabul için ekonomik sermayenin yeterli olmadığını düşündüğünden dolayı bu insan, ekonomik sermayenin getirdiği maddi tatminin yanı başında manevi tatmin aracı olarak kariyeri ve statüyü görmektedir. Böylelikle geçmişteki öteki olma halinden beriki olma haline gelen, yani düzenin çarkında kendine önemli bir konum elde eden kariyer basamaklarını tırmanmış, statü sahibi olmuş insan, geldiği konumunu korumak için düzenin bekçiliğini yapar hale gelmiştir.

Çalışmada incelenen romanlar içinde yozlaşmış değer yargılarına sahip insan tipiyle ilgili verilebilecek en güzel örnek Hikmet Temel Akarsu'nun *Alelâdelik Çağı* romanındaki Liman'dır. Liman adlı kişi, sınıf atlamak için gerekirse kamu kurumlarının çürümüşlüğünden yararlanıp rüşvet teklif etmekte, içinden çıktığı sınıf olan işçi sınıfına karşı tipik bir sermaye sınıfı üyesi gibi davranıp işçilere düşük ücretler vermekte, bu uğurda bir başkasının mülkiyetlerine konma hayalleri kurabilmektedir.

1980 sonrasında üretim ilişkilerinin değişimiyle tüketim toplumuna uyumlu yeni bir insan tipi yaratılmıştır. Bu insan tipi tüketim nesnelerini tükettikçe var olabilmiş, kendi kimliğini bu tüketim nesneleriyle belirlemiştir.

Tüketim toplumuna uyumlu yeni insan tipi adlı bölümde incelenen romanlardan da anlaşıldığı üzere tüketilen metalar o insanın hayatına bir anlam katmakta, reklam endüstrisi ise bu anlama hizmet etmektedir. Bu insan, buzdolabı, televizyon ve araba gibi tüketim nesnelerine karşı dayanılmaz bir istek duymakta, tüketim nesnelerine sahip olduğunda ise yeni tüketim nesnelerine yönelmektedir. Tüketim nesnelerine karşı yaratılan imaj, bu tüketimi sürekli olarak beslemekte ve tüketim toplumunun bir üyesi olan insan, doyulmaz bir istekle sunulan metaları oburca tüketmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki tüketim nesnelerine sahip olduğunu düşünen bu insan, aslında tüketim nesnelerinin kölesi olmakta, bu nesnelerin alımı için yaşamaktadır.

Yaratılan tüketim toplumunda reklam endüstrisinin payı da oldukça fazladır. Üst sınıflara özgü yaşam biçimi özentiliğini pompalayan reklamlar, evde kullanılan eşyalardan kamusal alanda kullanılan araçlara kadar bu yaşam biçimini özendirici imajlar yaratmakta ve böylelikle metaların tüketimini özendirmektedir. Nihayetinde tezde incelenen romanların kahramanlarından olan Kumru (*Kumru ile Kumru*) gibi tüketim köleleri ortaya çıkmaktadır.

Tüketim toplumu üzerine verilebilecek en güzel örnek Tahsin Yücel'in *Kumru ile Kumru* adlı romanıdır. Bu romandaki Kumru adlı kişi tüketim nesnelerini adeta kutsal bir

varlık olarak görmekte ve o nesnelere sahip olabilmek için dayanılmaz bir arzu beslemektedir.

1980'le birlikte depolitize edilmiş yeni bir insan yaratılmıştır. Bu yeni insanın oluşumunda 1980 öncesinin aksine, sonrasında meydana gelen sendikal anlamda örgütsüzlüğün, halkın sesi olması gereken medyanın suskunluğunun ve cezaevlerinde yapılan işkencelerin, tek tipleştirme uygulamalarının yanı sıra geçmişin politik insanının halihazırdaki düzeni değiştirme umudunun kalmayışı ve bu sebeple günden güne düzene daha çok uyum sağlayışı da etkilidir. Sayılan nedenler göstermektedir ki toplumda depolitizasyonun oluşumu hususunda, iktisadi alt yapının değişiminin yanı sıra üst yapı kurumlarının değişimi de etkilidir.

Depolitize edilmiş yeni insan tipi adlı bölümde incelenen romanlara bakıldığında cezaevindeki mahkumların depolitizasyonu için türlü işkenceler, baskılar ve yasaklar uygulandığı görülmektedir. Bunlar gerek fiziksel işkenceler gerek tek tip kıyafet uygulamaları ve gerekse de disipline sokmak için yapılan diğer baskı ve yasaklamalardır. Bu konuyla ilgili öncelikle şunu belirtmek gerekir ki iktidarı elinde bulunduran egemen siyasi güç, istediği insan tipini yaratmak için her türlü ideolojik aygıtı kullanmaktadır. Gerek eğitim sürecinde gerek askerlik kurumunda ve gerekse de günlük hayatın her alanında görülen bu ideolojik aygıtlar, egemen siyasi yapının diliyle konuşan tek tip insanlar meydana getirmektedir. Ancak gelgelelim ne kadar tek tipleştirici ideolojik aygıtlar olursa olursun herhangi bir toplumda farklı düşünenler, o ideolojiye uymayanlar çıkacaktır. İşte bunlar için cezaevlerinde yapılan işkenceler, baskılar ve yasaklamalar o mahkumu ehlileştirmek, düzene zararsız biri haline getirmek için yapılmaktadır. Ayrıca içeride yaşanan bu tür baskılama yöntemlerinin dışarıdakine uslu olması gerektiği mesajını taşıdığını da unutmamak gerekir.

Depolitizasyonun diğer bir nedeni olarak sendikasızlaşma görülmektedir. Bir sınıfın ya da topluluğun ortak çıkarlar etrafında örgütlenişi olan sendikal örgütlenme, o sınıfın ya da topluluğun sesini halk kitlelerine duyurarak ve yönetici ve sermaye sınıflarına karşı politik bir hat oluşturarak hak aramakta ve böylelikle, insanın kendisini de bu politik hat içerisinde politize edebilmektedir. İşte, 12 Eylül zihniyeti bu durumu çok iyi bildiğinden dolayı insanları depolitize edebilmek için sendikaları işlevsiz hale getirmiş, sarı sendikalara dönüştürmüştür. Sarı sendikalara dönüşen sendikalar, kendi sınıfının ya da topluluğunun çıkarlarını düşünmek yerine yönetici ve sermaye sınıfıyla uyum içinde hareket etmiş, böylelikle geçmişin politize olan insanını hak arama

mücadelesinden çekip alarak depolitize etmiş, sendikal örgütlülükten uzaklaştırmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki günümüz işçilerinin, emekçilerinin ve memurlarının halihazırdaki örgütsüzlüğünün ya da bir örgüte bağlı olsalar bile bu örgütün herhangi bir işlevinin olmayışının nedenini de 12 Eylül'de aramak gereklidir.

12 Eylül sonrası egemen siyasi otorite tarafından yaratılan onca baskı ve depolitizasyon süreçlerinden sonra halkın sesi olması gereken medya suskunlaşmış, geçmişte her türlü toplumsal sorun karşısında sesini yükselten üniversiteler salt ders verme mekanlarına dönüşmüştür.

Siyasi otorite tarafından yaratılmak istenen tüm depolitizasyon süreçlerinin yanı başında yaşamak zorunda olan eskinin politize insanı, yeni düzen içinde kendine bir yer açmaya çalışmış ve düzene uygun bir insana dönüşmüştür. Çünkü bir insanın politize olabilmesi, onun var olan düzeni değiştirmeye dair umudundan, inancından geçmektedir. Eğer bir insanın değişime dair umudu yok olursa politize olma halinden gitgide uzaklaşması ve halihazırdaki düzene daha çok tutunması doğaldır. Depolitizasyon süreçlerinden geçmiş ve değişime dair umudu kalmamış insan, nihayetinde apolitik ve bencil bir yaşama sahip olmuş ve incelenen romanların Mazlum (*Çiçekler Susunca*), Altan (*Ay Şarkısı*) gibi kahramanları işte bu koşullarda meydana gelmiştir.

Atilla Keskin'in *Çiçekler Susunca* romanın ana kahramanı Mazlum, depolitizasyon hususuna örnek verilebilir. Bu romanın ana kahramanı Mazlum, cezaevine girip çıktıktan sonra adeta farklı bir ülkeyle karşılaşmıştır. Medya susturulmuş, sendikalar işlevsiz hale getirilmiş ve toplum yeni düzene ayak uydurmuştur. Böyle bir ülkede hayata tutunmaya çalışan Mazlum, düzene ayak uydurma zorunluluğuyla günden güne politik tavrından uzaklaşmıştır.

12 Eylül, insana öyle bir etki bırakmıştır ki bu yeni insanın değer yargılarının yozlaşmasının, tüketim toplumuna uyum sağlamasının ve depolitizasyon sürecine uğramasının ötesinde ve buna bir tepki olarak yabancılaşmayı da getirmiştir. Bir tepki olarak yabancılaşan insan, 1980 sonrası yaratılan yeni topluma, o toplumun değer yargılarına, tüketim alışkanlıklarına ve politikadan uzaklaşmasına yabancılaşmıştır. Yani kısacası yabancılaşma hali diğer insan tiplerinin yaratımının bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

Tarih boyunca insan, her zaman bir anlam arayışı içerisinde olmuş, ideolojik görüşler veya dini inanışlar bu anlam arayışları sonucunda ortaya çıkmış ve o insan bu

ideolojik görüşlerle veya dini inanışlarla yaşadığı hayatı anlamlı kılmıştır. Nefes almaktan, yiyip içmekten öte bir anlam edinen insan, bu uğurda yaşamış ve mücadele etmiştir. İncelenen romanlardaki yabancılaşma hali tam da bu noktada, yani anlamlı kıldığı görüş veya inanışla yaşamını sürdüren insanın inşa ettiği şeyin yıkıma uğraması ve üstüne üstlük toplumun da bu yıkımın üstünden geçmesiyle oluşmuş ve nihayetinde bir boşluk duygusu içerisine giren insan, anlamsız bir hayata uyanmış, yabancılaşma hali ortaya çıkmıştır.

Yabancılaşmış yeni insan tipi adlı bölümde incelenen romanların kahramanları, 1980 sonrasında bir şeye tutunma çabası içine girmiş ve genellikle sevgiye tutunmaya çalışmıştır. Tutunulan bu sevgi, yaşama tutunabilmenin bir çaresi olarak görülmüştür. Çünkü bir şeye ya da bir kimseye duyulan sevgi, herhangi bir insanın hayatını anlamlı kılabilecek en yüce değerlerden biridir. Ancak roman kahramanlarının ekseriyetine bu sevgi de yetmemiş ve 1980 sonrasına tutunamamıştır. Nihayetinde ya yabancılaştığı bu toplumdan kaçıp doğaya sığınmış ya da daha ötesini gerçekleştirerek intiharı seçmiştir.

Romanlarda görülen gerek toplumdan kaçıp doğaya sığınma ve gerekse de intihar etme hususunda, bu eylemleri gerçekleştiren insanın toplumdan bir beklentisinin kalmadığı, hayata karşı yenilmişlik duygusuna sahip olduğu ve kendi hayatının anlamsızlaştığı anlaşılmaktadır.

Yabancılaşmış insan tipine dair Şöhret Baltaş'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi* adlı romanındaki Aycan, yerinde bir örnektir. Kendisi, arkadaşlarının eline yıllar sonra geçecek olan bir mektup bırakmıştır. Onu tanıyan herkes trafik kazası geçirerek öldüğünü sanmaktadır. Ancak mektup gerçeği ortaya çıkarmış, gerçekleşen bu ölümün Aycan'ın planı olduğu anlaşılmıştır. Hayatın anlamını yitiren Aycan, bu trafik kazasını bilerek gerçekleştirmiş, yani intihar etmiştir.

Son birkaç cümleyle toparlamak gerekirse şunlar söylenebilir: Toplumsal bir varlık olan insan, içinde yaşadığı iktisadi ve siyasi koşullara bağlıdır. Bu sebeple 1980 sonrası gerçekleşen iktisadi ve siyasi koşulların değişimi, doğal olarak insanı etkilemiş, onu değiştirip dönüştürmüş ve bu koşullara uygun yeni insan tiplerini yaratmıştır.

KAYNAKÇA

1. Çalışmaya Esas Oluşturan Kaynaklar

Acar, Süheyla, *Yağmurun Yedi Yüzü,* Can Yayınları, İstanbul, 2004.

Akarsu, Hikmet Temel, *Alelâdelik Çağı,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004.

Akarsu, Hikmet Temel, *Çaresiz Zamanlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

Akarsu, Hikmet Temel, *Sevgili Superi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

Akarsu, Hikmet Temel, *Yeniklerin Aşkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

Arkan, Hüsnü, *Hırsız ve Burjuva*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2004.

Bahadır, Halim, *Tuzağa Düşen Masumiyet*, Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Baltaş, Şöhret, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.

Baydar, Oya, *Hiçbiryer'e Dönüş*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Devecioğlu, Ayşegül, *Ara Tonlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Devecioğlu, Ayşegül, *Kuş Diline Öykünen*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Eroğlu, Mehmet, *Yüz: 1981*, Everest Yayınları, İstanbul, 2000.

Keskin, Atilla, *Çiçekler Susunca*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2008.

Korat, Gürsel, *Ay Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Yağcı, Öner, *Turnalar,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Yücel, Tahsin, *Kumru ile Kumru*, Can Yayınları, İstanbul, 2005.

2. Referans Kaynaklar

2.1. Kitaplar

Karatepe, Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme,* İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Kozanoğlu, Can, *Cilâlı İmaj Devri*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Lüküslü, Demet, *Türkiye'de "Gençlik Miti",* İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Mardin, Şerif, *İdeoloji,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich, *Seçme Mektuplar*, çev. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996.

Marx, Karl, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979.

Marx, Karl, *Kapital-1.Cilt*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Naci, Fethi, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

Odabaşı, Yavuz, *Tüketim Kültürü-Yetinen toplumdan Tüketen Topluma*, Aura Kitapları, İstanbul, 2017.

Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.

SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, *Politik Ekonomi Ders Kitabı Cilt:1*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1996.

2.2. Makaleler

Ay, İsmail Cem, "Marshall "Yardımları": Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri", *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* II/1, (2021), s.53-64.

Aydoğan, Filiz, "Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII/2, (2009), s.203-215.

Başaran, Anıl, "Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese", *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, (2017), s.214-237.

Demir, Zekeriya, "Türkiye'de Milli Burjuvazinin Oluşturulmasına Yönelik olarak Yapılan Çalışmalar (1923-1946)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, XVII/1, (2022), s.88-117.

Durmuş, Mustafa, "12 Eylül Darbesinin Ekonomi Politiği", *Memleket Siyaset Yönetim*, VI/15, (2011), s.95-137.

Gençoğlu, Aylin Yonca, "Kapitalizme Teorik Yaklaşımlar: Kapitalist Ekonomik Sistemin Temel Nitelikleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi,* 14, (2020), s.237-256.

Kayıran, Mehmet ve Saygın, Selami, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, II/5, (2019), s.27-70.

Kaymal, Cansu, "Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk*", Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, V/15, (2017), s.1499-1519.

Koca, Mehmet, "68 Öğrenci Olayları ve üniversitelerde Politik Şiddet", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/1, (2018), s.87-109.

Omay, Umut, "İhtiyaçların Manipülasyonu ve Çalışma", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0/54, (2008), s.77-94.

Özçelik, Pınar Kaya, "12 Eylül'ü Anlamak*", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LXVI/01, (2011), s.73-93.

Özçelik, Pınar Kaya, "1960 Darbesi'nin Ekonomi Politiği", *Mülkiye Dergisi*, XXXIV/267, (2010), s.129-143.

Özkul, Fatih, "Anayasalarımızda Laiklik İlkesi", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, (2014), s.271-310.

Senemoğlu, Olkan, "Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz*", İnsan ve İnsan*, IV/12, (2017), s.66-86.

Sunar, Sinan, "Tanzimat Dönemi İktisat-Yönetim İlişkisinin İdari Reform Siyasetine Yansımaları: Hukuk, Maliye ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, VIII/2, (2022), s.175-193.

Şahin, Kamil ve Şengül, Mine Arya, "Gösterge Kaynaklı Tüketim", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi,* VIII/2, (2022), s.398-407.

Yamaç, Müzehher, "Türkiye Devletinin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXII/TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, (2022), s.204-220.

Yokuş, Sevtap, "Özgürlükler Bağlamında 12Eylül Anayasası'nın Evrimi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, XXXVII/2, (2020), s.1-30.

2.3. Elektronik Kaynaklar

Atatürk Ansiklopedisi, "Atatürk Devrimleri", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-devrimleri/ [Erişim Tarihi: 22.01.2024].

İnanır, Samet, "Bildiğimiz Gençliğin Sonu", https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-196-agustos-2005/2380/bildigimiz-gencligin-sonu/4816 [Erişim Tarihi: 25.08.2023].

Taşdemirci, Ersoy, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1582 [Erişim Tarihi: 12.01.2024].

Türk Dil Kurumu, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", https://sozluk.gov.tr/ [Erişim Tarihi: 08.09.2023].

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi, "12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti", https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/D%C4%B0SK-AR-12-Eyl%C3%BCl-RAPOR-SON.pdf [Erişim Tarihi: 26.08.2023].

Yıldızlı, M. Emin, "Türk Dil Devriminin Önemli Basamaklarından Güneş Dil Teorisi Üzerine Sorular ve Cevaplar", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3327 [Erişim Tarihi: 12.01.2024].